

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

NATAŠA STEKLASA

**VPLIV ZNAČILNOSTI SODOBNIH PARTNERSTEV
NA ODLOČITEV ZA OTROKA**

MAGISTRSKO DELO

LJUBLJANA 2008

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

NATAŠA STEKLASA

**VPLIV ZNAČILNOSTI SODOBNIH PARTNERSTEV
NA ODLOČITEV ZA OTROKA**

MAGISTRSKO DELO

MENTORICA: IZR. PROF. DR. ALENKA ŠVAB

LJUBLJANA 2008

VPLIV ZNAČILNOSTI SODOBNIH PARTNERSTEV NA ODLOČITEV ZA OTROKA

V magistrski nalogi želim prikazati povezavo med odlaganjem vstopanja v partnerske zveze in manjšim številom rojstev. Zanimalo me je, zakaj je danes vse več samskih ljudi v starosti, pri kateri si je nedavno večina že ustvarila družino. Raziskati sem želela, v kolikšni meri na odločitev za otroka v primerjavi objektivnimi dejavniki vplivajo subjektivni dejavniki, predvsem podaljševanje mladosti in značilnosti sodobnih partnerstev.

Za sodobne prehode v institucije odraslega življenja je značilno, da ljudje vse bolj podaljšujejo čas vstopanja v zavezujoče odnose. Današnji partnerski odnosi niso 'naravno stanje'; kultura, ki vedno bolj temelji na svobodi in izbiri, podeljuje pravico do prekinitve slabih odnosov. Posamezniki imajo danes večja pričakovanja do partnerjev. Potreba, da zadostimo tem pričakovanjem, pomeni nove izzive, za katere ni tradicij, na katere bi se lahko zanesli.

Intervjuji s 13 samskimi ženskami v starosti 27–34 let so potrdili ugotovitve raziskav, da si mladi želijo ustvariti družino, a v prepričanju, da imajo še dovolj časa, s tem odlašajo. Intervjuvankam samsko življenje ustreza, zaradi samskosti ne občutijo pritiskov okolja. V zvezi s potencialnimi partnerji postavljajo številne, lahko tudi nasprotujoče si kriterije. Predpogoj njihove odločitve za otroka je stabilno partnerstvo, materialni pogoji pri tem ne igrajo odločilne vloge.

Ključne besede: dejavniki rodnosti, partnerstvo, družina, samskost

THE INFLUENCE OF CONTEMPORARY RELATIONSHIPS' CHARACTERISTICS ON THE DECISION TO HAVE A CHILD

I strive to present the connection between the act of delaying to enter into a relationship and a lower birth rate. I wondered why there are more and more single people nowadays whereas not long ago the majority of their peers already had a family. I wanted to research what is the extent of subjective factors' influence, especially the prolonging of youth and the characteristics of the contemporary relationships, in comparison to the objective factors.

It is typical of the contemporary transitions to the adulthood institutions for people to postpone the time of entering into binding relationship of commitment. Relationships between two partners nowadays are not a 'natural state'; the culture which is ever more based on freedom and choice grants us the right to terminate the bad relationships. Individuals nowadays have higher expectations regarding their partners. The desire to meet these needs brings about new challenges for which there are no traditions to rely on.

The interviews with 13 single women from the age of 27 to 34 confirmed the findings from the researches: the young want to create a family, although they are fully convinced that they still have enough time and thus postpone it. The female interviewees are well content with their single life and feel no pressures from the environment. In relation to the potential partners they set numerous and at times even contradictory criteria. The prerequisite for their decision to have a child is a steady partnership; in this case the material conditions do not play a decisive role.

Key words: fertility factors, relationship, family, being single

KAZALO

1.	<u>UVOD</u>	5
1.1.	PREDSTAVITEV RAZISKOVALNEGA VPRAŠANJA	5
1.2.	NAMEN MAGISTRSKE NALOGE	8
1.3.	HIPOTEZE	8
1.4.	STRUKTURA MAGISTRSKE NALOGE	8
1.5.	METODOLOGIJA	9
2.	<u>RODNOST V SODOBNI DRUŽBI</u>	10
2.1.	DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI IN TRENDI RODNOSTI V EVROPI IN SLOVENIJI	10
2.2.	DEJAVNIKI RODNOSTI V SODOBNI DRUŽBI	17
2.2.1.	<i>NARAŠČAJOČ POMEN PSIHOLOŠKIH OZIROMA SUBJEKTIVNIH DEJAVNIKOV RODNOSTI</i>	17
2.2.2.	<i>ODGOVORNO STARŠEVSTVO IN PROTEKTIVNO OTROŠTVO KOT DEJAVNIKA NIZKE RODNOSTI</i>	22
2.2.3.	<i>DRUŽINSKE ASPIRACIJE IN IMPERATIV SAMOURESNIČENJA</i>	26
3.	<u>ZNAČILNOSTI SODOBNIH PARTNERSTEV IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA</u>	31
3.1.	PARTNERSTVA NEKOČ IN DANES	31
3.2.	SODOBNO RAZUMEVANJE LJUBEZNI	35
3.3.	PARTNERSTVA V PRIMEŽU ZAHTEV MODERNIZACIJE IN INDIVIDUALIZACIJE	45
4.	<u>SAMSKOST V SODOBNI DRUŽBI</u>	51
4.1.	IDEAL JEDRNE DRUŽINE	51
4.2.	STEREOTIPI IN PREDSDOKI O SAMSKIH	55
4.3.	DISKRIMINACIJA SAMSKIH	59
5.	<u>EMPIRIČNI DEL – ANALIZA OPRAVLJENIH INTERVJUJEV</u>	63
5.1.	UPORABLJENA METODOLOGIJA	64
5.2.	PREDSTAVITEV VZORCA	67
5.3.	SAMSKO ŽIVLJENJE KOT IZBIRA	68
5.4.	PRIMERNEGA PARTNERJA NI LAHKO NAJTI	71
5.5.	INTUITIVNA ROMANTIČNA LJUBEZENSKA ZVEZA NA RACIONALEN NAČIN	79
5.6.	ŽELJA PO OTROCIH PRIDE S (PRAVIM) PARTNERJEM	84
5.7.	ČASA ZA DRUŽINO JE ŠE DOVOLJ	87
5.8.	VPLIV MATERIALNIH POGOJEV NA ODLOČITEV ZA OTROKA	94
6.	<u>SKLEP</u>	101
7.	<u>LITERATURA</u>	105

KAZALO TABEL IN SLIK

Tabela 2.1.: Gibanje rodnosti v Sloveniji po 2. svetovni vojni	11
Slika 2.1.: Celotna stopnja rodnosti, Slovenija, 1954–2002	12
Tabela 2.2.: Povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka v Sloveniji	12
Slika 2.2.: Povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka, Slovenija, 1954–2002	13

1. UVOD

1.1. Predstavitev raziskovalnega vprašanja

Raven rodnosti se povsod po svetu znižuje. V Sloveniji in drugod po Evropi je tako nizka, da ni več zagotovljeno obnavljanje generacij. Neugodno razmerje med mlado in staro populacijo predstavlja oviro za realizacijo zastavljenih družbenih ciljev, kot sta ekonomska uspešnost in učinkovitost. Družbe, v katerih se večja delež ostarelih in onemoglih, morajo več sredstev namenjati za zdravstveno in pokojninsko zavarovanje, posledično pa ostaja manj sredstev za nove investicije v gospodarstvo, za financiranje znanosti in šolstva in podobno. Poleg tega se zmanjšuje tudi priliv nove, mlade delovne sile, kar vpliva na zniževanje nivoja dohodka in naraščanje produkcijskih stroškov, s tem pa na nadaljnje možnosti zaposlovanja in mednarodno konkurenčnost domačega gospodarstva. Zniževanje deleža aktivnega prebivalstva vodi tudi do zniževanja deleža davkoplačevalcev glede na upravičence socialnovarstvenih storitev (Černič Istenič 1994, 13-14).

Države si zato z različnimi ukrepi prizadevajo dvigniti raven rodnosti, a kot so pokazale raziskave, se razlike v rodnostnem vedenju med posamezniki in družbenimi skupinami vedno bolj izražajo kot posledica razlik v njihovih socialno-psiholoških predispozicijah in vse manj kot posledica razlik v nivoju njihovega življenjskega standarda ali v dostopnosti do storitev in uslug, ki jim jih nudi država (Kožuh Novak in drugi 1998, 75). V anketi med slovenskimi študenti in študentkami iz leta 2003 so se kot najpomembnejši dejavniki pri odločitvi za otroka izkazali želja po otroku, psihična pripravljenost na odgovorno starševstvo in stabilno razmerje s partnerjem oz. partnerko. Objektivni dejavniki, kot so zagotovljena služba, primerno stanovanje, fleksibilni delovni čas, šele sledijo subjektivnim dejavnikom, za manj pomembne dejavnike odločanja so se izkazali ukrepi družinske politike (Ule in Kuhar 2003).

Danes se ljudje namreč odločajo za rojstvo otrok zaradi »psiholoških koristi«; otroke vse bolj povezujejo z željo po osmišljanju življenja in s pričakovanjem sreče. Želja po otroku dandanes ni več spontana, ampak je povezana z nešteti razmišljanji in argumenti. Dandanes si mora vsakdo začrtati svojo življenjsko pot in sestaviti svojo biografijo. To pomeni potrebo po čim natančnejšem kratkoročnem in dolgoročnem načrtovanju življenjskih faz na

najrazličnejših področjih, od študijske usmeritve ali vrste poklicnega usposabljanja do iskanja ustreznega poklica, stanovanja in partnerja (Ulrich Beck in Elisabeth Beck–Gernsheim 2006, 119, 126). Starševstvo za mlade ni več zaveza, usoda, ampak skrbno pretehtana odločitev (Ule in Kuhar 2003, 50).

Dojemanje družine kot načrtovanega, zahtevnega in odgovornega projekta so pripeljali do progresivnega naraščanja starosti, pri kateri so mladi pripravljene spočeti otroka. Povprečna starost vstopanja v formalno zakonsko zvezo se zvišuje, tako kot tudi povprečna starost mater, ko rodijo prvega otroka. Poznejše starševstvo je neposredno povezano z naraščajočo potrebo in možnostjo individualnega načrtovanja lastnega življenjskega poteka in samoodločanja. Za mlade ženske, ki imajo več svobode in možnosti kot njihove matere, so izobrazba, delo in kariera sredstva za ohranjanje neodvisnosti in pomemben del njihove identitete. Materinska vloga pa je za sodobne ženske prej emotivna vloga kot poslanstvo (Ule in Kuhar 2003, 50).

Za sodobne prehode v institucije odraslega življenja je značilno, da ljudje vse bolj podaljšujejo čas vstopanja v zavezujoče odnose (Ule in Kuhar 2003, 50). Hkrati pa so raziskave pokazale, da dobršen del mlade generacije, ki vstopa v rodno obdobje, odlaga vstopanje v kakršnokoli partnersko zvezo. Mirjana Ule in Metka Kuhar (2003, 108–109) ugotavljata, da je temu tako, ker so mladi bodisi prezaposleni s svojim lastnim življenjem (izobraževanjem, delom) bodisi imajo zelo visoke standarde v svojih predstavah o partnerju.

Sklepali bi lahko, da je danes lažje najti partnerja kot nekdanj, saj brez raznoraznih omejitev, ki so nekdanj veljale pri izbiri partnerja, izbiramo med bistveno večjim in širšim naborom potencialnih partnerjev. A kot opozarja Bulcroft (2000, 77–78), večja možnost izbora prinaša s seboj tudi večjo negotovost in tveganje, ravno in predvsem zato, ker izbor ne temelji na zunanjih kriterijih, temveč na individualnem okusu in preferencah. Današnji partnerski odnosi niso 'naravno stanje', kot je bila nekoč zakonska zveza, katere trajnost je bila, razen v določenih izjemnih okoliščinah, samoumevna (Giddens 2000, 141–143). Posamezniki in posameznice imajo danes večja pričakovanja do partnerjev in zato je tudi možnost, da so razočarani, velika. Potreba, da ustrezamo tem pričakovanjem, pomeni danes nove izzive, za katere ni tradicij, na katere bi se lahko zanesli, niti znanih modelov vlog, ki bi jih lahko posnemali (Ule in Kuhar 2003, 51).

Ulrich Beck in Elisabeth Beck – Gernsheim (2006, 164–165) menita, da obstoječa načela modernizacije in individualizacije pogojujejo, da je »lahko osrednja figura dejansko in popolnoma udejanjene moderne zgolj samec ali samka«. Zahteve trga delovne sile namreč tako rekoč ne upoštevajo potreb družine, zakonske zveze, starševstva ali partnerstva. Ob tem omenjena avtorja poudarjata, da njune trditve niso zgolj miselni eksperiment, temveč dejstvo, ki ga v mednarodnem pogledu dokazujejo eksplozivno rastoča števila samskih gospodinjstev in moških ter žensk, ki so samohranilci. Slovenski popisi prebivalstva vsako novo opazovano obdobje beležijo več samskih prebivalcev in samskih gospodinjstev. Po podatkih popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj iz leta 2002 je bilo samskih (t.j. tistih, ki niso poročeni, razvezani ali ovdoveli) prebivalcev Slovenije nad 15 let 34,5 odstotka, gospodinjstev, v katerem je živela ena sam oseba, pa 21,9 odstotka.

Odlaganje vstopa v partnersko zvezo prispeva k zviševanju starosti ob rojstvu prvega otroka, s čimer upada tudi verjetnost, da bodo pari imeli več kakor enega otroka. Zaupanje v sodobno medicino in sodobne postopke umetnega oplojevanja pri višji starosti, če po naravni poti ne bi prišlo do zanositve, je zelo veliko. Ženske pogosto mislijo, da ne bodo imele težav s poznim rojevanjem, toda kot kažejo podatki, se danes materam, starejšim od 40 let, rodi le 2 odstotka otrok, od konca tridesetih let naprej pa se verjetnost spočetja z vsakim letom zmanjša za 5 – 10 odstotkov (Ule in Kuhar 2003, 115).

Kot ugotavljajo demografi, lahko pričakujemo, da se bo začel povečevati tudi delež žensk, ki nikoli ne bodo rodile. Če je v Sloveniji še do pred nedavnim veljalo, da se pri nas za prvega otroka odločajo skoraj vse ženske in da se rodnost znižuje le zaradi vedno redkejših odločitev za drugega in tretjega otroka, to za mlade generacije ne velja več. Rodnost se znižuje tudi zaradi povečevanja deleža tistih, ki ostanejo brez otrok (Šircelj 2006, 196).

1.2. Namen magistrske naloge

V svoji magistrski nalogi sem poskušala prikazati povezavo med odlaganjem vstopa v partnerske zveze in manjšim številom rojstev. Zanimalo me je, zakaj je danes vse več samskih ljudi v starosti, pri kateri je bilo še nedavno običajno in pričakovano, da si je večina že ustvarila družino, in kakšna so njihova stališča in pričakovanja v zvezi z vstopanjem v družinsko življenje. Raziskati sem želela, v kolikšni meri na odločitev za otroka v primerjavi z nekaterimi objektivnimi dejavniki (pritiski trga delovne sile, stanovanjski in drugi materialni problemi) vplivajo subjektivni dejavniki. Pri slednjem sem se osredotočila predvsem na vpliv dejavnikov, povezanih z individualizacijo sodobnih življenjskih potekov, kot sta podaljševanje mladosti in naraščajoča racionalna odgovornost do svojih družinskih perspektiv. Predvsem pa me je zanimalo, kakšno vlogo ima pri tem trden, zanesljiv in varen partnerski odnos oziroma težave pri vzpostavljanju le-tega.

1.3. Hipoteze

1. Na odločitev za otroka pomembno vpliva stabilno partnerstvo. Oblikovanje le-tega se pomika v kasnejše starostno obdobje v posameznikovem življenjskem poteku, kar ima za posledico višanje starosti ob rojstvu prvega otroka.
2. Dinamiko sodobnih partnerskih zvez zaznamujejo značilnosti postmoderne družbe.
3. Subjektivni (psihološki) dejavniki rodnosti vedno bolj pridobivajo na pomembnosti v primerjavi z objektivnimi dejavniki rodnosti.

1.4. Struktura magistrske naloge

Moja magistrska naloga je razdeljena na teoretični in empirični del.

V začetnem teoretičnem poglavju sem predstavila sodobne trende rodnosti v Evropi in Sloveniji ter dejavnike, ki vplivajo na rodnost, pri čemer sem izpostavila naraščajoč pomen subjektivnih dejavnikov rodnosti. V drugem poglavju teoretičnega dela sem se osredotočila na

partnerstva, na njihove značilnosti v preteklih obdobjih in v sodobnosti. Zanimalo me je, kako na sodobna partnerstva vplivajo razširjeni miti o romantični ljubezni in kakšna je dinamika partnerskih odnosov pod vplivi procesov modernizacije in individualizacije. Tretje poglavje v teoretičnem delu sem namenila pojavu povečanega števila samskih v sodobni družbi.

V empiričnem delu sem analizirala intervjuje, ki sem jih za preverjanje svojih hipotez opravila s trinajstimi samskimi ženskami v starosti okoli 30 let. Sledi sklepna razprava o ugotovitvah opravljene kvalitativne raziskave.

1.5. Metodologija

Hipoteze sem preverjala s pomočjo metode poglobljenih polstrukturiranih intervjujev. Izvedla sem 13 individualnih intervjujev s samskimi ženskami brez otrok v starosti od 27 do 34 let, ki sem jim zastavljala vprašanja s področij partnerstva, občutenja samskega življenja, družinske perspektive in načrtov življenjskih biografij.

2. RODNOST V SODOBNI DRUŽBI

2.1. Demografske značilnosti in trendi rodnosti v Evropi in Sloveniji

Raven rodnosti se povsod po svetu znižuje.¹ V zahodni Evropi se je rodnost ustalila na razmeroma nizki ravni že pred drugo svetovno vojno, drugje v Evropi pa kmalu po njej. Že sredi šestdesetih let 20. stoletja se je rodnost začela ponovno zniževati, najprej v zahodni, nato pa postopoma še v drugih delih Evrope. V začetku 21. stoletja je celotna rodnost² povsod po Evropi, razen v Albaniji, zelo nizka, med 1,9 otroka na žensko na Islandiji in Franciji ter 1,1 v Ukrajini. Tolikšna rodnost na dolgi rok ne zagotavlja obnavljanja generacij. V Sloveniji se je hitro zniževanje rodnosti začelo z letom 1980. Ob vstopu v 21. stoletje je bila rodnost v Sloveniji le še 1,2 otroka na žensko, kar je med najnižjimi vrednostmi v Evropi in na svetu. Prebivalstvo v Sloveniji narašča le še zaradi presežka priselitev nad odselitvami (Šircelj 2006, 34, 116, 258).

Sočasno s padanjem rodnosti se je pričelo spreminjati obnašanje ljudi v zvezi z oblikovanjem in življenjem družin: odlaganje porok in starševstva, naraščanje zunajzakonskih skupnosti in zunajzakonske rodnosti, naraščanje deleža žensk brez živorojenih otrok, vedno večja pogostnost razvez. Kot skupni izraz za te spremembe se je uveljavil izraz '*drugi demografski prehod*,³ povezane pa naj bi bile z uveljavljanjem vrednot osebnega uspeha, zadovoljevanja osebnih aspiracij, liberalizmom in z osvobajanjem od tradicionalnih superstruktur, posebno vere (Šircelj 2006, 34).

¹ Stanley Kurtz (2005, 34) v svoji razpravi opozarja, da upadanje števila prebivalstva ni omejeno samo na razviti industrijski svet, temveč se pojavlja tudi v državah tretjega sveta. Po podatkih, ki jih navaja, so v sedemdesetih letih v državah v razvoju ženske v svojem življenju v povprečju rodile šest otrok, danes pa v povprečju rodijo 2,7 otroka.

² Celotna rodnost je vsota starostno specifičnih stopenj splošne rodnosti v koledarskem letu. Predstavlja povprečno število živorojenih otrok, ki bi jih rodila ženska, če bi dočakala 50. rojstni dan in če bi bila njena rodnost enaka rodnosti v opazovanem koledarskem letu (Šircelj 2006, 17).

³ Drugi demografski prehod sledi prvemu demografskemu prehodu, s katerim označujemo veliko spremembo rodnosti v industrijsko razvitih državah konec 19. in v začetku 20. stoletja. Po mnenju prvih avtorjev teorije prvega demografskega prehoda je bilo zniževanje rodnosti posledica sprememb v družbenem življenju, ki sta jih prinesli industrializacija in urbanizacija. Te spremembe so najprej povzročile zniževanje umrljivosti, nato pa, zaradi povečanega preživetja otrok, sčasoma še zniževanje rodnosti. Poleg tega sta industrializacija in urbanizacija ustvarili način življenja, v katerem je vzreja več kot le nekaj otrok tako draga, da se večina staršev odloči za manjšo družino. Kasnejše dopolnitve teorije prvega demografskega prehoda so k ekonomski modernizaciji dodale še dejavnike kot so preusmeritev vrednot k individualizmu in samoizpolnjevanju, ki se pojavita z bogastvom in sekularizacijo, razširjanje informacij in nove družbene norme v zvezi s kontrolo rojstev (Šircelj 2006 30, 31).

V Sloveniji se je prvi demografski prehod končal v šestdesetih letih 20. stoletja, začetek drugega demografskega prehoda pa lahko umestimo v začetek osemdesetih let 20. stoletja. V obdobju po drugi svetovni vojni se je v Sloveniji največ otrok rodilo leta 1950: okoli 36.000. Do leta 1960 se je število zmanjšalo na 28.000 živorojenih otrok, nato je dvajset let nihalo med 26.000 in 30.000, od leta 1980 do konca stoletja pa se je znova močno zmanjšalo. V prvih letih 21. stoletja se v Sloveniji rojeva letno 17 – 18.000 živorojenih otrok, kar je pol manj kot pred petdesetimi leti. V začetku sedemdesetih let je celotna rodnost v Sloveniji znašala 2,17 otroka, v začetku osemdesetih let 2,00, v začetku devetdesetih let se je znižala na 1,41, v prvih letih 21. stoletja pa je znašala 1,23 otroka. Od leta 1980 se je torej celotna rodnost v desetih letih znižala z 2,00 na 1,4 otroka, v obdobju 1999 – 2003 pa je stagnirala na vrednosti okrog 1,21. To je bila v Sloveniji najnižja vrednost doslej (Širčelj 2006, 117, 118, 181, 258, 260).

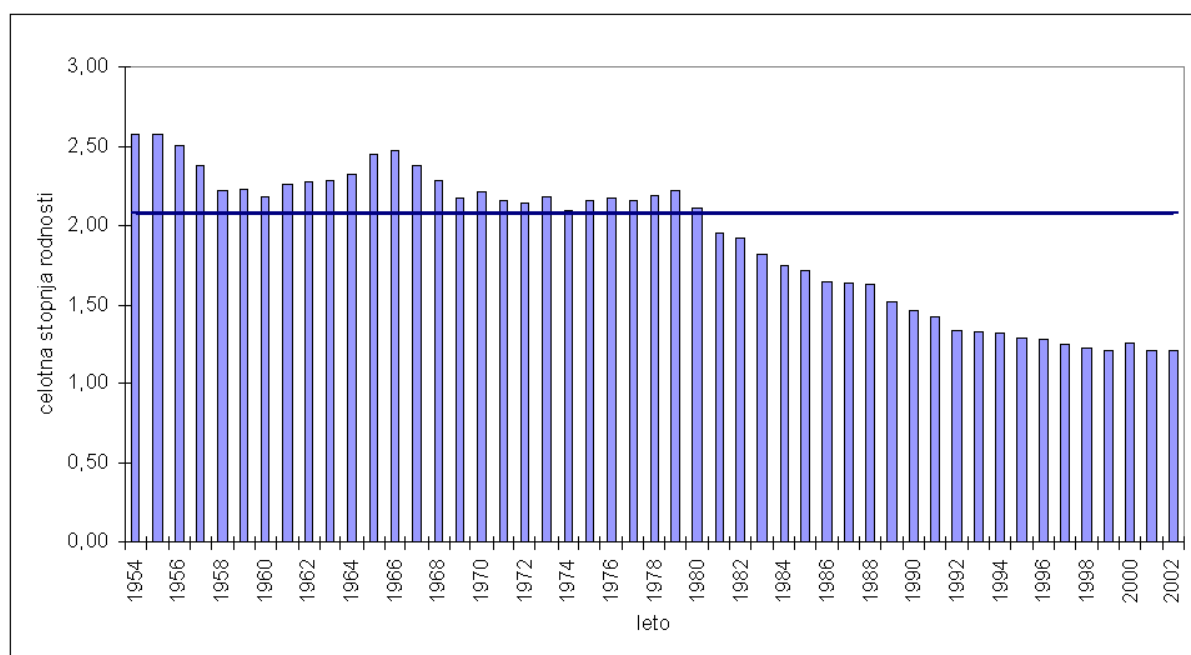
Tabela 2.1.: Gibanje rodnosti v Sloveniji po 2. svetovni vojni

Leto	Število živorojenih otrok	Stopnja naravnega prirasta ⁴
1946	28.599	7,4
1950	35.992	12,7
1960	27.825	8,0
1980	29.902	5,8
1990	22.368	1,9
2000	18.180	-0,2
2003	17.321	-1,0
2005	18.157	-0,3
2006	18.932	0,4
2007	19.823	0,6

Vir: Statistični urad RS

⁴ Naravni prirast je razlika med številom živorojenih in umrlih v koledarskem letu.

Slika 2.1.: Celotna stopnja rodnosti, Slovenija, 1954–2002

Vir: Statistični urad RS, Rojstva (2004)

V začetku osemdesetih let se je začela povečevati tudi povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka. V Sloveniji je bila leta 2005 povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka 27,8 leta, medtem ko se je v sedemdesetih letih, ko je bila najnižja, gibala okoli 23 let, v začetku devetdesetih let pa je znašala približno 24 let. Če bo Slovenija sledila trendom v nekaterih evropskih državah,⁵ lahko pričakujemo, da se bo povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka še dvigala, vendar starosti 30 let verjetno ne bo prekoračila (Šircelj 2006, 122).

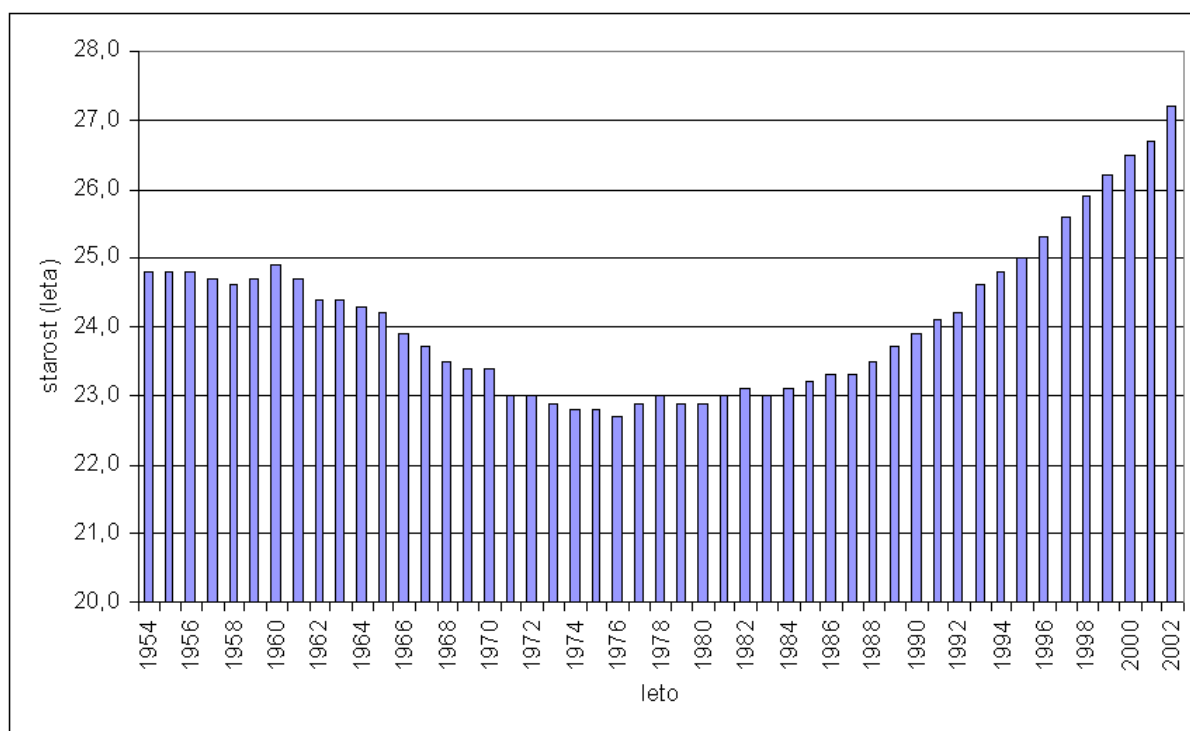
Tabela 2.2.: Povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka v Sloveniji

Leto	Povprečna starost mater ob rojstvu prvega otroka
1977	22,9 leta
1987	23,3 leta
1997	25,6 leta
2006	28,0 let
2007	28,2 leta

Vir: Statistični urad RS

⁵ Na Nizozemskem in v Španiji povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka že od srede devetdesetih let presega 28 let, na Švedskem in Irskem pa od leta 2001 dalje (Šircelj 2006, 122).

Slika 2.2.: Povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka, Slovenija, 1954–2002

Vir: Statistični urad RS, Rojstva (2004)

Neveste se 'starajo' hitreje kot mlade mame. Prvi poroki je v preteklosti praviloma sledilo prvo rojstvo, z odlaganjem porok in razširjanjem življenja v zunajzakonskih skupnostih pa postaja poroka vedno pogostejši dogodek, ki se zgodi šele po rojstvu prvega otroka. Zato je že v mnogih evropskih državah (Finska, Avstrija, Švedska, Estonija itd.) povprečna starost žensk ob prvi poroki višja kot ob rojstvu prvega otroka. Med njimi je tudi Slovenija, čeprav ta razlika ni velika. Leta 2004 je bila povprečna starost žensk ob prvi poroki 27,8 let, pet let prej pa 26,3 let, leta 1990 23,7 let, leta 1980 pa je povprečna starost ženske ob prvi poroki znašala 22,5 let. V dvajsetih letih se je tako starost ženske ob prvi poroki zvišala za 5 let in dosegla evropsko povprečje. Pogostnost prvih porok žensk je bila v Sloveniji vse do leta 2000 najvišja v starosti 20 – 24 let. V prvih letih 21. stoletja jo je presegla pogostnost v starosti 25 – 29 let in če se bo trend nadaljeval, jo bo kmalu tudi v starosti 30 – 34 let (Šircelj 2006, 138, 141, 149 in Rener in drugi 2006, 40).

Odnos ljudi do zakonske zveze se je sicer v zadnjih štiridesetih letih v mnogih evropskih državah drastično spremenil. Med največje spremembe sodi gotovo naraščajoča naklonjenost do družinskega življenja brez sklenitve zakonske zveze oziroma do življenja v zunajzakonskih skupnostih. Število neporočenih parov brez otrok v Sloveniji po zadnjih dveh popisih

skokovito narašča: v popisu 1991 so neporočeni pari z otroki predstavljali 2,2 % vseh družin, v popisu leta 2002 pa 5,3 %. Za življenje v zunajzakonskih skupnostih se odločajo predvsem mladi; pri vsaki mlajši generaciji zanimanje za poroko kot prvo partnersko zvezo popušča.⁶ Iz novejših raziskav izhaja, da povečevanje števila zunajzakonskih skupnosti negativno vpliva na raven splošne rodnosti. Zmanjševanje deleža poročenih žensk vedno povzroči zmanjševanje celotne rodnosti, ker zunajzakonska rodnost nikoli v celoti ne nadomesti zakonske (Šircelj 2006, 143, 144, 151 in Rener in drugi 2006, 37). Po podatkih Evropskega statističnega urada Eurostat je leta 2005 v Sloveniji delež otrok, ki so se rodili neporočenim parom, znašal 46,9 odstotka (Bertoncelj Popit 2007).⁷

V novejšem času se rodnost ponekod v Evropi sicer znižuje tudi zato, ker se nekateri zavestno odločajo za življenje brez otrok. V Sloveniji takega pojava doslej ni bilo zaznati. Kljub temu pa je mogoče pričakovati, da se bo delež žensk brez živorojenih otrok začel povečevati. Če znižanja pogostosti prvih rojstev v starosti do 30 let ne bodo v celoti nadomestila prva rojstva v višjih starostih, se bo delež žensk brez otrok v generacijah, rojenih sredi šestdesetih let in mlajših, zvišal (Šircelj 2006, 121).

V analizah iz leta 2003 je bilo ugotovljeno, da so v generacijah, rojenih sredi petdesetih let 20. stoletja, skoraj vse ženske rodile vsaj enega otroka. V vsaki mlajši generaciji je bil delež tistih žensk, ki niso rodile niti enega otroka, večji. V generaciji, rojeni leta 1966, je bilo takih že 10 odstotkov. V generaciji 1971 jih je bilo v starosti 32 let brez otroka še 18 odstotkov. Če bi bila rodnost te generacije po 32. letu starosti taka, kot je bila v letu 2003 rodnost starejših generacij, bi brez otrok ostalo 13 odstotkov žensk. Zaradi odlaganja rojstev v višje starosti bo delež verjetno manjši, vendar večji, kot v starejših generacijah. Zaradi zmanjševanja plodnosti po 30., še posebej po 35. letu starosti, se verjetnost vpliva na končno potomstvo s povišanjem starosti veča. Če je v Sloveniji še do pred nedavnim veljalo, da se pri nas za prvega otroka odločajo skoraj vse ženske in da se rodnost znižuje le zaradi vedno redkejših odločitev za drugega in tretjega otroka, to za mlade generacije ne velja več. Rodnost se znižuje tudi zaradi povečevanja deleža tistih, ki ostanejo brez otrok (Šircelj 2006, 39, 121, 170, 196).⁸

⁶ Čeprav je življenje v zunajzakonskih skupnostih vedno bolj razširjeno, pa izračuni na podlagi podatkov iz popisa 2002 kažejo, da je v vseh starostnih skupinah, razen med najstnicami, delež poročenih žensk večji od deleža tistih, ki živijo v zunajzakonskih skupnostih. Razlika se veča s starostjo (Šircelj 2006, 143).

⁷ Slovenija sodi med države z največjim deležem izvenzakonskih rojstev v Evropi. V letu 2005 je največji delež rojenih otrok neporočenih staršev beležila Islandija (65,8), najmanjšega pa Ciper (4,4).

⁸ Lixia Qu, Ruth Weston in Christine Kilmartin (2000, 15) v svojem članku iz leta 2000 navajajo podatek, da okoli 20 odstotkov Avstralk, ki se trenutno nahajajo v reproduktivni dobi, nikoli ne bo imelo otrok. Prav takšen

Generacije, rojene v 50. letih 20. stoletja, so bile v primerjavi s starejšimi, kot tudi z mlajšimi generacijami, izjemne v vsaj treh pogledih: skoraj vse ženske so se poročile, skoraj vse so rodile vsaj enega živorojenega otroka in ob rojstvu prvega otroka so bile zelo mlade. Zniževanje povprečne starosti žensk ob rojstvu otrok je bilo v Sloveniji verjetno povezano z industrializacijo in urbanizacijo, ki sta omogočili zgodnje zaposlovanje in s tem ekonomsko neodvisnost mladih. Ponovno zviševanje povprečne starosti ob rojstvu otrok je povezano s podaljševanjem šolanja, spremenjenimi vrednotami, težjim prehodom iz šole v zaposlitev itd. Potomci generacije, rojene v 50. letih 20. stoletja, se obnašajo popolnoma drugače kot njihovi starši: podaljšujejo šolanje, podaljšujejo obdobje otroštva, zavračajo poroko ali z njo odlašajo, rojstva prelagajo v višje starosti, vedno več otrok rodijo zunaj zakonske zveze. Te spremembe se odražajo v letnih vrednostih različnih kazalnikov rodnostnega vedenja od konca sedemdesetih let dalje. Z njimi je mogoče zamejiti pričetek drugega demografskega prehoda, ki ga je prehod iz socialističnega v kapitalistično gospodarstvo samo še poglobil (Šircelj 2006, 261).

Kot lahko povzamemo iz navedenih statističnih podatkov, obdobje, v katerem se sedaj nahaja Evropa, med drugim označujejo naslednje demografske značilnosti: zviševanje starosti ob poroki, zniževanje deleža poročenih in povečevanje števila zunajzakonskih skupnosti, naraščajoče število razvez in krajši časovni presledek med poroko in razvezo; nadaljnje zniževanje rodnosti z odlaganjem rojstev, naraščajoča povprečna starost staršev ob rojstvu prvega otroka, rodnost pod ravnjo obnavljanja generacij, povečevanje zunajzakonske rodnosti, naraščajoč delež žensk brez otrok med poročenimi (Šircelj 2006, 34–35).

Zaključki raziskave o rodnostnem vedenju Slovencev⁹ so pokazali, da se rodnostno vedenje prebivalcev Slovenije spreminja iz generacije v generacijo, in to hitreje, kot se spreminjajo njihova stališča o družini in otrocih. Mlajše generacije podaljšujejo svoje vstopanje v odraslo dobo s tem, da se daljši čas izobražujejo, se kasneje ekonomsko osamosvajajo in ostajajo dlje časa v domu staršev, kasneje vstopajo v partnerske zveze ter odlašajo s prevzemanjem starševske vloge. Ob tem pa se starost ob prvem spolnem odnosu počasi niža. Poroka sicer še

delež žensk brez otrok naj bi bil po njihovih podatkih v Veliki Britaniji, v ZDA pa naj bi bilo žensk, ki nikoli ne bodo rodile, 22 odstotkov.

⁹ Raziskava o rodnostnem vedenju Slovencev je potekala v letih 1993 do 1996 in je zajela 2719 žensk in 1840 moških, starih od 15 do 44 let.

vedno ostaja primarna oblika partnerske zveze, vendar v mlajših generacijah raste število izvenzakonskih zvez. Med bolj izobraženimi pari je opaziti bolj izrazito odlaganje rojstev.

V Sloveniji se je v zadnjih letih celotna rodnost po dvajsetih letih zniževanja ustalila in se bo v prihodnjih letih verjetno nekoliko povečala. Od leta 2004 število rojenih v Sloveniji znova narašča. Leta 2006 je število živorojenih celo preseгло število umrlih, kar pomeni, da smo imeli prvič v zgodovini samostojne države pozitiven naravni prirast. Porast rojstev ni samo slovenski pojav, temveč gre za evropski trend. V državah Evropske unije se je leta 2006 število rojstev povečalo za 1,1 odstotka v primerjavi z letom 2005. To pa ne pomeni, da se bo bistveno zvišalo število rojstev. Kazalniki rodnosti namreč izražajo različna razmerja med številom rojstev in številom žensk. Število žensk v rodni dobi se je že pričelo zmanjševati, saj v rodno obdobje vstopajo generacije, rojene po letu 1980; njihova številčnost se je zmanjševala dvajset let. Zato rahlo povečanje letnih kazalnikov rodnosti ne pomeni nujno tudi večjega števila rojstev. Po osnovni varianti projekcije prebivalstva, ki jo je izdelal Evropski statistični urad Eurostat (projekcije 2005), se bo število rojstev po letu 2015 pričelo zniževati (Šircelj 2006, 263).

Milivoja Šircelj je v intervjuju za revijo Mladina (18. januar 2008) še pojasnila, da gre pri trenutnem povečanju števila otrok samo za začasno zvišanje in da pozitivni naravni prirast ni le posledica številčnejših rojstev, temveč tudi tega, da je manj ljudi umrlo. Po njenih besedah je bila rast pričakovana, saj se sedaj rojevajo tako imenovani 'odloženi otroci': »Ker se je želja po vedno manj otrocih od prve polovice osemdesetih let pridružila še želja po vedno kasnejšem rojevanju otrok, se je povprečna starost žensk ob rojstvu otrok začela zviševati, število novorojenčkov pa zmanjševati. Med letoma 2005 in 2006 se je najbolj povečala rodnost žensk, starih od 29 do 32 let. Pri ženskah, mlajših od 26 let, se rodnost še vedno zmanjšuje«. Širceljeva napoveduje, da bo vala odloženih rojstev konec prej kot v desetih letih, saj ima odlaganje rojstev biološke meje. Poleg tega je število rojstev odvisno tudi od števila žensk v rodni dobi, ki pa se je z letom 2000 v Sloveniji že začelo zmanjševati zaradi manj rojstev med letoma 1979 in 2003. V tem obdobju se je število živorojenih otrok zmanjšalo s 30.600 na 17.300. Zaradi zviševanja povprečne starosti žensk ob rojstvu otrok ta vpliv še ni zaznaven, bo pa v nekaj letih, ko se bo število rojstev spet začelo zmanjševati. Do tega ne bi prišlo, če bi se rodnost, torej razmerje med številom živorojenih otrok in žensk v rodni dobi, bistveno povečalo, česar pa za zdaj ni zaznati. Statistika kaže, da ima vsaka generacija manj otrok.

2.2. Dejavniki rodnosti v sodobni družbi

2.2.1. *Naraščajoč pomen psiholoških oziroma subjektivnih dejavnikov rodnosti*

Iskanju vzrokov dolgoročnega zniževanja rodnosti je bilo posvečenih že veliko empiričnih raziskav. Sledili so jim poskusi teoretičnih posplošitev, ki pa doslej niso pripeljali do konsistentne in splošno priznane teorije rodnosti. Predpogoj za raziskovanje dejavnikov rodnosti je njihova identifikacija, ki pa je zaradi prepletenosti in istočasnega delovanja večjega števila dejavnikov zelo težavna. Če naštejemo vse značilnosti posameznika, ki bi lahko vplivale na njegovo rodnostno obnašanje, lahko dobimo zelo dolg seznam (Šircelj 2006, 15, 36). Predstojnica družbenomedicinskega inštituta ZRC SAZU dr. Duška Knežević Hočvar v pogovoru za Sobotno prilogo Dela (6. oktober 2007) poudarja, da v Sloveniji ne poznamo natančnih vzrokov za nizko rodnost, ker ni opravljenih celovitih analiz. Tovrstne raziskave so namreč obsežne in veliko stanejo.

Dejavnike rodnosti v osnovi delimo na neposredne in posredne. Neposredni dejavniki rodnosti so tisti, ki neposredno vplivajo na spolne odnose, zanositev, nosečnost in porod. Posrednih dejavnikov rodnosti je veliko, Milivoja Šircelj (2006, 37–46) pa jih deli na ekonomske (zveza med dohodkom, stroški, cenami in rodnostjo), socialne (vplivi industrializacije, modernizacije in urbanizacije na rodnost), kulturne (verska pripadnost, etnična pripadnost, rasna pripadnost, moralne norme, javno mnenje, družbene norme) ter psihološke dejavnike rodnosti (psihološke značilnosti posameznika, odnosi v majhnih skupinah, vpliv socialnih in drugih skupin). V moderni dobi je neposredno vplivanje na biološke osnove rodnosti (kontracepcija) povzročilo, da je raven rodnosti danes odvisna predvsem od posrednih dejavnikov rodnosti.

Kot piše Majda Černič Istenič (1994, 21), na sedanjo raven rodnosti vplivajo tako dejavniki, katerih vpliv se vleče že iz preteklosti in se do danes še ni izčrpal (npr. napredovanje vrednote individualizma v smislu večje orientiranosti posameznika nase), kakor tudi dejavniki, katerih vpliv ima značaj cikličnega nihanja (npr. ekonomski procesi), ali pa kratkotrajnejše, enkratne epizode v življenju posameznika. Zaradi različne intenzitete vpliva različnih dejavnikov ni mogoč enoznačen, splošen odgovor o vzrokih za določeno raven rodnosti. V različnih okoljih in časih gre namreč za specifičen splet in zaporedje delovanja socialnih, ekonomskih, političnih, kulturnih in ideoloških dejavnikov.

Kljub prepletenemu delovanju različnih vplivov na rodnost, pa je bilo na osnovi številnih empiričnih raziskav mogoče identificirati nekaj najpomembnejših dejavnikov rodnosti v deželah zahodne civilizacije. Sprva (v obdobju pred demografskim prehodom) sta bila to predvsem umrljivost in poročnost, ki sta z zniževanjem umrljivosti in razširjanjem načrtnega omejevanja rojstev izgubila večino pomena. Pridobili pa so ga dejavniki kot so kraj prebivališča (mesto-podeželje), dohodek, izobrazba, kulturna raven, itd. Sedaj imajo ti dejavniki še vedno pomembno vlogo, vendar pa se jim pridružujejo še drugi, predvsem osebni (Šircelj 2006, 36).

Majda Černič Istenič (1994, 125, 126) je v svoji analizi rodnosti v Sloveniji ugotovila, da klasični socialno-ekonomski znaki za preučevanje vzorcev rodnostnega obnašanja v sodobnih družbah niso več ustrezni. Klasični kazalci razlik, kot so 'je zaposlen – ni zaposlen', 'je veren – ni veren', 'mesto – podeželje', 'ima visok/nizek socialno-ekonomski status' ipd. so postali preveč splošni za ugotavljanje raznolikosti rodnostnega obnašanja ljudi v moderni družbi. Zdi se namreč, da uporaba teh kazalcev zamegljuje dobršen del heterogenosti v vzorcih obnašanja posameznikov, ki jih označujemo z istim socialno-ekonomskim znakom.

Kot piše Majda Černič Istenič (1994, 89), je bil v Sloveniji padec rodnosti v začetku osemdesetih let sicer pomembno povezan tudi s spremenjenimi ekonomski razmerami, ki so bile posredovane s političnimi procesi. Toda ob tem poudarja, da bi rodnost gotovo upadala v vsakem primeru, četudi bi bile ekonomske razmere drugačne (ugodnejše), saj bi do tega slej ko prej pripeljale spremembe v življenju ljudi. Kot je pokazala analiza (povezave med celotno rodnostjo in različnimi odvisnimi spremenljivkami) za obdobje 1965 – 1990, je bilo upadanje rodnosti v začetku osemdesetih let močnejše povezano s spremembami v načinu življenja ljudi, ki izhajajo iz že daljši čas trajajočega spreminjanja družbene vloge družine in ženske, kot pa z njihovim materialnim standardom (Šircelj 2006, 121).

Tudi raziskava rodnostnega vedenja Slovencev je pokazala, da se razlike v rodnostnem vedenju med posamezniki in družbenimi skupinami vedno bolj izražajo kot posledica razlik v njihovih socialno-psiholoških predispozicijah in vse manj kot posledica razlik v nivoju njihovega življenjskega standarda ali v dostopnosti do storitev in uslug, ki jim jih nudi država (Kožuh Novak in drugi 1998, 75).

Zato ekonomske spodbude države za dvig rodnosti, ki so sicer dobrodošle,¹⁰ ne zadoščajo.¹¹ »Vsi mladi pari nimajo stanovanjskih težav. Žal ne vemo, ali je rodnost teh parov zaradi tega kaj višja, ker takšnih raziskav nimamo. Vemo, da imajo bolj izobraženi manj otrok kot manj izobraženi, ne vemo pa, ali jih imajo bogati manj kot revni. Z razpoložljivimi podatki tega ni mogoče dokazati« (Milivoja Šircelj v intervjuju za revijo Mladina, št. 03, 18.1.2008).

Kvalitativna raziskava o strategijah pri odločanju za starševstvo med mladimi v Sloveniji 'Mladi, družina, starševstvo'¹² (Ule in Kuhar 2003) pa je pokazala, da so subjektivni dejavniki odločanja za starševstvo oziroma proti njemu pri anketiranih študentih v prioritetnem smislu umeščeni pred objektivnimi dejavniki.

Avtorici omenjene raziskave Mirjana Ule in Metka Kuhar (2003, 108) pri določanju dejavnikov rodnosti hipotetično izhajata iz premise, da so temeljne zahteve, ki morajo biti izpolnjene, da se mlad par odloči za otroka, naslednji: a) zadovoljivo zdravje in plodnost, b) končano izobraževanje, c) zadovoljiva zaposlitev, d) zagotovljena socialna varnost, e) zadovoljivo stanovanje. Pomembni zahtevi sta tudi možnost uskladitve dela, kariere in družinskega življenja ter možnost varstva otroka. Te zahteve sta združili v skupino objektivnih pogojev za vzpostavitev lastne družinske skupnosti in odločitev za rojevanje. Osnovni subjektivni pogoji, ki morajo biti izpolnjeni za odločitev za otroka, pa so: a) zrelost, b) kakovost osebnega življenja, c) trden, varen in ljubeč partnerski odnos, d) odločitev o prevzemu odgovornosti za družino in otroke.

V anketi med študenti in študentkami so se izkazali za najpomembnejše naslednji dejavniki: želja po otroku, psihična pripravljenost na odgovorno starševstvo in stabilno razmerje s partnerjem oz. partnerko. Objektivni dejavniki, kot so zagotovljena služba, primerno stanovanje, fleksibilni delovni čas, šele sledijo subjektivnim dejavnikom, kar kaže, da med

¹⁰ Res pa je, da država lahko skrbi predvsem za ekonomske spodbude. Naloga države je, da blaži neskladje med poklicnim in družinskim življenjem ter zagotavlja dolgoročno ekonomsko in socialno stabilnost. Država bi lahko spodbujala tudi zgodnejše rojevanje otrok in večjo enakopravnost med spoloma (Milivoja Šircelj v intervjuju za revijo Mladina, št. 03, 18.1.2008). Slovenija je doslej vpeljala že več ukrepov, predvsem v socialni in družinski politiki, ki so glede rodnosti pozitivno naravnani, od uravnavanja rodnosti, porodniškega in starševskega dopusta, otroškega dodatka, družinskih prejemkov, davčnih olajšav, ustanov za vzgojo in varstvo predšolskih otrok do stanovanjske politike, delovne zakonodaje itd. (Rener in drugi 2006, 58–61).

¹¹ Kurtz (2005, 40) opozarja, da mnogi avtorji, ki preučujejo rodnost, za njeno upadanje v preveliki meri krivijo neprimerno rodnostno politiko posameznih držav, premalo pozornosti pa posvetijo širšim kulturnim silam, ki imajo po njegovem prepričanju pri tem ključno vlogo.

¹² Raziskava 'Mladi, družina, starševstvo' je bila v okviru Centra za socialno psihologijo na Fakulteti za družbene vede izvedena junija 2003 na kvotnem vzorcu 158 študentov in 127 študentk različnih fakultet ljubljanske univerze. Povprečna starost anketirancev je bila 20,9 leta.

študentsko populacijo subjektivni dejavniki pomembneje vplivajo na odločanje za otroka kot objektivni dejavniki. Za manj pomembne dejavnike odločanja so se izkazali ukrepi družinske politike, konkretnije večje možnosti za očetovski dopust, fleksibilen starševski dopust, otroški dodatki in davčne olajšave. Raziskava je pokazala, da se zdi mladim partnerska zveza zelo pomembna in da je intimnost, varen in ljubeč odnos na splošno še vedno osnova za rojevanje otrok.¹³

Močno povezavo med partnerskim odnosom in odločitvijo za otroka so v svoji raziskavi ugotovile tudi Lixia Qu, Ruth Weston in Christine Kilmartin (2000). Omenjene avtorice ugotavljajo, da na odločitev za otroka močno vplivajo spremembe v partnerskem odnosu, pri čemer opozarjajo, da je prekinitev partnerstva oziroma nezmožnost najti ustreznega partnerja v študijah o rodnosti pogosto spregledan dejavnik. Raziskave o rodnosti se namreč večinoma osredotočajo na razlike med lastnostmi ljudi z otroki in brez njih ali pa anketirance sprašujejo po razlogih, zakaj nimajo otrok.¹⁴ Ob analizi študij rodnosti omenjene avtorice tudi opozarjajo, da je občasno težko razlikovati med tem, ali je posameznik brez otrok prostovoljno ali neprostovoljno. V sodobnem času naj bi se posamezniki večinoma prostovoljno odločali, da ostanejo brez otrok, a vendarle lahko zunanje okoliščine predstavljajo oviro za imeti otroka.

Na podlagi longitudinalne raziskave, v kateri so v razmiku desetih let anketirance spraševali o namenu imeti otroka, so omenjene avtorice ugotovile, da je izražen namen imeti otroka močan pokazatelj, da bo oseba tudi dejansko imela otroka. Večina anketirancev, ki so ob prvem anketiranju dejali, da imajo namen imeti otroke, so čez deset let otroke dejansko imeli oziroma so ohranili namen, da jih bodo imeli. Pri tistih, ki pa so po desetih letih spremenili svoj odgovor in v drugo dejali, da ne nameravajo imeti otrok, pa je bila sprememba odločitve glede otrok večinoma povezana s partnersko zvezo: v največji meri je do spremembe prišlo pri tistih, ki so se razšli s svojim partnerjem, sledijo pa jim tisti, ki so bili samski tako pri

¹³ Kot je ministrica za delo, družino in socialne zadeve Marjeta Cotman dejala v pogovoru za Sobotno prilogo časopisa Delo (28. 4. 2007), so ankete ministrstva o tem, kdaj se ženske odločajo za več otrok, pokazale, da je »poleg objektivnih pogojev (stanovanje, zaposlitev), prvi subjektivni pogoj odnos moškega do ženske«.

¹⁴ Ljudje brez otrok naj bi bili v povprečju bolj izobraženi in bolj usmerjeni v kariero ter naj bi imeli bolj enakopravne poglede na delitev vlog med spoloma. Razlika v stopnji izobrazbe med ljudmi, ki imajo otroke, in tistimi, ki je nimajo, se je sicer zadnjih letih zmanjšala in brez otrok je vse več ljudi v različnih izobrazbenih stopnjah in različnih poklicnih profilov. Rojstvo otroka ima lahko za posledico poslabšanje kariernih priložnosti, zlasti za žensko, ter lahko pomeni omejevanje posameznikove svobode. Ker otroci predstavljajo strošek, je lahko ovira pri odločitvi za otroka tudi slaba finančna situacija, med ostalimi preostalimi razlogi pa literatura navaja še strah pred odgovornostjo, ki jo prinaša starševstvo in nenaklonjenost otrokom (Qu, Weston, Kilmartin 2000, 16).

prvem kot pri drugem anketiranju. Pri dolgoročno samskih je bila sprememba v nameri imeti otroka izrazitejša pri starejših anketirancih (35 let ali več), kar lahko izraža reakcijo teh anketirancev na dejstvo oziroma občutek, da se jim čas za otroka izteka. Izražene namere, da otrok ne bodo imeli, so bile manj stabilne v primerjavi z izraženim namenom imeti otroke. Pri tem je do naknadne spremembe prišlo predvsem pri posameznikih, ki so bili ob prvem anketiranju samski, ob drugem pa so imeli partnerja. Avtorice na podlagi svojih izsledkov in opažanj, da so v zadnjih desetletjih partnerstva postala vedno bolj nestabilna, zaključujejo, »da je moč pričakovati, da bosta višja stopnja prekinitve partnerskih zvez in krajše trajanje partnerstev vplivala na nižjo stopnjo rodnosti« (Qu, Weston, Kilmartin 2000, 19).

V moderni dobi, ko prebivalstvo v večji meri in bolj uspešno kot nekoč uravnava število svojih potomcev, postajajo vedno bolj pomembni psihološki dejavniki rodnosti (Šircelj 2006, 36).¹⁵ Ulrich Beck in Elisabeth Beck-Gernsheim (2006, 119) sta prepričana, da se danes ženske in moški odločajo za rojstvo otrok zaradi »psiholoških koristi«. Ljudje otroke vse bolj povezujejo z željo po osmišljanju življenja in s pričakovanjem sreče. Otrok ljudem danes predstavlja nekakšen 'naravni' protipol pragmatičnemu, racionalnemu obnašanju in mišljenju, ki jim ga v visoko razvitih industrijskih družbah narekuje izpolnjevanje zahtev po konkurenčnosti, karieri, učinkovitosti in disciplini. Omenjena avtorja navajata, da mlade izobražene ženske pred odločitvijo za otroka običajno preverijo, ali je njihovo partnerstvo resnično primerno za oskrbo in vzgojo potomstva – ali je dovolj trdno, da bo otroku lahko nudilo stabilnost. Še posebej podrobno pa preverjajo tudi same sebe, kajti prepričane so, da otrok potrebuje za svoj optimalni razvoj mamo, ki bo imela dovolj zrel značaj, da se mu bo lahko dovolj intenzivno in kakovostno posvečala. In če je odgovor negativen, se mora ozaveščena ženska sprijazniti z dejstvom, da vsaj zaenkrat, kljub morebitni želji, otroka ne bo imela (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 124-125).

¹⁵ Čeprav psihološki dejavniki po mnenju mnogih pridobivajo na pomenu, pa o njihovem delovanju pravzaprav vemo zelo malo. Prepoznavanje, definiranje in zlasti merjenje vpliva psiholoških dejavnikov na rodnost je namreč izredno težavno in zapleteno. Njihovo delovanje se prepleta z delovanjem drugih dejavnikov in raziskovanja povezave med rodnostjo in psihološkimi dejavniki doslej niso bila zelo uspešna. Želja za oziroma proti otroku se spreminja skladno s posameznikovimi življenjskimi obdobji in izkušnjami, svojimi ali tujimi. Redke empirične raziskave, ki so iskale povezave med osebnostnimi značilnostmi staršev in številom otrok, kakor tudi med družinskim ozračjem (razumevanja, napetosti...) in številom otrok, doslej niso dale jasnih odgovorov. Raziskovanje psiholoških dejavnikov nizke rodnosti otežujejo tudi nepravilne predstave o vzrokih, zaradi katerih se ljudje ne odločijo za rojstvo prvega ali naslednjega otroka, in zato posežejo po odgovorih, ki se jim zdijo najbolj sprejemljivi. O tem pričajo tudi odgovori na vprašanje o razlogih, zaradi katerih si ljudje ne želijo več otrok, postavljenem v nekaterih slovenskih anketah o rodnosti. Najpogostejši so bili 'nevtralni' odgovori: starost, zdravstveni razlogi, ekonomski razlogi. To je po svoje tudi razumljivo, saj na odločitev za ali proti otroku vpliva kombinacija vrste dejavnikov, ki je pri vsakem posamezniku ali paru drugačna. Marsikdo o njih verjetno niti ne razmišlja in zato na taka vprašanja težko odgovarja (Šircelj 2006, 44-46).

Mirjana Ule in Metka Kuhar (2003, 57, 58) poudarjata, da »ljudje, ki se danes odločajo za otroke, tega zanesljivo ne počnejo zato, ker bi imeli zaradi njih kake materialne prednosti ali koristi. V ospredje stopijo drugi motivi za starševstvo, ki sodijo predvsem med emocionalne potrebe staršev. Danes imajo otroci predvsem 'psihološko funkcijo koristnosti'«. Gre za občutke odgovornosti, pristojnosti za otroka, biti za otroka emocionalno nujno potreben; z otrokom dobimo občutek, da se uresničujemo v naslednji generaciji in se v njej vidimo še enkrat predstavljeni. Tu so tudi težnje po osrečevanju in drobne radosti v odnosu z otrokom. »V odnosu z otrokom želijo ljudje ponovno odkriti in izraziti svoje sposobnosti in potrebe po potrpljenju in mirnosti, skrbi za druge, zmožnosti vživljanja, nežnosti, odprtosti, bližini, ki jih boleče pogrešajo v znanstveno-tehnično civilizaciji« (ibidem).

2.2.2. Odgovorno starševstvo in protektivno otroštvo kot dejavnika nizke rodnosti

Zaradi novih razsežnosti sodobnega starševstva, novih razmerji in motivov se poleg psihološke želje po otrocih pojavljajo tudi dileme, dvomi in ovire, zaradi katerih postaja starševstvo težak, za nekatere neuresničljiv projekt. Po eni strani je tu želja po 'lastnem življenju', želja po samouresničenju, avtonomiji, svobodi, ki se zdi v nasprotju s pripravljenostjo na skrb za otroka. Pomembna ovira za odločanje za otroka je tudi porast zahtev: vzgojnih, socializacijskih, časovnih, finančnih, ki se v sodobni družbi povezujejo z otrokom. Starševstvo je v sodobni družbi postalo vse bolj odgovorna naloga in prav rastoča odgovornost deluje danes kot breme in ovira v odločanju za otroka (Ule in Kuhar 2003, 58).

Med razlagalne dejavnike sedanjih trendov upadanja in zadrževanja rodnosti pod nivojem enostavnega obnavljanja prebivalstva raziskovalci uvrščajo tudi t.i. doktrino 'odgovornega starševstva'. Po tej doktrini so starši neposredno odgovorni skrbeti za svoje otroke in ne morebiti kdo drug, npr. člani razširjene družine. S to odgovornostjo je povezana še predpostavka, da so starši dolžni skrbeti za svoje otroke tudi na škodo svojega lastnega blagostanja. V uveljavljanju te doktrine, ki je močno prispevala k naraščanju stroškov za otroke, vidijo raziskovalci rodnostnega vedenja enega od poglobitnih vzrokov zmanjševanja števila otrok. Toda raziskovalci se danes ne soočajo le s pojavom nizke rodnosti, ampak tudi s pojavom zavračanja starševske vloge nasploh. V zvezi s tem ugotavljajo, da med prebivalstvom, predvsem pri mlajših starostnih skupinah, vse bolj prevladuje prepričanje, da

imajo starši tudi svoje življenje, in da se od njih ne more zahtevati, da bi žrtvovali svoje blagostanje za dobro svojih otrok (Kožuh Novak in drugi 1998, 77).

Tega za Slovenijo zaenkrat še ne moremo trditi, saj je pri nas prepričanje o odgovornosti staršev do svojih otrok tudi na račun lastne blaginje še močno razširjeno. Iz ankete leta 1995 o rodnostnem vedenju Slovencev izhaja, da je bilo takega prepričanja še 84 odstotkov vprašanih, starih od 25 do 44 let. Med mlajšimi je bil delež le nekoliko nižji (Kožuh Novak in drugi 1998, 77). Obenem pa mnenjske raziskave med študenti v Sloveniji kažejo, da se ti odločijo za otroka šele takrat, ko se za to odgovorno vlogo počutijo dovolj zrele. Starševstvo je za mlade skrbno pretehtana odločitev, ki praviloma pride čisto na koncu vseh izpolnjenih predpogojev (Ule in Kuhar 2003).

Kolikor bolj se širi zahteva po optimalni oskrbi otrok, toliko bolj zahtevne postajajo materialne predpostavke za starševstvo. Sodobni ljudje imajo le toliko otrok, kolikor si jih finančno lahko privoščijo. A kot pišeta Mirjana Ule in Metka Kuhar (2003, 58), so »materialne predpostavke verjetno le del zahtev za sodobno odgovorno starševstvo«. V skladu z navodili strokovnjakov, napotki revij za starše in priročniki potrebuje otrok »'primerno okolje za zdrav razvoj', od ustreznega stanovanja do psihološko stabilnega okolja«. Po mnenju strokovnjakov je vzgoja velika in odgovorna naloga in nikdar nismo tako dobri starši, da ne bi mogli biti še boljši. Potencialni starši so obremenjeni s številnimi pogoji, ki morajo biti izpolnjeni za odločitev za otroka: od zanesljivega delovnega mesta, urejenega stanovanja do zanesljivega varstva ipd. Za mnoge pa se začne spraševanje o primernem okolju za zdrav razvoj otroka že pri partnerstvu: ali je zveza dovolj trdna, da bo dajala stabilno oporo otroku?

V predindustrijskih družbah pa tudi v družbah klasične moderne oziroma v prvi fazi industrializacije so potrebovali otroke najprej zaradi ekonomskih razlogov: kot delovno silo doma in na kmetiji, kot starostno zavarovanje za starše, kot dediče posesti in imena. V drugi polovici dvajsetega stoletja pa se ekonomija in starševstvo začenjata ločevati. Delno je do te spremembe prišlo zaradi gospodarskih sprememb. Ko se je z industrializacijo začela spreminjati družina kot ekonomska enota, so ekonomske prednosti starševstva postopoma stopale v ozadje, na njihovo mesto pa so stopili stroški. Otrok je v ekonomskem smislu postal strošek oziroma finančno breme za družino. Tudi zaradi pritiska potrošniške družbe, ki je v otrocih odkrila nov pomemben trg, finančni stroški za otroke strmo naraščajo. Poleg tega se danes ljudje lahko odločijo za otroke in ker je to zelo odgovorna naloga, je tudi odločitev

praviloma zelo tehtna. V zadnjih desetletjih je prišlo do krepitev starševske odgovornosti do svojih otrok; »prišlo je do normativne utrditve starševske odgovornosti«. Tradicionalna jedrna družina je sicer poudarjala osebno odgovornost staršev, predvsem matere za vzgojo otrok. Toda v povezavi z učinkovitimi metodami nadzora rojstev je nastal normativni kompleks 'odgovornega starševstva', ki je zavezujoč za oba starša. Gre za to, da se par odloča, da bo imel otroke le tedaj, ko bo zares lahko dobro poskrbel zanje. »Sedanja nizka stopnja rodnosti je institucionalno teorijsko gledano rezultat učinkovanja normativnega kompleksa odgovornega starševstva« (Ule in Kuhar 2003, 56-57).

Raziskava med študenti in študentkami ljubljanske univerze iz leta 2003 je izrazito potrdila normo odgovornega starševstva: ljudje želijo kot starši otrokom posvetiti obilo pozornosti, visoko kakovost življenja in ugodne ekonomske razmere. Praktično vsi udeleženci raziskave so se strinjali, da moraš narediti za otroka vse najboljše, da je treba vanj vložiti kar največ. Ustrezna vzgoja, pomoč otrokom pri poklicni in življenjski promociji pa zahteva vedno več sredstev in truda. Vpeljava kontracepcijske tablete kot zaščitne metode v šestdesetih letih je omogočila lažje načrtovanje družine, saj omogoča svobodno odločanje, ali par želi imeti otroke, kdaj jih želi imeti in koliko. Tabletko je prispevala k temu, da je načrtovanje družine povezano z zavedanjem odgovornosti. Od staršev se pričakuje, da se odločijo za otroke samo, če so sposobni, da otroke ustrezno psihično in fizično preskrbijo in vzgajajo. Ustvarjanje lastne družine je postalo vse bolj skrbno načrtovan, zahteven in odgovoren projekt (Ule in Kuhar 2003, 113-114).

S pojavom odgovornega starševstva je povezan proces intenziviranja otroštva, ki ga označujemo s pojmom protektivno otroštvo. Izraža se v intenzivni skrbi za otroke, njihovo blaginjo, izobraževanje ipd. Poudarek je na otrokovi individualnosti in samorazvoju, hierarhični odnosi med starši in otroci pa niso več nujnost dobre vzgoje. Zahteve protektivnega otroštva se izražajo tudi tako, da se pomikajo že v obdobje spočetja in nosečnosti. Odločitev za otroka je skrbno načrtovan projekt v življenjskem poteku, ki vključuje vrsto popularnih medicinskih in psiholoških nasvetov potencialnim staršem o zdravem življenju, optimalnih pogojih spočetja in zdravem načinu življenja v nosečnosti. Pojav protektivnega otroštva se torej začne že v maternici. Nove medicinske tehnologije, na primer ultrazvok, omogočajo bodočim staršem spremljanje poteka nosečnosti in aktivno udeležbo. To se najbolj izraža v vse večji prisotnosti bodočih očetov pri ultrazvočnih pregledih nosečnic in pri porodu, kar velja tudi za Slovenijo (Rener in drugi 2006, 81-82).

Kot pišeta Beck in Beck–Gernsheimova (2006, 132), se današnji starši, predvsem današnje matere, v veliko večji meri ravnajo v skladu s pedagoškimi nasveti, kot so to počele prejšnje generacije. V skladu z nujnimi podatki so za tovrstne napotke najbolj dovzetne matere iz srednjega sloja, ki so solidno izobražene, živijo v mestih, pričakujejo prvega otroka in sodijo v skupino t.i. 'pozni mater', torej v skupino žensk, ki so se za nosečnost odločile v razmeroma zrelih letih. Te so po besedah omenjenih avtorjev (2006, 132) »žrtve novega bacila, ki se imenuje 'obsedenost z vzgojo'«. Ljubezen do otroka je postavljena v pogoje moderne dobe, starši moderne dobe pa so zaradi vseprisotnega 'načela odgovornosti' vse bolj obsojeni na to, da otroku nudijo popolno skrb, ki ne dopušča nikakršnih napak, zmot ali popravkov. Vsaka napaka, ki jo zagrešijo, naj bi (po mnenju pedagogov) imela nepopravljive posledice za otrokov razvoj in njegovo kasnejše življenje (Beck in Beck–Gernsheim 2006, 133 -135).

Dandanes si mora vsakdo začrtati svojo življenjsko pot in sestaviti svojo biografijo. To pomeni potrebo po čim natančnejšem kratkoročnem in dolgoročnem načrtovanju življenjskih faz na najrazličnejših področjih, od študijske usmeritve ali vrste poklicnega usposabljanja, do iskanja ustreznega poklica, stanovanja in partnerja. Želja po otroku dandanes ni več spontana, temveč povezana z neštetimi razmišljanji in argumenti; današnji otroci niso več 'želeni' temveč 'načrtovani', 'otroci, rojeni iz glave' (Beck in Beck–Gernsheim 2006, 126).

Z rastjo zahtev, ki se povezujejo s starševsko vlogo in rojstvom otroka, se pojavlja povsod v sodobnem svetu tudi nov vzorec odločanja glede starševstva: zavestna odločitev za življenje brez otroka. Do take odločitve lahko pride zaradi zapolnitve življenja z drugimi projekti, zaradi kariere, pa tudi zaradi negotovega partnerstva, občutka negotovosti, strahu. Tako nastane začaran krog: kolikor manj otrok se rodi, toliko bolj cenimo tiste, ki se rodijo, toliko več vlagamo vanje, toliko dragocenejši so in toliko bolj zahtevno je starševstvo. Kolikor pomembnejši in dražji nam je vsak otrok, toliko bolj se ljudje bojijo nalog in dolžnosti, povezanih s starševstvom in se odločajo proti potomstvu (Ule in Kuhar 2003, 59).

2.2.3. Družinske aspiracije in imperativ samouresničenja

Življenjski načrti sodobnih mladih odraslih še vedno vsebujejo aspiracije po družini in otrocih. Empirične raziskave še vedno kažejo, da je ta želja oz. namera prisotna nekje v življenjskem projektu mladih ljudi. A ta življenjski cilj ima veliko konkurenco v drugih ciljih, kot so poklicna kariera, osebni samorazvoj, uživanje življenja. Aspiracijo po partnerski zvezi in želja po starševstvu sta ločeni in ne sovpadata. Želja po starševstvu je postala bolj zapletena in je odvisna od raznih predpostavk (Ule in Kuhar 2003, 55).

Kot pojasnjuje Ingelhart (1997, 41-56), norme, ki podpirajo dvostarševsko heteroseksualno družino, izgubljajo na pomenu, ker tovrstna družinska oblika ni več potrebna za preživetje otrok. V predindustrijskih družbah so bili otroci, ki so se rodili izven družine z moškim skrbnikom, pogosto obsojeni na revščino in lakoto, zato je bila tradicionalna dvostarševska družina ključnega pomena za preživetje družbe. Danes, v dobi učinkovitih kontracepcijskih metod in države blaginje, pa je odločitev za družino stvar individualne izbire.

Samouresničevanje je postalo v sodobni družbi kategorični imperativ. Ideal mladih je, da bi imeli vse možnosti, da naredijo iz svojih življenj čim več (Ule in Kuhar 2003, 112). Kot pišeta Lixia Qu in Grace Soriano (2004, 44), so generacije, rojene po letu 1970, prevzele miselnost, da »si je treba pustiti odprte možnosti«. Mladi odlašajo z zavezanostjo določeni življenjski poti, dokler ne raziščejo vseh možnosti, ki jih imajo na razpolago, in dokler se ne počutijo čustveno in finančno pripravljene. Samouresničenje preko kariere je bolj v skladu s postmodernimi vrednotami kot rojevanje otrok. V skladu s pritiski, ki jih ustvarja težnja po tovrstnem samouresničenju, si mladi prizadevajo doseči čim boljšo izobrazbo in velik del energije usmerjajo v doseganje čim boljših kariernih perspektiv. Dolgo izobraževanje pomeni vsaj delno odvisnost od staršev, ustvarjanje lastne družine pa je odloženo (Qu in Soriano 2004, 43). Skrbi za otroka mladi večinoma ne dojemajo kot možnosti samouresničitve in osebne rasti, temveč kot oviro samouresničenju (Ule in Kuhar 2003, 112).

Anketa med študenti ljubljanske univerze 'Mladi, družina, starševstvo' je pokazala, da si mladi v povprečju še vedno predstavljajo, da bo njihovo življenje sestavljeno iz sledeče verige mejnikov odraščanja: končan študij (okoli 25 leta starosti), odselitev od staršev (okoli 25,5 leta starosti), redna zaposlitev (okoli 26 leta starosti), skupno življenje s partnerjem/partnerko (okoli 27 leta starosti), starševstvo (okoli 29 leta starosti). Med spoloma ni statistično

značilnih razlik. Takih biografij statistični podatki in rezultati drugih raziskav ne potrjujejo, zato te rezultate lahko razumemo kot »ideologizacijo standardnega oz. 'normalnega' prehoda v Sloveniji« (Ule in Kuhar 2003, 70). Pri vseh mladih vsak izmed naštetih mejnikov ni nujno podlaga za naslednji korak; kot ugotavljata Uletova in Kuharjeva (2003, 70), pa je en trend skorajda univerzalen: vsi ti koraki (končano izobraževanje, stabilna zaposlitev, lasten dom in stabilno afektivno razmerje) so neobhodno potrebni, da se mladi odločijo za otroka.

Močno izražene prodružinske aspiracije mladih kažejo podatki iz raziskave Mladina 2000, v kateri je manj kot dva odstotka anketiranih izjavilo, da ne nameravajo imeti otrok. Med 26 do 29-letniki, ki niso imeli otrok, jih je večina mislila, da jih bodo imeli; le 1,6 odstotka jih je izjavilo, da jih verjetno ne bodo imeli, 2,6 odstotka pa jih še ni vedelo, ali jih bodo imeli. V omenjeni raziskavi je 90,5 odstotka anketiranih izjavilo, da je zanje družinsko življenje pomembna oziroma zelo pomembna vrednota. Pred njim sta po stopnji pomembnosti le še zdravje in resnično prijateljstvo. Torej, podoba, ki jo kažejo podatki raziskav, je, da je družina v Sloveniji pomembna vrednota, da mladi želijo imeti družino, da imajo visoke aspiracije glede otrok in da ne kažejo nobenih protinatalitetnih stališč. Ti rezultati pa so v velikem nasprotju z dejanskimi demografskimi kazalci in nizko stopnjo rodnosti v Sloveniji (Ule in Kuhar 2003, 97, 100).

Tudi raziskava avstralske mladine, ki sta jo izvedli Lixia Qu in Grace Soriano (2004), je pokazala, da poroka in družina ostajata pomemben cilj mladih ljudi. Večina 17 in 18-letnikov v njuni raziskavi je izrazila željo po poroki in kot ideal navedla vstop v stabilno partnerstvo v zgodnjih dvajsetih letih, ki bi mu sledila poroka v poznih dvajsetih letih starosti. A kot kažejo statistični podatki, se večini ta želja ne uresniči: leta 2001 je bilo v poročenih 41 odstotkov avstralskih moških v starosti 25 – 29 let in 53 odstotkov žensk v tej starosti.

Anketa 'Mladi, družina, starševstvo' je tudi pokazala, da je rojevanje postalo stvar osebne izbire. Le četrtnina študentk in 40 odstotkov študentov misli, da morajo imeti otroke za izpolnitev svojega življenja. Manj kot tretjina je takih, ki se strinjajo, da življenje brez otrok ne more biti popolnoma zadovoljujoče. Hkrati pa se je le 31 odstotkov fantov in 56 odstotkov deklet strinjalo, da je za žensko popolnoma normalno, če se odloči, da ne želi imeti otrok (Ule in Kuhar 2003, 103, 104).

Prej tako zavezujoče povezave danes niso več brezpogojne in so se razrahljale. Iz ljubezni nujno ne izhaja več poroka, za skupno življenje ni več potreben zakon, iz poroke prav tako ne sledi več seksualni privilegij in želja po otroku. Starševstvo in poroka sta se razšla, tako da je zakon brez otrok prav tako možen kot starševstvo brez poroke ali materinstvo brez očetovstva ali obratno. Skupno življenje para ne meri več brezpogojno na poznejši zakon. Kar je še pred nekaj desetletji morda zbuvalo splošen odpor (neporočeni pari, materinstvo zunaj zakona, ločitev itd.), danes ne vznemirja skoraj nikogar več (Ule in Kuhar 2003, 56).

Z deinstitucionalizacijo tradicionalne jedrne družine je upadla tudi motivacija ljudi zanjo. Prejšnja visoka motivacija ljudi za oblikovanje 'popolne družine' je slonela na tem, da sta bila vstop v zakon in lastna družina »socialno in individualno privlačna življenjska cilja. Vloga zakonskega partnerja ali starša je bila privlačna socialna vloga, zaželena za vsakogar. Zlasti normativna vloga ženske je določala, da je zanje trojica ljubezen, zakon in materinstvo nekaj osebno nadvse pomembnega, zaželenega, naravnega. Od šestdesetih let prejšnjega stoletja, zlasti pa še od osemdesetih let dalje, ko se začenjajo temu pojavu prilagajati tudi pravna praksa in zakonske podlage, pa to ni več tako«. Deinstitucionalizacija družine pomeni »motivacijsko krizo za klasičen življenjski potek: imeti družino in otroke, ko končaš šolanje in vstopiš v poklic, ali imeti družino in otroke, ko dosežeš določeno kulturno predpisano starost, ali imeti družino in otroke takrat kot vsi drugi iz tvoje generacije« (Ule in Kuhar 2003, 55).

Materinstvo danes ni več ekskluzivna ženska identiteta in prioriteta v ženskem življenjskem poteku, kar lahko sklepamo tudi iz statističnih podatkov o višanju deleža žensk brez otrok oziroma upadu rodnosti. A kot opozarja Alenka Švab (2001, 104), pri tem ne gre toliko za to, da se ženske ne odločajo več za materinstvo, temveč predvsem za »časovno fleksibilizacijo možnosti' odločanja za materinstvo, ki se največkrat realizira kot odlašanje odločitve za materinstvo na poznejša leta v življenjskem poteku«. Pri tem so ženske strategije lahko zelo različne: nekatere ženske menijo, da bodo nekoč imele otroke, pa se pozneje ne odločijo za materinstvo, ali obratno, nekatere lahko v določenem življenjskem obdobju trdijo, da otrok ne bodo imele, pa se kasneje odločijo zanje.

Najmanj določljiv je prav čas odločanja za materinstvo. Nova je »nedefinitvnost odločitev oziroma pestrost izbire, saj je družbena regulacija v tem segmentu določanja pravil v postmodernosti postala zelo ohlapna« (Švab 2001, 104). »Tako se zdi, da je ideologijo

obveznega materinstva v postmodernosti nadomestila nova ideologija 'odloženega materinstva', ki temelji na novi podobi institucije materinstva, to je na 'iluziji svobodne izbire' za materinstvo« (Švab 2001, 105).

Alenka Švab (2001, 104, 105) je prepričana, da je ideologija materinstva v vsakdanji realnosti še vedno zelo ukoreninjena in da

prelaganje materinstva ni posledica svobodne odločitve per se, ampak je takšno reproduktivno vedenje že postalo družbena norma, ki ima ideološko konotacijo in je zatorej prav tako vsiljena. Družbeni pogoji postmodernosti ustvarjajo le navidezno iluzijo možnosti izbir, ki je družbeno funkcionalna. O iluziji govorimo zato, ker je družbeno pričakovana opcija pravzaprav le ena – prelaganje odločitev za materinstvo, na mesto katere posameznica oz. posameznik največkrat postavi zaposlitveno kariero. To seveda ne izključuje, ampak predpostavlja odločitev za starševstvo v neki (sicer prestavljeni) točki v življenjskem poteku posameznika/ce. Iluzija individualne izbire – pozitivno vrednotenje osebnostnega razvoja, možnosti izpolnjevanja individualnih želja in ciljev pa se zdi le sredstvo za funkcionalno razrešitev napetosti med materinstvom/starševstvom (oziroma željo po materinstvu) in zahtevami zaposlitvenega trga v postmodernih pogojih.

V Sloveniji opažamo spremenjeno vlogo očetov (Rener in drugi 2006, 75). Pojav novega očetovstva je v postmodernosti definiran predvsem z večjo vpletenostjo očetov v (nova) razmerja z otroki in se kaže predvsem v aktivnejšem vključevanju v družinsko delo in skrbi za otroke. O tem poročajo tudi empirične raziskave, ki ugotavljajo, da si sodobni očetje želijo v večji meri skrbeti za otroke in da s svojimi otroki vstopajo v tesnejša razmerja kot njihovi očetje, še posebej, če so njihove partnerke zaposlene. Res pa je, da njihov način participacije vključuje prijetnejša, manj rutinska, nezavezujoča opravila, medtem, ko so partnerkam prepuščena vsa ostala opravila in skrb (Rener in drugi 2006, 75 in Švab 2000, 257). Zdi se, da so spremembe daleč najbolj zaznavne na ravni vrednot, stališč, percepcij aktivnega očetovstva, materinstva, položaja žensk v družini in širše v družbi ter tudi sicer družinskega življenja. Zаметki razvoja očetovske identitete se pojavijo že v času nosečnosti, zlasti če partner aktivno spremlja nosečnost (spremlja partnerko na ginekološke preglede, prebira literaturo, se pogovarja s partnerko). Ključni trenutek zavedanja očetovske identitete pri partnerjih pa je prisotnost pri porodu (Rener in drugi 2006, 75).

V okviru trajnih partnerskih zvez danes večinoma v družini služita denar oba zakonca. Neplačano družinsko in gospodinjsko delo pa praviloma še vedno bolj obremenjuje ženske kot moške. Ženske, bolj izobražene kot kadarkoli, so se znašle v precepu: zaradi otrok se morajo odpovedovati drugim življenjskim možnostim, npr. zaslužku in karieri, zaradi kariere se morajo odpovedati družini in otrokom ali pa se morajo zaradi obojega in zaradi dvojne zaposlenosti odpovedati času zase. Zato so v novih razmerah družinskega življenja predvsem ženske tiste, ki odločajo o rojstvu otrok in se zaradi vseh teh dilem odločajo za vse poznejše materinstvo. To pa ne pomeni, da so postali otroci manj pomembni za ženske. Nasprotno, v času individualizirane družbe z visoko stopnjo anonimnosti, negotovosti, mobilnosti, postaja želja po otrocih del iskanja smisla, stabilnosti. Raziskave so pokazale, da ženske na vprašanja glede svojih življenjskih načrtov še vedno rečejo, da želijo imeti otroke (Ule in Kuhar 2003, 60-61).

Kot pišeta Mirjana Ule in Metka Kuhar (2003, 65, 67), je žgoč problem izobraženih in zaposlenih žensk, kako uskladiti plačano delo z željami in obveznostmi družine in starševstva. Življenjske predstave mladih žensk se najpozneje z rojstvom otrok pogosto podredijo bolj tradicionalnim spolnim vzorcem.¹⁶ Institucije evropskih držav prej prispevajo k ohranjanju tradicionalnih vzorcev, kot da bi spodbujali nove. V Sloveniji kljub prevladovanju dvokariernih parov ženske opravljajo nesorazmerno visok delež gospodinjskih opravil in imajo več odgovornosti pri vzreji otrok. 'Novi očka' je še vedno prej izjema kot pravilo. Za mlade ženske to pomeni stres pri organiziranju vsakdanjega življenja in/ali zapostavljanje lastnih aspiracij.

Podaljševanje mladosti in dojemanje družine kot načrtovanega, zahtevnega in odgovornega projekta so pripeljali do progresivnega naraščanja starosti, pri kateri so mladi pripravljene spočeti otroka. To prelaganje ima posledice za končno rodnost parov in pomeni v agregatnem smislu upadanje rodnosti sploh (Ule in Kuhar 2003, 103-104).

¹⁶ Empirične analize vsebine ženskih revij so pokazale, da slednje v veliki meri posredujejo tradicionalno ideologijo materinstva (t.j. predana materinska skrb za dom in otroke), pa čeprav se na prvi pogled morda zdi, da podpirajo feminizem, politično vključenost in liberalnost (Johnston in Swanson 2003, 23, 29).

3. ZNAČILNOSTI SODOBNIH PARTNERSTEV IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA

3.1. Partnerstva nekoč in danes

Od vseh sprememb, ki pretresajo življenje danes, so za ljudi vendarle najpomembnejše spremembe vsakdanjega življenja: seksualnost, ljubezen, partnerstvo, odnosi, starševstvo. Obenem pa se velike družbene spremembe vedno odražajo tudi v spremembi intimnega in družinskega sveta. Predindustrijska družina je bila patriarhalna skupnost, osrediščena okrog dela in ekonomije. Tudi za moderno jedrno družino je bila vsaj v zgodnji fazi modernizacije še značilna neenakopravnost med spoloma, z izpostavljeno vlogo moškega hranitelja in zapostavljeno vlogo ženske – gospodinje. Od časov klasične moderne so se osnovna pravila, na katerih ljudje utemnjujejo svojo zasebnost, temeljito spremenila. Seksualnost se je ločila od reprodukcije, oblike družinskega življenja so se močno pluralizirale. Ob klasični jedrni družini se uveljavljajo mnoge družinske oblike; enostarševske, reorganizirane, razširjene, ki jih (v politično korektnem besednjaku) ne poimenujemo več kot 'nepopolne'. Ženske so si pridobile mnoge pravice, npr. na področju izobraževanja, zaposlitve. Družina izgublja pomen ekonomske skupnosti in vse bolj postaja socialno-emozivna skupnost. Na mesto materialnih interesov stopi romantična ljubezen kot način, kako ljudje stopajo v partnerstvo, zakon, družino. Predvsem mladi ljudje zelo različno prehajajo v partnersko skupnost in lastno družino in prehodi niso več vnaprej usmerjeni, ritualizirani, kolektivni, ampak so vedno bolj individualizirani, diferencirani (Ule in Kuhar 2003, 49).

V preteklih obdobjih¹⁷ je za mnoge poroka pomenila predvsem rešitev pred revščino, izolacijo in slabimi delodajalci, zakonsko življenje pa se je osredotočalo predvsem na rojstvo in vzgojo otrok. Veliko vlogo pri izbiri partnerja so igrali starši in širša okolica pa tudi družbeni razred, iz katerega je posameznik izhajal, kar pomeni, da je bilo število in raznolikost potencialnih partnerjev precej omejeno. Ljudje so se večinoma poročali z osebami iz istega kraja oziroma iz istega delovnega okolja. Ljubezen pri izbiri partnerja ni bila čisto nepomembna, vsekakor

¹⁷ Bulcroft (2000, 67–78) primerjavo s preteklimi obdobji začenja z 'predmoderno družbo' (1500 – 1750), nadaljuje z 'zgodnje-moderno družbo' (1750 – 1850) in 'moderno družbo' (1850 – 1960), kot sodobno družbo pa opredeli obdobje od leta 1960 do danes.

pa so bili bistveni kriteriji pri izbiri ustreznega partnerja njegov ekonomski potencial in sposobnosti za gospodarja oziroma gospodinjo (Bulcroft in drugi 2000, 67–74).

Sčasoma je ljubezen vedno bolj postajala osnova za zakon in pojavljale so se prve napetosti med čustvenimi in praktičnimi razlogi za poroko. Posamezniki so pridobivali več avtonomije pri odločanju, a pri mnogih je odločitev še vedno temeljila na ekonomskem premisleku. Industrijska revolucija po letu 1850 je močno spremenila naravo družinskih odnosov in izbire partnerja. Oblikovala se je delitev vlog med spoloma, pri čemer so bile ženske omejene na dom in so predstavljale zaščitnice družine pred zunanjim svetom, v katerem so moški delali za zagotovitev ekonomskih potreb družine. Predvsem med višjimi sloji in meščanstvom naj bi bila ljubezen temeljni razlog za poroko, za vse ženske pa je poroka postala pomemben mejnik prehoda v odraslost in temeljni element njihovega družbenega statusa. Z izgubo ekonomske vloge se je ženska identiteta oblikovala skozi njihovo vlogo v družini, zato je bilo, kljub vedno bolj izrazitim ljubezenskim temam, dobiti moža bolj pomembno od njegove 'kvalitete' (Bulcroft in drugi 2000, 67–74).

V predmoderni Evropi so večino zakonskih zvez sklenili na podlagi pogodbe: ne na temelju medsebojne spolne privlačnosti, temveč na temelju ekonomskih okoliščin. Med revnimi je bila poroka sredstvo za organizacijo kmečkega dela. V 17. stoletju so se poročeni pari med kmeti v Franciji in Nemčiji redko poljubljali, božali in si izmenjevali druge oblike telesne naklonjenosti, povezane s spolnostjo. Zdi se, da je večina civilizacij ustvarila zgodbe in mite, po katerih so tisti, ki poskušajo ustvariti trajno zvezo iz strastne ljubezni,¹⁸ pogubljeni (Giddens 2000, 45).

Vpliv romantične ljubezni, ki je vključevala elemente strastne ljubezni, a se je od nje tudi ločevala,¹⁹ čutimo od poznega 18. stoletja naprej. Rojstvo romantične ljubezni se je bolj ali

¹⁸ Giddens (2000, 44) 'strastno ljubezen' (*amour passion*) opredeljuje kot »nekaj, kar izraža splošno povezanost med ljubeznijo in spolnim razmerjem. Strastno ljubezen označuje nujna, ki jo ločuje od rutine vsakdanjega življenja, s katero kajpada prihaja v konflikt«. »Čustvena vpletenost z drugo osebo človeka vsega prevzame in je tako močna, da lahko posameznika oziroma oba posameznika pripelje do tega, da zanemarita vsakdanje dolžnosti. Lastnost strastne ljubezni je posebna začaranost, ki lahko sega vse do religiozne začaranosti«. Na ravni osebnih odnosov je strastna ljubezen posebno moteča, ker posameznika izkorenini iz vsakdanjosti in porodi v njem pripravljenost, sprejeti radikalne odločitve in tudi žrtve. Zato skoraj ni presenetljivo, da strastne ljubezni nikjer niso priznali ne kot nujen ne kot zadosten temelj za zakonsko zvezo in so jo v večini kultur videli kot zakonolomsko.

¹⁹ Po Giddensovem (2000, 44) mnenju moramo strastno ljubezen razlikovati od romantične ljubezni, ki je veliko bolj kulturno specifična.

manj ujelo z nastankom romana. Naraščajoče število ljubezenskih romanov in zgodb, ki se ni zmanjšalo vse do danes in katerih avtorice so pogosto ženske, je preplavljalo knjigarne od zgodnjega 19. stoletja naprej. Mrzlična poraba ljubezenskih romanov in zgodb je bila v nekem smislu dokaz pasivnosti. Posameznik je v fantaziji iskal tisto, kar mu ni bilo dano v navadnem svetu. Vendar je bila (in je še danes) romantična literatura tudi literatura upanja, neke vrste zavrnitev, ker je pogosto zavračala misel o urejeni domačnosti kot edinem pomembnem idealu (Giddens 2000, 46, 48, 51).

V 19. stoletju je zakonska zveza za večino skupin prebivalstva začela temeljiti tudi na drugih razlogih, ne le na presoji ekonomske koristi. Pojmi romantične ljubezni, ki so najprej zajeli zlasti meščanske skupine, so se razširili v večino družbe. Širjenje idealov romantične ljubezni je bilo dejavnik, s katerim so poskušali zakonsko zvezo osvoboditi širših sorodstvenih vezi in ji dati poseben pomen. Nastal je 'dom' kot posebno okolje, ki se je ločilo od delovnega okolja in ki je vsaj načelno postalo kraj, kjer so posamezniki lahko pričakovali čustveno podporo in ki je bil v nasprotju z instrumentalnostjo delovnega okolja. Pritiske, da morata zakonca imeti veliko družino, ki so bili značilni tako rekoč za vse predmoderne kulture, je nadomestila težnja, da bi strogo omejili velikost družine. Spolnost se je za množice žensk tako lahko prvič ločila od neskončnega cikla nosečnosti in porodov (Giddens 2000, 33).

Širjenje romantične ljubezni je bilo povezano z drugimi družbenimi spremembami, ki so vplivale na zakonsko zvezo pa tudi na druge kontekste osebnega življenja. Romantična ljubezen predpostavlja določeno stopnjo samoizpraševanja: Kako čutim do drugega? Kako drugi čuti do mene? Ali so najini občutki dovolj globoki, da bi zdržali dolgoročno vez? Romantična ljubezen namreč predpostavlja dolgoročno življenjsko pot, usmerjeno v vnaprej pričakovano prihodnost, ki pa jo bosta partnerja lahko po svoje oblikovala, hkrati pa ustvarja 'skupno zgodbo', ki pomaga ločiti zakonsko razmerje od drugih vidikov organiziranosti družine in mu daje posebno prvenstvo. Romantična ljubezen se sicer lahko konča tragično, vendar pa je tudi zmagovita in premaguje vsakdanje predpise in kompromise. Taka ljubezen projicira v dveh smislih; tako, da se pripne na drugega in ga idealizira, in tako, da projicira potek prihodnjega razvoja. Iz Giddensovega zornega kota je romanca razmišljanje prikrajšanih, ki prikrajšanja nočejo sprejeti – kot taka je od 19. stoletja naprej sodelovala pri obsežnem preoblikovanju razmer v osebnem življenju (Giddens 2000, 51-52).

Romantična ljubezen ima sicer korenine v dvorni ljubezni, ki je bila prvič artikulirana v verzih evropskih pesnikov 11. in 12. stoletja in je opevala ljubezen vitezov do poročenih plemkinj, pri čemer sta bila tako sama ljubezen kot objekt te ljubezni idealizirana. Romantična ljubezen v tem kontekstu ni bila razumljena kot nekaj, kar se lahko vzpostavi znotraj zakona; zakon je bil najprej in predvsem družbena in ekonomska skupnost, ki je med seboj povezovala različne družine in znotraj katere je bila ljubezen razumljena kot vzajemna naklonjenost, ki se je ali pa se ni oblikovala v letih skupnega življenja. Kot vir zakonske sreče se je romantična ljubezen začela pojavljati v zgodbah 18. in 19. stoletja, ko je Zahod preplaval sentimentalizma, v okviru katerega je idealen zakon postal skupnost, v katero ženin in nevesta vstopita zaradi resnične in globoke ljubezni drug do drugega in ker jima je uspelo premagati vse morebitne zunanje ovire, ki so jima preprečevale, da bi bile skupaj (Gross 2005, 303-304).

Red meščanskega zakona in družine 19. stoletja je združeval ljubezen, zakon, skupno življenje, skupno gospodinjstvo, spolnost in rojevanje ter vzgojo otrok. Romantična ljubezen je predpostavljala zakon, zakon je samoumevno impliciral skupno življenje, skupno bivanje in spolnost ter s tem rojevanje in vzgojo otrok, torej oblikovanje družine. Če je kdo dekletu resno izpovedal ljubezen, se je potem od njega pričakovalo, da se bo tudi poročil z njo. Povezava med ljubeznijo in zakonom je olajševala izbiro zakonskega partnerja s tem, ko je ljubljeno osebo prikazovala kot izbrano, kot 'to in nobeno drugo'. Ljubezen je partnerjema pomagala, da sta brez pomislekov stopila čez oviro 'prave izbire' in 'nepovratnih odločitev', tudi pri odločitvi glede otrok (Ule in Kuhar 2003, 56).

V petdesetih letih prejšnjega stoletja so pari kot najpomembnejše vidike zakona izpostavljali vlogo hranilcev in gospodinj, v sedemdesetih letih pa so izpostavljali ljubezen kot odločilno za vzpostavitev zveze. Danes izpostavljajo zaupanje, medsebojno spoštovanje, razumevanje in strpnost kot najpomembnejše značilnosti partnerjev, ki jih motivirajo za vstop v zakonsko zvezo, kot manj pomembne pa ocenjujejo dobro vodenje gospodinjstva, podobna religiozna ali politična prepričanja in primerljiv socialni izvor (Ule in Kuhar 2003, 51).

Govorimo lahko o premiku od zakona kot institucije k zakonu kot odnosu, kar kaže, da se je spremenil sestavni del kulture. Kultura, ki vedno bolj temelji na svobodi in izbiri, podeljuje pravico do prekinitve slabih odnosov. Obenem pa ljudje upajo, da jih bo predhodno skupno življenje bolj pripravilo na morebiten zakon. Posamezniki in posameznice imajo danes večja

pričakovanja do partnerjev, ne samo kot zakonskih partnerjev, ampak tudi kot oseb, in seveda je zato tudi možnost, da so razočarani, velika. Potreba, da ustrezamo tem pričakovanjem, pomeni danes nove izzive, za katere ni tradicij, na katere bi se lahko zanesli, niti znanih modelov vlog, ki bi jih lahko posnemali. Zavezanost 'skupaj do smrti' je sedaj zamenjala zavezanost 'tako dolgo, dokler bodo šle stvari dobro' (Ule in Kuhar 2003, 51).

Danes je torej situacija precej bolj zapletena, kot je bila v zgodnjih obdobjih romanticizma (Bawin-Legros 2004, 241). V razmerah sodobne družbe se je tveganje, povezano z odločitvami glede partnerske zveze, v primerjavi s preteklimi obdobji povečalo. Danes je družbeno reguliran izbor zakonca skoraj popolnoma nadomestil avtonomni izbor partnerja na osnovi romantične ljubezni, s čimer se je povečala tako osebna odgovornost za izbire kot tudi posledice za slabo oziroma napačno odločitev (Bulcroft 2000, 66). Vpliv tradicionalnih avtoritet in družbenih vezi je izgubil na pomenu, pojavila pa se je neskončna, obsesivna prevzetost z osebno identiteto in intimnostjo (Giddens 1992).

Intimnost je deinstitutionalizirana in je danes fluidni, svobodno lebdeči osebni projekt (Štulhofer 2004, 10). V postmodernih družbah ni več enotnih vzorcev vedenja, ki bi usmerjali ljudi, kako naj živijo. Svoje identitete ne gradimo počasi in postopoma, kot bi gradili hišo, temveč jo vedno bolj zaznamujejo novi začetki in spontani odnosi; povečala se je možnost izbire kdaj, kje in s kom vstopamo v partnerski (seksualni) odnos. Poroka in družina sta izgubili moč moralnih obvez; edina legitimna zveza je tista, ki temelji na ljubezni in pomeni izvor sreče ter jo zaznamujeta avtonomnost in osebni razcvet (Bawin-Legros 2004, 242). Smrt tradicije, širjenje kulture individualizma in rastoča enakopravnost med spoloma imajo za posledico povsem novo situacijo v sferi intimnosti, kar pa ne pomeni, da sfera intimnosti ni več izvor psihičnih stroškov. Pojavila so se nova tveganja intimnosti, ki niso več eksogena, temveč endogena; tveganja, ki izhajajo iz osebnih pričakovanj, preferenc in interakcij z drugimi, podobno socializiranimi posamezniki (Štulhofer 2004, 3).

3.2. Sodobno razumevanje ljubezni

Kot poudarja Alenka Švab (v Giddens 2000, 205), se danes s tematiko intimnosti intenzivno ukvarjajo tako družbene teorije (analize intimnosti in pomenov intimnih razmerji najdemo tudi v visokoreferenčnih delih prominentnih sociologov) kot tudi popularna literatura za

samopomoč. Tudi cel kup revij in televizijskih prispevkov²⁰ danes razpravlja o partnerskih odnosih, s čimer nenehno rekonstruirajo pojav, ki ga opisujejo (Burwood 1999, 227-228).

Tako zanimanje je po prepričanju Alenke Švab (2000, 205) »indikator, da se v realnosti vsakdanjega življenja očitno radikalno spreminjajo pomeni intimnosti in da se intimnosti aktualizira oziroma da se intenzivirajo pomeni intimnih odnosov«. A poplava teoretskih prispevkov o spreminjanju intimnosti in zasebnosti proizvaja »interpretativno divergenco – raznoličnost tez, kjer je težko najti interpretativni konsenz. Družbene teorije zasebnosti in družine se med seboj razlikujejo po različnosti interpretacij in za iste družbene fenomene in spremembe razne teorije ponujajo tudi diametralno različne interpretacije: ene radikalno spreminjanje zasebnosti potrjujejo, druge take spremembe zavračajo.

Bernadette Bawin-Legros (2004, 241) je prepričana, da je romantična ljubezen,²¹ ne glede na to, v katero obdobje umeščamo njen izvor, preživela do današnjih dni in da ljudi še vedno neustavljivo privlači. Priljubljenost romantičnih zgodb po njenem mnenju izvira iz obljube, ki jo vsebuje romanticizem: če se nekaj lahko zgodi nekomu drugemu, se lahko zgodi tudi meni. Romantična ljubezen tako ni le stvar domišljije, temveč vsebuje tudi obljubo potencialnega doživetja. Ideali romantične ljubezni so dolgo močnejše vplivali na ženske, čeprav so bili tudi moški pod njihovim vplivom.

Na podlagi raziskave o ljubezni in intimnosti, ki je bila leta 1998 izvedena na vzorcu 4500 belgijskih gospodinjstev, omenjena avtorica (2004, 244) ugotavlja, da ideologija ene in edine ljubezni ostaja zelo močna in da smo danes zelo daleč od seksualne in čustvene revolucije, ki naj bi se odvijala v sedemdesetih letih minulega stoletja. Le pet odstotkov vprašanih je

²⁰ Pri pripravi magistrske naloge sem želela opraviti tudi krajšo analizo prispevkov, ki jih o partnerskih odnosih objavljajo množični mediji. Ugotovila sem, da bi tovrstna analiza terjala samostojno magistrsko nalogo, saj je bilo prispevkov na temo intimnosti in partnerstva preprosto preveč, kar je zgovoren podatek sam po sebi. Tovrstni prispevki so na primer objavljeni v praktično vsaki letošnji številki revije *Ona*, samo v mesecu juniju in juliju 2008 so na osrednjih slovenskih televizijah potekale oddaja 'Polnočni klub' na Televiziji Slovenija na temo moški – ženske (25. 7.2008), prispevek v oddaji 'Preverjeno' na temo, ali slovenske ženske živijo tako kot ženske v ameriški seriji *Seks v mestu* (Pop TV, 5.7.2008), pa oddaja 'Trenja' na Pop TV na temo zakonskih zvez v Sloveniji (5. 6. 2008).

²¹ Kot navaja Bergner (2000, 2–16), arhetipski oziroma idealni primer romantične ljubezni vključuje naslednje elemente: investiranje v dobrobit ljubljene osebe, spoštovanje, sprejemanje in občudovanje partnerja, seksualno željo, intimnost, predanost, ekskluzivnost, razumevanje. Romantična ljubezen je odnos, v katerem dve osebi druga druga izkazujejo veliko vrednost, spoštovanje in osrednje mesto v svojih življenjih. Kot temeljne ovire ljubezni Bergner navaja nesposobnost razumeti in obravnavati partnerja kot osebo (pripisovanje določene vloge partnerju, ki jo mora ta odigrati v skladu s pričakovanji); nesposobnost razumevanja in spoštovanja ljubezni kot take; osebne potrebe in motivi, ki preprečujejo globoko investiranje v drugega; pretirana kritičnost in občutek osebne nevednosti za ljubezen drugih.

odgovorilo, da je možno istočasno globoko ljubiti dve ali več oseb naenkrat, medtem ko jih 45,1 odstotek meni, da se ljubezen zgodi samo enkrat, 49,9 odstotka pa, da lahko ljubiš dve ali več oseb eno za drugo. Omenjena ugotovitev je skladna z izsledki nekaterih drugih evropskih raziskav, ki ugotavljajo, da zvestoba ostaja temeljni element odnosa, pri čemer je za ženske pomembnejša kot za moške. Kot poudarja avtorica, pa pri tem ne gre toliko za zvestobo kot tako, s stališča morale in njenega spoštovanja kot vrednote, temveč bolj za izraz sodobnega individualizma: zvestoba je nujna toliko časa, dokler traja ljubezen. Njen cilj ni ščititi družine, temveč zagotavljati, da je partnerska zveza lahko edinstvena in brez laži. Ne gre za obvezujočo dolžnost, ki jo nalaga okolica, temveč za samoregulacijo na osnovi lastnega časa. Sodobna zvestoba »združuje nedoločljivo upanje o 'za vedno' z jasnimi zavedanjem, da je vse minljivo. Ostati popolnoma zvest, dokler traja ljubezen, je absolutno nujno, ko pa se ljubezen konča, se igra lahko ponovno začne« (Bernadette Bawin-Legros 2004, 246).

Bella M. DePaulo in Wendy L. Morris (2005, 75, 76) poudarjata, da romantična ljubezen še nikoli ni bila tako cenjena, kot je v zadnjih letih. Življenje v paru je postalo standard, tako v zakonskem kot predzakonskem življenju, tako v heteroseksualnem kot tudi v homoseksualnem odnosu. Ustvarjanje intimne veze z osebo nasprotnega ali istega spola je znak odraslosti v moderni zahodni kulturi, intenzivno 'parčkanje' pa spodbuja tako industrija priročnikov za samopomoč kot tudi bolj strokovna literatura s tega področja. Pri tem pa avtorici opozarjata, da je ideja o 'popolnem paru' osrednje mesto v družbi zasedla šele v zadnjem stoletju. V preteklosti je širša življenjska skupnost za ljudi igrala večjo vlogo kot danes. Otroci in odrasli so se v večji meri družili med seboj na javnih mestih in pri skupnih aktivnostih, moške so povezovale moške dejavnosti in ženske so veliko časa preživljale s prijateljicami in sorodnicami; tovrstne skupnosti so pogosto vsebovale intenzivnejše vezi, kot so bile tisti v najožji družini. Kot pišeta, mnogi raziskovalci navajajo, da danes med odraslimi prevladuje pričakovanje, da bo njihov intimni partner zadovoljil obsežno število najrazličnejših vlog, potreb in želja, ki jih je nekoč zadovoljevala mreža odnosov, ne pa le ena oseba. Ljudje od svojega partnerja dandanes pričakujejo, da bodo njihovi prijatelji, spolni partnerji, duše dvojčice, sostarši, poslovni partnerji, da bodo zanje skrbeli, jim svetovali, nudili pomoč, varnost, si z njimi delili gospodinjske obveznosti in še mnogo drugega. Iz tega izhaja, da morajo ljudje poiskati partnerja, ki bo zadovoljil večino njihovih čustvenih,

socialnih, ekonomskih in praktičnih potreb, v skladu s takšnim pojmovanjem pa je samsko življenje razumljeno kot žalostna usoda.²²

Tudi Neil Gross (2005, 301) opozarja na središčno vlogo romantične ljubezni v ameriški²³ družbi, ki z igrkami, pesmicami in rituali, kot je izmenjava voščilnic na Valentinovo, že majhne otroke pripravlja na vstop v ljubezensko življenje. Velik delež izdelkov množične kulture se usmerjeno osredotoča na ljubezenske teme. Skoraj polovica vseh leposlovnih knjig, prodanih v ZDA, so romantični romani, usmerjeni na žensko populacijo, filmski žanr romantične komedije na leto v blagajne prinaša na stotine milijonov dolarjev, o ljubezni poje večina popularnih skladb, ki se vrtijo po radiu, in tudi danes zelo popularni resničnostni šovi se odvijajo na temo 'Sanjska ženska/sanjski moški' in 'Kdo se hoče poročiti z milijonarjem?' in dosegajo vrtočljivo gledanost. Izpostavljenost množični kulturni produkciji ima za posledico, da vedno več Američanov iz različnih družbenih okolji ne pristaja na nič manj kot na odnos, v katerem občutijo veliko mero ljubezni do svojega partnerja. Nedavna raziskava je pokazala, da je za 94 odstotkov samskih Američanov v starosti od 20-29 let najpomembnejša stvar pri partnerju, da je njihova 'duša dvojčica'.

Intimni svet čustev je postal razumljen kot legitimen življenjski projekt, kar je tudi podlaga sodobnemu hedonizmu in potrošništvu. Tovrstna 'etika senzibilnosti' poudarja, naj se ljudje predajo svojim romantičnim čustvom, naj dajo psihičnim potrebam prednost pred materialnimi in da vsakega človeka čaka resnična ljubezen. Sodobne naracije o romantični ljubezni bolj kot združitev v osnovi različnih partnerjev izpostavljajo idejo zlitja duš v smislu, da lahko partnerja, ki jima je skupen določen življenjski stil, okusi in želje, postaneta eno. Romantično zlitje duš predpostavlja popolno odprtje drug drugemu in spoved vseh psiholoških ran in življenjskih izkušenj, kar pravzaprav že sodi v okvir psihoterapevtske tematike (Gross 2005, 303-304).

²² Štulhofer (2004, 10, 11) nasprotno meni, da se v sodobnosti srečujemo z inflacijo intimnosti: intimnost postaja vseprisotna, zaupanje postane komunikacijska rutina, način, na katerega se ne prakticirajo samo odnosi s pomembnimi drugimi, temveč s krogom desetih in več prijateljev. Gre za »razpršitev intimnosti«. Prijatelji vse pogosteje postajajo pomembnejši od partnerja, ker so manj tvegana možnost intimnega izražanja; tveganje zavrnitve je v odnosu s prijatelji manj zastrašujoče. Na ta način smo vse bolj soočeni s »terorjem intimnosti«, ki ima za posledico instantno intimnost in družbeno transparentnost zasebnih življenj kot načinom vsakodnevne komunikacije (intima postaja 'small talk'), kar se na drugi strani izraža kot nepripravljenost na koncentrirano, resnično tvegano intimnost.

²³ Avtor se v svojem članku osredotoča na analizo sodobne ameriške družbe in opozarja na odprto vprašanje, ali in na kakšen način njegove ugotovitve veljajo tudi v ostalih nacionalnih kontekstih. Glede na to, da so ZDA kulturni hegemon sodobnega zahodnega sveta, menim, da lahko Grossove ugotovitve vsaj v določeni meri apliciramo tudi na evropsko oziroma slovensko okolje.

Denis de Rougemont, ki v svojem klasičnem delu *Ljubezen in Zahod* preučuje vpliv srednjeveške literature na sodobno dojemanje ljubezni, trdi, da je »ljubezen, kakor jo poznamo danes, kratko malo zanikanje zakona, ki naj bi temeljil prav na tej ljubezni« (Rougemont 1999, 290). V svoji analizi ugotavlja, da »zahodna lirika ne povzdiguje čutnega užitka in ne plodnega miru zakonskega para. Bolj povzdiguje ljubezensko strast, kakor izpolnjeno ljubezen. Strast pa pomeni trpljenje« (Rougemont 1999, 12). Strastna ljubezen, kot jo slavi mit o Tristanu in Izoldi, naj bi sicer nastala v 12. stoletju kot eden izmed odgovorov na krščanstvo (še zlasti na njegov nauk o zakonski zvezi) »v dušah, v katerih je še živel naravno ali podedovano poganstvo«, razširjalo pa jo je trubadursko pesništvo, ki je povečevalo nesrečno ljubezen, ljubezen zunaj zakonske zveze (Rougemont 1999, 67, 68, 140).

Zgodba o Tristanu in Izoldi govori o vitezu Tristanu, ki odpluje iskat nevesto za svojega strica, kralja Marka. Med vožnjo domov kraljevo nevesto Izoldo in Tristana pod vplivom ljubezenskega napoja prevzame strast in zapleteta se v prepovedano ljubezensko razmerje, ki se vleče vse do njune smrti in ga spremljajo trpljenje, laži, občutki krivde in silno hrepenenje. Kot piše Rougemont (1999, 30), omenjena zgodba ne opusti nobene priložnosti, da ne bi podcenjevala zvestobe v zakonu in poniževala prevaranega soproga in povečevala kreposti tistih, ki se ljubijo zunaj zakona in njemu navkljub. Tristan in Izolda se v resnici pravzaprav sploh ne ljubita, temveč »ljubita svojo ljubezen, ljubita to, da se ljubita«. »Ravnata tako, kakor da sta doumela, da vse tisto, kar ljubezni nasprotuje, ljubezen šele zagotavlja in jo posvečuje v njunih srcih«. »Drug drugega potrebujeta, da izgorevata, a nobeden od njiju ne potrebuje drugega takega, kakršen je; nobeden si ne želi navzočnosti drugega, temveč prej njegovo odsotnost!« (Rougemont 1999, 37).²⁴

²⁴ Rougemont (1999, 46, 47) ponuja tudi odgovor, zakaj si človek sploh želi doživljati strast, ko pa ta prinaša trpljenje in pomeni prevlado usode nad svobodnim in odgovornim človekom. »Zakaj hoče Zahodnjak prenašati to strast, ki mu zadaja rane, ves njegov razum pa jo obsoja? Zakaj hoče to ljubezen, katere žar je lahko le njegov samomor? Zato, ker samega sebe spoznava in se doživlja pod udarci hudih groženj, v trpljenju in na pragu smrti«. Zahodnega romantika opredeli kot »človeka, za katerega je bolečina, še zlasti ljubezenska bolečina, privilegirano sredstvo spoznanja«. »Večini je sicer spoznanja in samospoznanja kaj malo mar. Ta večina kratko malo išče najbolj očitno ljubezen. A še vedno gre za ljubezen, ki ji je kakšna ovira zavrla srečno izpolnitev. Četudi si potemtakem želimo še takšno zavestno ljubezen ali kratko malo kar najbolj intenzivno ljubezen, si skrivaj želimo oviro. Če je treba, si jo ustvarimo ali pa izmislimo«.

Rougemont je prepričan, da se »nostalgična moč mita« o Tristanu in Izoldi razodeva tudi v sodobnem času, v večini filmov in romanov, v uspehu, ki ga ima pri množicah. Omenjeni mit deluje povsod tam, »kjer o strasti sanjajo kot o idealu«, »kjer njeno usodnost vabijo, kličejo in si jo zamišljajo kot lepo in zeleno pogubo, ne pa kratko malo kot pogubo«. Mit se hrani »z življenjem tistih, ki verjamejo, da je ljubezen usoda, ki se zgrne na nemočnega in očaranega človeka« in »da je močnejša in resničnejša od sreče, družbe in morale«; hrani se »s samo romantičnostjo, ki živi v nas« (Rougemont 1999, 19). Kot piše omenjeni avtor (1999, 12),

naše navdušenje za roman in za film, ki se je rodil iz romana; idealizirani erotizem, ki prežema vso našo kulturo, našo vzgojo in podobe, ki krasijo naše življenje; naposled naša potreba po begu, ki jo še podžigajo tehnični problemi – vse v nas in okoli nas povečuje strast tako zelo, da smo v njej ugledali obljubo bolj živega življenja, moč, ki preobraža, nekaj, kar naj bi bilo onkraj sreče in trpljenja, žarečo blaženost. Strast nam ne pomeni 'več tega, da trpimo', temveč 'to, da nas nekaj prevzame'. A ljubezenska strast dejansko pomeni nesrečo. Družba, v kateri živimo in katere navade se v tej zvezi že stoletja niso kaj dosti spremenile, strastno ljubezen v devetih primerih od desetih prisili, da se odene v plašč prešuštva.

Romantična ljubezen se napaja v slepoti in iluzijah. Dokler zaljubljenca drug o drugem vzdržujeta idealizirano in nepopolno podobo, živita v raj. Ko pa si prvič zares ogledamo svojega ljubljenega, ugotovimo, da ni bog – je le običajno, nepopolno človeško bitje, polno napak in slabosti, pred katerimi smo si vztrajno zatiskali oči. Pri večini parov pride do opazne spremembe odnosa takrat, ko si zaljubljenca obljubita trajno zvezo. Takrat se ponavadi konča romantična ljubezen in začne realnost, vključno s pričakovanjem na obeh straneh, da bodo uresničena vsa namišljena pričakovanja, zaradi katerih se je vse pravzaprav začelo. Nenadoma ni več dovolj, da je partner ljubeč, bister, privlačen in razigran. Zdaj od njega pričakujemo, da bo izpolnil celo vrsto naših pričakovanj, nekaj takšnih, ki se jih zaveda, toda večino takšnih, ki jih sploh ne pozna. Takoj ko prične živeti z nekom, večina ljudi pričakuje od partnerja, da se bo prilagodil povsem določeni, toda nikoli jasno predstavljeni zbirki njihovih življenjskih navad. Toda to so zavedna ali pa vsaj na pol zavedna pričakovanja. Veliko bolj nevarna so tista, ki jih prinašamo v zvezo nezavedno. Med temi je na prvem mestu pričakovanje, da nas bo partner, ta, ki smo ga izbrali iz dolgega spiska možnih kandidatov, ljubil tako, kot nas naši starši niso nikoli. Opraviti bo moral vse: uresničiti naše otroške želje, nam nadomestiti dele izgubljenega jaza, nas negovati na prav poseben in ljubeč način in nam biti povsem in vedno na voljo. To so pričakovanja, ki so podžigala vznemirljivost romantične ljubezni, toda zdaj je zagnanost nekoliko splahnela. Konec koncev, ljudje se ne poročajo zato, da bi skrbeli za

partnerja – poročijo se, da bi zadovoljili svoje psihične in čustvene potrebe. Ko je zveza utrjena in varna, pride v možganih do psihološkega preklopa in na dan privrejo vse neizpolnjene mladostne želje (Hendrix 1999, 53–56).

Podobno je o sodobni veri o idealnih partnerjih razmišljala gostja v oddaji Polnočni klub na Televiziji Slovenija na temo moški - ženske (25. 7. 2008):

Vsakdo ima nek ideal, a ko ti nekoga spoznaš, ko začneš razmerje z nekom, vidiš, da ta ideal ne obstaja, da ima vsak posameznik svoje strahove, svoje napake. To je po mojem mnenju tisti ključni element, zaradi katerega po mojem mnenju dandanes veliko odnosov ne uspeva. Ker živimo v dobi hysterije, v kateri imamo ves čas na razpolago ogromno možnosti. Ta doba sovpada s kapitalizmom, ki nam daje na voljo veliko možnosti, hitro menjavanje na trgu, ogromno izdelkov. In tudi partnerjev. Na razpolago imamo veliko ponudbo in mislimo, da bomo lahko našli še kaj boljšega, kar imamo. Potem pa pride spet nova opcija s svojimi strahovi, napakami.

Barbara De Angelis (2006, 21-47) opozarja na pet »usodnih mitov o ljubezni«, ki nam onemogočajo, da bi se v partnerstvu razumno odločali. Gre za zgrešene predstave o ljubezenskih zvezah, ki jih gojimo mnogi in ki jih pridobimo z gledanjem televizije in filmov, branjem ljubezenskih romanov ipd. ob hkratni dejanski nepoučenosti o ljubezni. Prvi usodni ljubezenski mit je po besedah omenjene avtorice prepričanje, da »prava ljubezen premaga vse ovire«. V skladu s tem mitom verjamemo, da »nobena težava, nobeno nesoglasje, nikakršen splet okoliščin ni nepremagljiv, če le dovolj ljubimo«. A v resnici ljubezen sama ne more ohraniti zveze – potrebni sta skladnost in predanost. Drugi mit je v mnogih romantičnih filmih in pesmih opevana ljubezen na prvi pogled. V skladu s tem mitom naj bi se, ko gre za pravo ljubezen, tega zavedali v trenutku, ko bi osebo spoznali. V resnici »v trenutku začutimo le brezglavo zaljubljenost, prava ljubezen pa se razvije skozi čas«. Tretji usodni ljubezenski mit je prepričanje, da je na svetu za vsakogar le ena prava ljubezen. Kot poudarja De Angelisova, lahko v resnici pravo ljubezen izkusimo z več kot le eno osebo - obstaja več potencialnih partnerjev, ki nas lahko osrečijo. Naslednji uničujoč mit o ljubezni je predstava, da nas bo naš idealni partner v vsakem pogledu v vsem izpolnil. Zaradi verovanja v ta mit lahko menimo, da naša zveza ni dobra, ker naš partner ne zadovoljuje potreb, ki bi jih dejansko morali zadovoljiti sami. Partnerju zamerimo, ker nam ne daje tistega, kar bi morali poiskati drugje, a dejstvo je, da pravi partner lahko zadovolji veliko naših potreb, nikakor pa ne vseh. Usodno je

lahko tudi izenačevanje spolne privlačnosti in ljubezni, vendar pa dobra spolnost sama po sebi nima nič opraviti z ljubeznijo.

Kot poudarja Rougemont (1999, 295–296), romantična ljubezen sicer premaga vse ovire, ostaja pa ena, ob kateri se skorajda vselej zlomi: ta ovira je trajanje. Zakon pa je institucija, ki naj bi trajala – sicer je nesmiselna. Romanca se hrani z ovirami, s kratkimi razburjenji in ločitvami, medtem ko zakon živi od navade, vsakdanje bližine. Kdor se torej poroči zaradi romance, se takrat, ko ta izpuhti, po prvem prepiru zaradi značajskih razlik ali okusa začne spraševati, zakaj je sploh poročen. Za zakon naj bi v skladu s sodobnim prepričanjem zadostovala že ljubezen, za skladnost družbenega in religioznega okolja, vzgoje in imetja partnerjev pa se ne menimo, saj ni več moderna. Rougemont (1999, 297) je prepričan, da je imel zakon, ki je temeljil na socialni skladnosti, z individualnega stališča torej na naključju, vsaj toliko možnosti za uspeh, kakor jih ima zakon, ki temelji zgolj na ljubezni.²⁵

Vodilni teoretik na področju intimnosti Anthony Giddens (2000) poudarja, da se pod pritiskom ženske seksualne emancipacije in avtonomije v sodobni družbi romantična ljubezen razvija v 'sotočno ljubezen', ki je »aktivna ljubezen in ljubezen, okoli katere se je treba pogajati«, v nasprotju z romantično ljubeznijo, ki je ljubezen 'za vedno' (Švab v Giddens 2000, 216). Giddens (2000, 64, 69) za interpretacijo osebnih odnosov v sodobnosti vpelje izraz »čisto razmerje«, ki se nanaša na situacijo, »kjer dva vstopita v družben stik zaradi stika samega, zaradi tistega, kar lahko vsaka oseba dobi iz daljšega druženja z drugo osebo; in ki traja le, če obe strani menita, da je obojestransko zadovoljivo. Prej sta bila za večino spolno 'normalnega' prebivalstva ljubezen in spolnost povezana z zakonsko zvezo, zdaj pa je oboje vse bolj povezano s čistim razmerjem«. ²⁶ Čisto razmerje predpostavlja enakopravno ureditev, do katere pridemo s pogajanjem v skladu z načelom avtonomije. Partnerja se morata pogoditi za

²⁵ Rougemont (1999, 406) pa ob tem opozarja na morebiten napačen sklep, da je ljubezen nezdržljiva z zakonom. Z zakonom je nezdržljiva strastna ljubezen, t.i. 'eros', ljubezen, ki omogoča zakon, pa je »dejavna ljubezen«, t.i. 'agápe'. Kot utemeljuje, biti zaljubljen ne pomeni nujno ljubiti. Biti zaljubljen je stanje, ljubiti dejanje. Stanje prenašamo, o dejanju se odločamo. »Obljube, ki pomeni zakon, ni mogoče častno prenesti na prihodnost stanja, v katerem smo danes; more in mora pa vsebovati prihodnost naših zavestnih dejanj, ki jih jemljemo nase: da ljubimo, smo zvesti in vzgajamo otroke«. Zvestoba zakoncev je sprejemanje partnerja, volja sprejeti drugega v vsej svoji intimni enkratnosti. Zvestoba v zakonu pa ni drža, stanje, temveč delovanje. »Če bi se zadovoljili s tem, da ne bi varali žene, bi dokazali zgolj lastno duhovno uboštvo, ne pa ljubezni. Zvestoba hoče veliko več: hoče blagor ljubljene bitja in deluje za ta blagor« (Rougemont 1999, 312-313).

²⁶ Koncept čistega razmerja je treba sicer bolj kot monolitno družbeno formo razumeti kot način vstopanja v družbena razmerja, ki se realizira v vseh možnih oblikah razmerij, kot jih vzpostavljajo ljudje z ustvarjanjem biografij. Koncept čistega razmerja pluralnosti intimnih razmerij tako ne izključuje, ampak predpostavlja. Čisto razmerje po Giddensu ni nekaj, kar bi v realnosti obstajalo v idealno tipski obliki (Švab v Giddens 2000, 119, 221).

določeno ravnovesje med nalogami in nagradami, ki je sprejemljivo za oba. Vzpostavita lahko delitev dela, toda ne take, ki bi jo podedovala na temelju vnaprej postavljenih meril (Giddens 2000, 196).

Sodobna partnerska razmerja naj bi tako po Giddensu (2000, 67–69, 143) temeljila na sotočni ljubezni, ki je »dejavna, odvisna ljubezen« in ki »predpostavlja enakost pri čustvenem dejanju in prejemanju, in kolikor bolj se to dogaja, toliko bližje je določena ljubezenska zveza prototipu čistega odnosa. Ljubezen se tu razvije samo toliko, kolikor se razvije intimnost, do tam, do koder je vsak izmed partnerjev pripravljen drugemu razkrivati skrbi in potrebe in biti ranljiv za drugega«. Sotočna ljubezen prvič vpelje umetnost ljubezni v jedro zakonskega razmerja in za ključni element pri tem, da razmerje obstane, postavi to, ali si partnerja dajeta medsebojni spolni užitek. Sotočna ljubezen se razvija kot ideal v družbi, kjer ima skoraj vsakdo priložnost, da se spolno realizira, poleg tega pa je iz nje razvidno, da bo izginil razkol med 'spodobnimi' ženskami in tistimi, ki so nekako zunaj tistega, kar je sprejemljivo za ortodoksno družbeno življenje.

»V nasprotju s sotočno ljubeznijo je bila romantična ljubezen glede na pripadnost spolu vselej neuravnotežena. Romantična ljubezen je dolgo imela egalitarno noto, ki je izhajala iz predstave, da lahko razmerje temelji v čustveni povezanosti dveh ljudi in ne v zunanjih družbenih merilih. Dejansko pa je romantična ljubezen, kar zadeva moč, povsem izkrivljena. Sanje o romantični ljubezni so ženske vse prepogosto peljale v žalostno gospodinjsko podrejenost« (Giddens 2000, 67). V nasprotju z romantično ljubeznijo sotočna ljubezen tudi ni nujno monogamna v smislu spolne izključenosti. Čisto razmerje drži skupaj to, da partnerja sprejmeta razmerje kot nekaj, kar obema daje dovolj, da se jima ga zdi vredno nadaljevati. Spolna ekskluzivnost je v takem razmerju pomembna toliko, kolikor se to obema partnerjema zdi želelno oziroma bistveno. V skladu s paradigmo romantične ljubezni je ljubezen pristna le, če je 'za večno' ali 'ena in edina'. Kolikor bolj se sotočna ljubezen utrjuje kot realna možnost, toliko bolj blede želja po tem, da bi si našli 'posebnega človeka', in toliko več velja 'posebno razmerje'.

Giddens (2000, 94-99) poleg čistega razmerja med sodobnimi partnerskimi odnosi omenja tudi »soodvisni odnos« in »fiksni odnos«. Soodvisni odnos je »tisti, pri katerem sta posameznik ali posameznica psihološko vezana na partnerico ali partnerja, katerih dejavnosti obvladuje prisila« (odvisnost). V njem posamezniki gradijo svoja življenja okoli že prej

obstoječih zasvojenosti drugih. Fiksni odnos Giddens imenuje »tisti odnos, v katerem je objekt zasvojenosti sam odnos«. Posamezniki v fiksnih odnosih potrebujejo odnos, da bi si zagotovili občutek varnosti, ki ga ne morejo drugače zadovoljiti. V najblažji obliki so fiksna razmerja tista, ki so vtirjena v navado. Nobena od strani ni značilno zasvojenka, vendar sta obe odvisni od zveze, ki je bodisi stvar rutinizirane dolžnosti ali pa je dejansko destruktivna za obe strani. Vsaka oseba je odvisna od 'drugosti', ki jo zagotavlja partner, vendar nobena ni pripravljena povsem priznati ali sprejeti narave svoje odvisnosti od drugega. Pri ženskah je prisilna odvisnost pogosto povezana z vlogo gospodinje, ki je postala fetiš in vključuje obredno opravljanje gospodinjskih opravil in izpolnjevanje zahtev otrok. Soodvisni posamezniki so vajeni, da svojo identiteto najdejo v dejanjih in potrebah drugih, za sotočno ljubezen pa so pomembne jasne meje znotraj razmerja. Intimnost ne pomeni, da te drugi vsrka, temveč da poznamo njegove značilnosti in mu dajemo na razpolago svoje. Protislovje je v tem, da moramo postaviti osebne meje, če se hočemo odpreti drugemu. Pri tem je potrebna občutljivost in obzirnost, saj odprta komunikacija ne pomeni, da živimo brez zasebnih misli. Pri sotočni ljubezni drugega priznamo kot neodvisno bitje, ki ga ljubimo zaradi njegovih posebnih lastnosti in odlik, hkrati pa se osvobodimo prisilnega vztrajanja v uničenem ali umirajočem razmerju.

Ne glede na to, ali govorimo o romantični ali sotočni ljubezni, se avtorji, ki pišejo o intimnosti, strinjajo, da je danes temeljni motiv za poroko ljubezen, kakorkoli jo že razumemo. Ni se nam namreč več potrebno poročati zaradi ekonomske varnosti oziroma pričakovanj okolja: poroka je vedno bolj odnos, ki se vzpostavi zaradi čustvenega zadovoljstva, ki izhaja tesnega stika z drugim, ter traja toliko časa, dokler prinaša to zadovoljstvo (Giddens 2006, 89).

V sodobnosti so se vprašanja družbenega položaja, krvnih vezi, družinskih interesov in celo denarja umaknila v ozadje in sedaj je izbira zakonskega partnerja čedalje bolj odvisna od individualnih okoliščin. Zakon, za katerega več ne jamči sistem družbenih prisil, lahko temelji le še na individualnih odločitvah. Temelji torej na individualni ideji sreče; ideji, ki v najboljšem primeru obema zakoncema pomeni isto. Srečo pa je na splošno težko definirati. Moderna ideja o sreči v naša življenja prinaša dilemo: obupen dolgčas ali strast. In ta ideja grozi, da bo uničila zakon kot družbeno ustanovo, ki jo določa stabilnost. »Ljudje vedo, da bo strast prinesla gorje – a si mislijo, da je to gorje lepše in bolj 'živo' kakor vsakdanje življenje, bolj vznemirljivo kakor vsakdanja 'mala sreča'« (Rougemont 1999, 281–282).

Kot opozarja Giddens (2000, 141–143), današnja razmerja niso 'naravno stanje', kot je bila nekoč zakonska zveza, katere trajnost je bila, razen v določenih izjemnih okoliščinah, samoumevna.

3.3. Partnerstva v primežu zahtev modernizacije in individualizacije

Ljubezen postaja pomembnejša in hkrati težavnejša kot kdajkoli prej, pišeta Ulrich Beck in Elisabeth Beck-Gernsehim. Poudarjata, da je »obsedenost z ljubeznijo fundamentalizem obdobja moderne« in da je »ljubezen Bog zasebnosti« (Beck in Beck – Gernsheim 2006, 21), ob tem pa zastavljata temeljno vprašanje: »Do kakšne mere je skupno življenje v okviru življenjskih slogov, ki nas silijo v samouresničitev, sploh še možno? Koliko prostora nudi lastnoročno izdelana biografija z vsemi svojimi pritiski partnerju, ki ima tudi sam lastne načrte in je tudi sam izpostavljen pritiskom?« (Beck in Beck – Gernsheim 2006, 64).

V pogojih sodobne družbe namreč ni več mogoče vzdrževati in ohranjati stanja, v katerem je samo moški tisti, katerega biografija je podrejena procesom individualizacije in ženska ob njem živi zgolj komplementarno življenje nekakšnega priveska, ki se razdaja drugim. Dokler je bilo tako, je bil obstoj družinske skupnosti v veliki meri zagotovljen – seveda za ceno neenakosti žensk. Danes se v ljubezenskem odnosu združita človeka, ki oba živita vsak svojo samostojno, 'lastnoročno izdelano' biografijo, podrejeno specifičnim možnostim in prisilam. Današnje ženske svoje želje vse glasneje uveljavljajo in so vse bolj pripravljene iti do konca, tudi če to pomeni razvezo (Beck in Beck – Gernsheim 2006, 72-73).²⁷

Kot poudarja Giddens (2000, 143), je temeljna lastnost sodobnih odnosov kot čistih razmerij ta, da jih ta ali oni partner ali partnerica lahko končata tako rekoč kadarkoli. Razmerje ima lahko možnost, da traja le, če se mu zavežeta oba partnerja, toda kdor se mu brez zadržkov zaveže, tvega, da bo zelo oškodovan, če bi se v prihodnosti razmerje razdrlo. V čistem

²⁷Abraham P. Greef in Hildegard L. Malherbe (2001) sta v raziskavi 480 poročenih parov prišla do zaključkov, da obstaja pomembna razlika med moškim in ženskim doživljanjem intimnosti. V skladu z njunimi rezultati so moški manj kot ženske v svojem zakonu zadovoljni s seksualno intimnostjo in z intimnostjo, ki zadeva skupne interese in hobije, ženske pa si v večji meri kot moški želijo socialne intimnosti (skupni prijatelji in podobne socialne mreže). Glede doživljanja čustvene (občutek bližine) in intelektualne intimnosti (izmenjava idej) med moškimi in ženskami nista ugotovila bistvenih razlik. Ugotovila sta, da obstaja značilna pozitivna povezava med doživljanjem intimnosti in zadovoljstvom v zakonu.

razmerju zaupanje nima podpore od zunaj, temveč ga moramo razviti na temelju intimnosti. Intimnost pomeni, da posameznik odkrije čustva in dejanja, ki jih verjetno ne bi izpostavil pogledu širše javnosti. Razkritje tistega, česar ne kažemo drugim, je eno izmed glavnih psiholoških znamenj, ki drugemu najverjetneje zbudijo zaupanje in ki jih pri njem iščemo v zameno.

V določenih razmerah lahko čisto razmerje zagotavlja primerno družbeno okolje za refleksivni projekt jaza, hkrati pa v njem nastajajo tudi velika področja možnih napetosti in konfliktov. Vprašanje je, kako v čistem razmerju doseči ravnovesje med avtonomijo in odvisnostjo. Spremenljivost osebne identitete se pogosto ne ujame povsem z zahtevami čistega razmerja. Partnerja morata poskusiti ohraniti medsebojno zaupanje in si puščati določeno svobodo, tudi če si izbereta različni razvojni poti. To, da nekomu zaupamo, pomeni, da se odrečemo priložnostim, ko bi ga lahko nadzorovali ali poskušali njegove dejavnosti spraviti v določen kalup. Razmerje se lahko konča, ker si partnerja izbereta vsak svojo pot (Giddens 2000, 143). »Nihče ne ve, ali se ne bo pokazalo, da je čisto razmerje nekaj, kar bo imelo bolj razdiralne kakor pa združujoče posledice« (Giddens 2000, 160).

Družbene in ekonomske okoliščine pozne moderne so omogočile čisto ljubezensko razmerje, hkrati pa povzročile, da ga je vedno težje doseči in ohraniti. Refleksivni jaz se zaveda, da lahko čisto razmerje hitro razpade, že zato, ker se ljudje skozi življenje vedno lažje spreminjajo. Kaj storiti, ko ugotovimo, da je človek, ki ga ljubimo, postal drugačen od osebe, v katero smo se zaljubili? Ali nekatere obveze odnosa kljub temu ostanejo, ali se vse konča? Ko so bila partnerstva vzpostavljena na podlagi ekonomskega premisleka in družbenih pričakovanj, tovrstna vprašanja niso igrala bistvene vloge. Čisto razmerje zahteva popolno predajanje na eni strani in opreznost na drugi strani. Partnerja težko resnično spoznaš in z njim ustvariš intimen odnos, če se mu ne odpreš in mu ne zaupaš. Po drugi strani pa ne veš, ali se morda ne motiš in partner ni tisto, kar misliš, da je, ter boš popolnoma izpostavljen in ranljiv ob nekom, ki lahko zlorabi tvoje zaupanje (Burwood 1999, 232-233).

Ljubimci si danes želijo obojega, zlitja in individualizacije, skupnosti in avtonomije. V areni osebnega življenja avtonomija pomeni, da uspešno uresničimo refleksivni projekt jaza, kar je pogoj za to, da enakovredno vzpostavljamo razmerja z drugimi. Avtonomni posameznik je sposoben, da spoštuje zmožnosti drugih, ne da bi se počutil ogroženega, ker tudi drugi

razvijajo svoje potenciale. Če smo avtonomni, si znamo tudi postavljati osebne meje, ki jih potrebujemo, če želimo uspešno upravljati z razmerji (Giddens 2000, 190).

Ključno za sodobne pare je, kako uskladiti te nasprotujoče si zahteve: biti svoboden, a ne sam, imeti uspešno partnersko zvezo in se hkrati samouresničevati. Belgijska raziskava o ljubezni in intimnosti iz leta 1998 je pokazala, da si ljudje želijo obdržati jedrno družino v obliki ekskluzivnega para, hkrati pa živeti kar se da v skladu s svojimi osebnimi hotenji in se ne odpovedovati svojim željam in ambicijam. Temeljni problem sodobnih parov je, da želijo v svoj odnos hkrati vključiti ljubezen, strast, nežnost, prijateljstvo, intelektualno druženje, vzgojo otrok in ekskluzivno seksualno zvezo. Sodobni ljubimci hrepenijo po večni ljubezni, ki bo edinstvena in brez laži, hkrati pa si želijo zagotoviti pravico, da se razidejo, če v odnosu ne bo več strasti in pogovora. Ker je sodobna ljubezen tako zelo zahtevna in deluje le sama po sebi, že v osnovi vsebuje seme samodestrukcije. Gre za težavno sintezo nezdržljivih dimenzij transparentnosti in skrivnosti, zlitja z drugim in predanosti samouresničenju, meni Bernadette Bawin-Legros (2004, 247-250).²⁸

Aleksander Štulhofer (2004) poudarja, da so sodobna čista razmerja »inherentno nestabilna«. Narava te nestabilnosti se je oblikovala na podlagi kulture individualizma in umanjkanja tradicionalne družbene podpore trajnosti skupnosti, kaže pa se kot niz medsebojno povezanih notranjih napetosti. V sodobnih razmerjih se srečata dve individualni biografiji, dva enako pomembna samoprojekta. Uspešna zveza zahteva visoko stopnjo njune kompatibilnosti ter hkrati kontinuirano usklajevanje, saj samoprojekt vključuje razvojni imperativ. Poleg tega je prisotna napetost med željo po bližini in pripadanju, kar pričakujemo od partnerstva, ter težnjo po svobodi in neodvisnosti, kar zahteva samoprojekt in moderni imperativ 'osebnega iskanja sreče'. Omenjena napetost je v popularni umetnosti (predvsem filmski) prisotna že več kot pol stoletja. Po drugi svetovni vojni je Hollywood ustvaril niz filmov, v katerih se je ta, takrat še izključno moška razdvojenost, zdravila z »ženskim emocionalnim servisiranjem«. Današnji filmski in televizijski izdelki na to temo kažejo, da ta pritisk ni več spolno specifičen problem.

²⁸ Avtorica poudarja, da navedene ugotovitve veljajo predvsem za izobražene pare srednjega razreda, manj pa za pare delavskega razreda, ki družino in partnerstvo v večji meri dojemajo kot zatočišče pred nevarnostmi družbe. Hitro prevzemanje vlog, kot so poročeni moški oziroma ženska, oče, mati lahko deluje kot zaščita pred tveganjem marginalizacije. Za delavski razred tradicionalna delitev vlog v paru ni toliko ideološko vprašanje, temveč gre bolj za to, da večje kot je tveganje za negotovost, ki jo prinese razpad partnerske zveze, močnejša je zavezanost ideji partnerstva. Omenjena belgijska raziskava je pokazala, da je poroka najbolj privlačna za ljudi, ki imajo najmanj izobrazbenih možnosti (Bernadette Bawin-Legros 2004, 248).

Naslednja napetost se pojavi med željo po edinstvenosti in originalnosti zveze kot odraza individualistične kulture ter izkustvom vsakodnevne rutine. Gre za konflikt med nujno racionalno 'tehnologijo' skupnega življenja, ki združuje dva enakopravna samoprojekta (od tu izvira stalna potreba po dogovarjanju in recipročnosti dajanja in prejemanja) ter iracionalnostjo romantične težnje po odmiku od običajnega in predvidljivega. Ta konflikt je prisoten subjektivno in objektivno, na makro in mikro ravni. Subjektivni problem je, kako obdržati resnični interes za partnerja v okvirih vsakodnevne rutine, kar kažejo težave pri vzdrževanju spolne strasti v dolgih razmerjih. Objektivno težave povzroča kulturološko neskladje med povečevanjem racionalnosti kot zrelega in civiliziranega (ter pravzaprav edinega mogočega) pogleda na svet na eni strani ter oboževanjem norosti in spontanosti na drugi strani. Prispevek h krepitvi napetosti doda tudi »teror intenzivnosti«: medijsko posredovana, popularna lakota po intenzivnih doživetjih in čustvih. Naraščanje pomena intenzivnosti v sodobnem življenju je posledica specifične potrebe, ki jo kultura individualizma ustvarja kot nasprotje vseprisotni standardizaciji in komercializaciji. Gre za vplivno predpostavko, da samo še intenzivnost naše reakcije dokazuje avtentičnost izkustva in garancijo njegove globine. Hkrati ta možnost 'resničnega' doživljanja sveta potrjuje našo edinstvenost in uspešnost (sposoben sem ustvariti nekaj izrednega), ki bogati naš samoprojekt. Življenje brez intenzivnosti je torej porazna zgodba o nezmožnosti samouresničenja.

Richard Bulcroft s sodelavci (2000, 64–66) opozarja, da je k večjemu tveganju in razpršenosti na področju partnerskih odnosov prispevalo pretirano opiranje na tehnološka in znanstvena dognanja, ki je značilno za sodobno družbo. Sledenje racionalnim rešitvam po njegovem mnenju ni primeren odgovor na težave v partnerskih odnosih, saj gre za poskuse vsiliti racionalnost v odnose, ki so v svojem bistvu iracionalni, na ta način pa 'rešitve' pravzaprav ustvarjajo nove probleme. Kot pojasnjuje omenjeni avtor, je proces modernizacije po eni strani s seboj prinesel povečano individualizacijo in s tem povečan pomen intimnih odnosov za posameznikovo identiteto in osebno biografijo, po drugi strani pa je za modernost značilna racionalnost, ki obvladuje vedno več področij družabnega življenja, vključno z zasebnimi medčloveškimi odnosi. V procesu modernizacije se rahljajo vplivi tradicionalnih družbenih odnosov in se povečuje pomen posameznikove osebne odločitve, hkrati pa neposreden tradicionalni nadzor nad posameznikovim obnašanjem nadomešča nadzor v obliki vplivnih racionalnih načel.

V vedno bolj racionaliziranem in depersonaliziranem svetu brez neposredne institucionalne regulacije postaja potreba po družbenem povezovanju vse močnejša: ljudje hrepenijo po tesnih osebnih odnosih, na podlagi katerih tudi gradijo svojo identiteto. Sodobna družba je prežeta z ideali romantične ljubezni, kot so spontanost, čustvena intenzivnost in trajnost odnosa, vendar dejanske družbene strukture ne podpirajo tovrstnih neracionaliziranih ljubezenskih odnosov. Da bi zmanjšali tveganje, ki spremlja sodobno iskanje primerne partnerja, se posamezniki v vedno večji meri obračajo na racionalizirano tehnično pomoč v obliki ženitnih posredovalnic, časopisnih oglasov in internetnih klepetalnic, ki kompleksno človeško bitje zreducirajo na nekaj standardiziranih kategorij in kratkih komentarjev²⁹ (Bulcroft 2000, 77–78).

V razmerah sodobne individualizirane družbe je vse manj stvari danih enkrat za vselej in vse pogosteje moramo začeti znova in sprejemati nove odločitve. Nobena pravila in strategije niso dokončne. Zato, da partnerji medsebojno usklajujejo vse bolj narazen stremeče biografije, je treba vse več dogovorov (Ule in Kuhar 2003, 52). »Lahko pričakujemo, da se bodo stabilna obdobja partnerstva (pred in med poroko ali po njej) in družinskega življenja izmenjevala z drugimi obdobji, ko preizkušamo, se igramo, eksperimentiramo z odnosi, delno zato, ker tako želimo in smo to izbrali, delno, ker smo potisnjeni v takšno situacijo« (Ule in Kuhar 2003, 51).

Dejstvo je, da so notranje napetosti neobhoden del skupnega življenja. V vse bolj globaliziranem svetu, iz katerega izginja moralna regulacija (npr. stigma ločitve), v katerem smo ženske in moški enakovredno soočeni z naraščajočimi izbirami (med poroko in svobodo, otroci in kariero, skrbjo za druge in osebnim razvojem), v katerem je samoprojekt postal neločljivo povezan s profesionalno identiteto, je predanost razmerju osebna odločitev in ne izraz družbenih pričakovanj. V razmerju danes ostajamo, dokler v njem dobivamo več, kot izven njega. Takšna nestabilna in nepredvidljiva zveza v sebi nosi potencialni izvor osamljenosti, kontinuiranih neuspehov pri ustvarjanju stabilnega razmerja, intimnih

²⁹ V reviji 'English Observer' je bil objavljen oglas ženske v srednjih letih, ki išče moškega, da bi sodeloval pri spočetju otroka. Naročnica oglasa se je opisala kot 'srečna, samska, čustvena' enainštiridesetletnica, ki nikoli prej ni pomislila, da bi potiskala otroški voziček, ker se je bala vsega gospodinjskega. Toda, ko jo je nenadoma popadla neustavljiva želja po otroku, se je naveličana neuspešnih razmerji odločila objaviti časopisni oglas, v katerem je potencialne očete prosila, naj pošljejo fotografijo, življenjepis in pismo z razlago, zakaj si želijo tovrstnega starševstva. Omenjene zahteve še najbolj spominjajo na oglas za službo. Za otrokovega starša si je zaželela moškega iz srednjega razreda z izobrazbo in vrednotami, ki so podobne njenim. Starost in etnična pripadnost nista pomembni, tudi videz ni zelo pomemben, čeprav bi ji bilo seveda všeč, da bi bil oče njenega otroka privlačen (Salecl 2007).

razočaranj, občutkov zmedenosti in zapuščenosti in opustitve iskanja ljubezni. Bilo pa bi povsem napačno sklepati, da nam intimnost ni več pomembna. Želja po intimnosti najbrž nikoli ni bila večja. A intimnost je tvegana, še posebej v času, v katerem sta krhkost razmerij in minljivost ljubezni postali nekaj običajnega, zaradi česar s previdnostjo, celo skepso, vstopamo v nove čustvene aranžmaje. Strah intimnega poraza, razpada zveze, postaja samouresničujoča se prerokba (Štulhofer 2004, 10, 16).

4. SAMSKOST V SODOBNI DRUŽBI

4.1. Ideal jedrne družine

Področje zasebnosti je vse prepogosto pripravno bojišče in orodje različnih ideologij in vsakokratnih oblastnikov, ki se v težnji po družbenem nadzoru in uveljavljanju moči nagibajo k povečevanju ideala ene in edine prave (t.i. tradicionalne jedrne) družine. Ideološki spopad za družino je že dolgo, še posebej pa od šestdesetih let prejšnjega stoletja dalje, področje spopadov dveh ideoloških sistemov. (Neo)konservativni koncept običajno deluje s pomočjo skrbniških aparatov države ali pa se vsaj obrača na državne instance z zahtevami po zavarovanju družine, enkrat v imenu nacije, drugič v imenu morale, ekonomije ali vere, pogosto pa v vseh skupaj.³⁰ Drugi, levičarski koncept, se navezuje na prispevke libertinskih gibanj iz šestdesetih in sedemdesetih let (Rener in drugi 2006, 19-20).

V okviru konservativnih ideologij so pogoste govornice o krizi družine, ki naj bi bila 'osnovna celica družbe', 'temeljni kamen države', 'zibelka naroda' in 'varuhinja morale in vrednot', a naj bi jo ogrožali in spodjedali zunanji in notranji procesi, zaradi česar naj bi bila sodobna družina šibka, oslabljena in ranjena. Zato je pogled v konservativnem ideološkem spektru zazrt nazaj, v neko mitsko preteklost, ko naj bi bile družine domnevno boljše, stabilnejše, varnejše, družinsko življenje pa manj egoistično in bolj solidarno. A kot odkrivajo socialno zgodovinske študije družinskega življenja, družinsko življenje v preteklosti ni bilo nič bolj stabilno in statično; ljudje so, podobno kot v sodobnosti, živeli v številnih in različnih oblikah družin.³¹ Prav tako ni nikakršne zgodovinske evidence, da je bilo temnih plati družinskega življenja, kot so nasilje, zanemarjanje, brezbržnost, revščina, alkoholizem in spolne zlorabe, v preteklosti kaj manj kot danes (Rener in drugi 2006, 7, 19-20).

³⁰ Zaradi zmanjševanja števila porok se je denimo oglasila slovenska škofovska konferenca z opozorilom, da bi se morala slovenska družba zamisliti nad svojim odnosom do zakonske zveze in družine. O tem je tekla razprava v televizijski oddaji Trenja na Pop TV, v kateri pa predstavniki Rimokatoliške cerkve niso izrazili odobravanja porok istospolnih partnerjev, ki bi lahko vplivale na povečanje števila zakonskih zvez v Sloveniji.

³¹ Povprečna velikost družin je bila v Evropi od 16. stoletja dalje le nekoliko večja od današnje, število samskih ljudi in število reorganiziranih družin je bilo na območju, ki pokriva tudi današnjo Slovenijo, v obdobju od 16. do 19. stoletja zelo visoko (okoli 30 % samske odrasle populacije, delež reorganiziranih družin pa je znašal okoli 50 %). V enakem obdobju je bilo povprečno trajanje zakonske zveze več kot dvakrat krajše od sedanjega (Rener et al 2006, 19-20).

V zahodni kulturi ljudje pričakujejo, in to pričakovanje ima značilnost stereotipa, da se tovarištvo, spolni odnosi, vzajemna pomoč, vzreja in vzgoja otrok osrediščajo v jedrni družini. To pričakovanje opredeljuje družino kot majhno skupnost moškega in ženske, ki sta sklenila zakonsko zvezo, ter njunih otrok. Pripadniki in pripadnice te enote si delijo skupno bivališče, povezani so z močnimi čustvenimi vezmi, imajo občutek skupne družinske pripadnosti in identitete ter so si v vzajemno oporo. Taka zdravorazumska in samoumevna predstava je pogosto bolj odraz pričakovanj o tem, kakšna naj bi bila ureditev spolnih, čustvenih in starševskih razmerji, ne pomaga pa veliko pri odkrivanju tega, kako si ljudje dejansko organizirajo svoja zasebna življenja. Vendar pa je ideja o jedrni družini že desetletja (vsaj od petdesetih let 20. stoletja) tako močno prisotna v kolektivnih predstavah zahodne kulture, da so bile običajno vse druge družinske oblike in načini življenja opredeljeni v razmerju do nje. Predstava o tem, da je jedrna družina prevladujoča družinska oblika sodobnih družb, je tako široko sprejeta, da se druge oblike dojemajo kot 'nenavadne', 'odklonske' ali celo kot 'patološke'. Predstave o jedrni družini so tako močno ukoreninjene v moralnih, medijskih in političnih diskurzih o družini, da si ti zlahka jemljejo moč razsojanja, kaj je normalna družina, kaj še sprejemljiva in kaj že nedopustna (Rener in drugi 2006, 21).

Tudi Neil Gross (2005) poudarja, da ima tradicija, ki jo sam poimenuje »dosmrtna, notranje stratificirana zakonska zveza« v sodobnosti še vedno zelo velik vpliv. Kot pojasnjuje, danes tisti, ki ne živijo v skladu z omenjeno tradicijo, niso deležni tako intenzivnih in številnih družbenih sankcij, kot je bilo to v preteklosti, a podoba 'tradicionalnega para' po njegovem prepričanju še vedno učinkuje kot hegemonski ideal na številne, morda celo večino ameriških intimnih odnosov, ki ostajajo pod vplivom tradicije romantične ljubezni. Grossova teza je v nasprotju z nekaterimi avtorji postmodernosti, kot je na primer Zygmunt Bauman (2002), ki postmodernizacijo razume kot sproščanje vpliva, ki ga imajo kulturna pravila in norme na posameznikovo življenje. Obilje medijskih podob in življenjskih stilov povzroča, da kulturni vzorci niso več vnaprej dani in samoumevni in v tem kontekstu naj bi uspevali intimni odnosi, ki so fleksibilni in sposobni kreativnega rekonstruiranja, medtem ko naj bi modernistični model jedrne družine izgubljal svojo privlačnost.

Gross (2005: 296-298, 306) svojo tezo utemeljuje z razlikovanjem med t. i. »regulativnimi tradicijami«, ki na posameznike delujejo z grožnjo izključenosti in delujejo 'od zunaj', in t. i. »tradicijami, ki ustvarjajo pomene«, ki 'od znotraj' vplivajo na posameznikovo razumevanje in

orientacijo v družbenem okolju. Strinja se, da je stigma, povezana z samskostjo, oslabela, a zakonska zveza ostaja norma. Po njegovih navedbah v raziskavah več kot 90 odstotkov Američanov izjavlja, da je srečen zakon eden izmed njihovih najpomembnejših življenjskih ciljev. V starosti 30 - 34 let naj bi bilo v skladu z njegovimi podatki poročenih 72 odstotkov Američanov. Le 8 odstotkov žensk je dejalo, da je njihov ideal ostati samske, medtem ko naj bi večina samskih žensk izražala strah, da bodo končale neporočene. Čeprav nekatere študije kažejo, da se znaten delež moških danes odmika od družinskih obveznosti, pa po podatkih drugih raziskav danes večina moških sledi (in se počuti normativno obvezane, da sledi) konvencionalnemu življenjskemu poteku, ki predvideva zaključek šolanja, vstop v službo, osamosvojitve od primarne družine, spoznavanje različnih žensk, spoznati žensko, s katero se želijo poročiti, biti z njo v intimnem razmerju, zgraditi skupen dom in imeti otroke.

Ob dejstvu, da narašča število kohabitacij, število samskih in število ločitev, Gross (ibidem) pojasnjuje, da jedrna družina in zakon, ki naj bi trajal za vedno, ostajata *abstraktni* dominantni ideal, ki ga ima večina v glavi, čeprav ga v realnosti morda ne živijo. Omenjeni avtor ne zanika dosežkov posameznikov in skupin, ki jim je uspelo pretrgati z regulativno tradicijo poroke in družine in si intimno življenje oblikujejo v skladu s svojimi željami in na svoj način v izvenzakonskih, homoseksualnih, biseksualnih, razširjenih, večgeneracijskih in različnih drugih skupnostih, poudarja pa, da odsotnost neposrednih zunanjih pravil in prisil ne smemo enačiti s polno detradicionalizacijo zasebnega življenja. Ideal zakonske zveze in družine še vedno vpliva na organizacijo intimnega življenja na osnovi preteklih idej in praks, ki so razumljene kot nekaj naravnega in samoumevnega.

Tudi slovenska raziskava o rodnosti iz obdobja 1993 - 1996 je pokazala, da so med slovenskim prebivalstvom še zelo prisotne vrednote oziroma stališča do zakonske zveze, razširjene že v preteklih obdobjih. Spremembe v vrednotah se dogajajo počasneje kot v dejanskem obnašanju. Formalne oblike skupnega življenja sicer izgubljajo na pomenu, osebne preference do skupnega življenja s partnerjem in otroki pa ostajajo pri mlajših generacijah v primerjavi s starejšimi bolj ali manj nespremenjene. Pri mlajših starostnih skupinah, predvsem pri najmlajši (15 do 19 let), je bil sicer delež tistih, ki so soglašali s stališčem, da je zakon zastarela institucija, občutno večji kot pri najstarejši starostni skupini (40 do 44 let): 21,3 odstotka proti 12,5 odstotka. Pri opredeljevanju do družinskega življenja pa med različnimi starostnimi skupinami ni bilo velikih razlik in ni bilo opaziti kakšnega trenda v popuščanju pomena družinskega življenja. Raziskovalci so na tej osnovi zaključili, da je predstavljala

družina, naj bo pojmovana kot moderna ali tradicionalna, za moške in ženske kakor tudi za vse starostne skupine še zmeraj zelo pomembno področje njihovega življenja (Kožuh Novak in drugi 1998, 75-78).

V zadnjih nekaj desetletjih opazamo, da se družine odmikajo od modernega modela jedrne družine, sestavljene iz heteroseksualnih poročenih parov z otroki. Družinsko življenje v Sloveniji postaja izredno raznovrstno, govorimo lahko o pluralizaciji družinskega življenja in družinskih oblik. Družina, ki je še vedno temeljna družbena institucija, se spreminja tako po spolni kot starostni strukturi, spreminjajo se družinske vloge in delitev družinskega dela. Pomembno drugačni so tudi družinski poteki (Rener in drugi 2006, 63-64).

Po podatkih popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj iz leta 1991 je bilo samskih (t.j. tistih, ki niso poročeni, razvezani ali ovdoveli) prebivalcev Slovenije nad 15 let 28,84 odstotka, leta 2002 pa jih je v to kategorijo sodilo 34,5 odstotka. Samskih prebivalcev Amerike je bilo leta 1970 16,2 odstotka, leta 1980 je število naraslo na 20,3 odstotka, leta 1990 na 22,2 odstotka, leta 2000 jih je bilo 23,9 odstotka in leta 2002 že 24,4 odstotka (DePaulo in Morris 2005, 59). Po podatkih avstralskih popisov prebivalstva iz leta 1986 in 2001 je število moških v starosti 25 – 29 let, ki živijo v partnerstvu, padlo iz 53 na 41 odstotkov, število vezanih žensk v tej starosti pa iz 67 na 53 odstotkov (Qu in Soriano 2004, 43).

Veča se tudi število 'samskih' gospodinjstev. Leta 1970 je bilo v ZDA 40 odstotkov vseh gospodinjstev tipa 'poročen par z otroki', v 17 odstotkih gospodinjstev pa je živela le ena oseba. Leta 2000 je bilo v ZDA samskih gospodinjstev že več kot gospodinjstev 'poročen par z otroki': slednja so predstavljala 24,1 odstotka vseh ameriških gospodinjstev, gospodinjstev, v katerem je živela ena oseba, pa je bilo 25,5 odstotka. V Sloveniji je bilo leta 1991 gospodinjstev, v katerem je živela ena sama oseba 18,6 odstotka, leta 2002 pa 21,9 odstotka.³² Danes so v povprečju ljudje tudi več let svojega odraslega življenja samski kot pa poročeni. K temu prispeva več dejavnikov, kot so poviševanje starosti ob poroki,³³ visok odstotek ločitev in daljša življenjska doba (DePaulo in Morris 2005, 60).

³² Župan Dunaja Michael Häupl je denimo v intervjuju za revijo Mladina z dne 9.11.2007 dejal, da župane velikih mest danes skrbi predvsem povečanje enočlanskih gospodinjstev, saj je takšnih v Münchnu, Stockholmu, Amsterdamu in Kobenhavnu že več kot polovica.

³³ V Sloveniji je leta 1981 povprečna starost ob sklenitvi zakonske zveze znašala 24,2 leti za ženske in 27,5 let za moške, leta 2004 pa 29,6 let za ženske in 32,6 let za moške (Šircelj 2006, 138).

Idealno tipska podoba jedrne družine, o kateri je pisal klasik funkcionalistične sociologije Talcott Parsons in ki obsega poročeni par (zaposlenega očeta in mater gospodinjo) ter njuna otroka, danes predstavlja manj kot 20 odstotkov vseh družin v Evropi. Obstoj raznovrstnih oblik družinskega življenja je očiten povsod. Razširjenih družin je tudi v najbolj razvitem delu sveta še razmeroma veliko. Še več je verjetno družin, ki so glede na svojo sestavo sicer jedrne (starši in otroci), vendar živijo v intenzivnih interakcijah s sorodstvom v lokalnem okolju. Veliko je enostarševskih družin (evropsko povprečje se giblje okoli 25 odstotkov, v Sloveniji pa je po podatkih zadnjega popisa med vsemi družinami 24,3 odstotka enostarševskih). Poleg tega so tu še različne kohabitacije, istospolna partnerstva, posvojitve, razveze ter ponovno vzpostavljene družinske skupnosti (Rener in drugi 2006, 22).

Ulrich Beck in Elisabeth Beck – Gernsheim (2006, 164–165) menita, da obstoječa načela modernizacije in individualizacije pogojujejo, da je »lahko osrednja figura dejansko in popolnoma udejanjene moderne zgolj samec ali samka«. Zahteve trga delovne sile namreč tako rekoč ne upoštevajo potreb družine, zakonske zveze, starševstva ali partnerstva. Če bomo slepo sledili potrebam tega trga in z njim povezane popolne mobilnosti, ne da bi ob tem upoštevali zasebno sfero, bo to po njenem prepričanju brez dvoma privedlo do razpada družine. To protislovje med trgom delovne sile na eni in družino (ali partnerstvom v najširšem pomenu) na drugi strani, je lahko ostalo prikrito samo tako dolgo, dokler je zakonska zveza ženskam pomenila samoumevno in izključno pristojnost za gospodinjstvo in oskrbovanje družine in odpoved poklicu ter mobilnosti. Dandanes, v času, ko so odločitve o delitvi poklica in dela znotraj družine stvar družinskih članov samih, pa postaja to protislovje vse bolj vidno. Kot kažejo statistični podatki, njune trditve niso zgolj miselni eksperiment, temveč dejstvo, ki ga v mednarodnem pogledu dokazujejo eksplozivno rastoča števila samskih gospodinjstev in moških ter žensk, ki so samohranilci.

4.2. Stereotipi in predsodki o samskih

Kot poudarjata Mirjana Ule in Metka Kuhar (2003, 50), je definicija samskosti danes postala problematična, saj se poraja vprašanje, ali samski ljudje res živijo sami. Nekateri od tistih, ki se štejejo za samske, živijo v skupnem gospodinjstvu s prijateljem/prijateljico, s starši ali pa imajo stabilno partnerstvo, ne da si delijo gospodinjstvo. V novih oblikah sodobnega,

predvsem urbanega življenja, samski status ne pomeni nujno odsotnosti drugega, ampak samo to, da si dva človeka nista izbrala oblike zakonskega življenja in da raje živita občasno skupaj in obenem narazen. Napačna je tudi pogosta predpostavka, da ljudje, ki nimajo stalnega intimnega partnerja, nimajo spolnega življenja ali da nimajo tesnih in emocionalno bogatih odnosov, po drugi strani pa stalno spolno partnerstvo ne vključuje nujno skupnega življenja, ne pomeni ščita pred osamljenostjo, ne zagotavlja monogamije, prave količine in kakovosti spolnosti, niti ne izključuje hrepenenja po (drugem) partnerju. Vsi samski tudi ne iščejo partnerja in so se prostovoljno odločili za samsko življenje, ki jim popolnoma ustreza. Razlike med samskimi in vezanimi v resnici niso velike, mitičen in ideološki prepad med njimi pa je ogromen (DePaulo in Morris 2005, 77 in 79).

V skladu z 'ideologijo poroke in družine', bi morali biti samski ljudje nesrečni in osamljeni, saj nimajo tistega 'edinega resnično pomembnega odnosa', t.j. partnerskega odnosa, ki bi jih navdal s srečo in smislom in ob katerem bi se počutili polne in popolne. Pri tem je potrebno ločevati med samskostjo in osamljenostjo. »O osamljenosti govorimo, kadar je posameznikova mreža socialnih odnosov manjša ali manj zadovoljujoča, kot si posameznik želi. /.../ Osamljenost ne pomeni nujno, da so drugi ljudje fizično odsotni. Lahko se nekdo počuti osamljen sredi množice ljudi ali sredi družine. Spet drugi ljudje lahko živijo čisto sami, pa so popolnoma zadovoljni« (Ule 1993, 110). Tako DePaulova in Morrisova (2005) kot tudi Uletova (1993) navajajo številne raziskave iz različnih časovnih obdobj, ki so pokazale »da je ljudem najpomembnejši vir zadovoljstva v življenju družinsko življenje in partnerski odnos« (Ule 1994, 91), »da so poročeni ljudje srečnejši kot katerakoli druga kategorija ljudi« (Qu in Soriano 2004, 43; DePaulo in Morris 2005, 66), »da je partnerski odnos največji izvor zadovoljstva izmed vseh odnosov³⁴« (Ule 1994, 95). Vendar ob tem vse omenjene avtorice opozarjajo, da so socialni odnosi tudi izvor konfliktov in so tako zakonski in partnerski odnosi obenem tudi največji izvor konfliktov in nezadovoljstva. Pri partnerskem odnosu kot viru sreče in zadovoljstva je poudarek na *dobrem* partnerskem odnosu. Številne raziskave tako dokazujejo, da so ljudje, ki imajo *dober* partnerski odnos, bolj srečni kot drugi, odstotki nesrečnih, depresivnih in drugače fizično in psihično motenih ljudi pa so zelo visoki pri razvezanih, ločeno živečih zakoncih ter vdovah in vdovcih (Ule 1994, 95–96, DePaulo in Morris 2005, 69).

³⁴ V nekaj manjši meri kot zakonski in erotični partnerji so izvor zadovoljstva prijatelji, sledijo sorodniki (zlasti otroci) in sodelavci (Ule 1994, 95).

Obstajajo tudi raziskave, v skladu s katerimi so razlike med zadovoljstvom samskih in poročenih minimalne oziroma jih sploh ni, ali pa se samski celo izrekajo za srečnejše od poročenih (DePaulo in Morris 2005, 67). Na povezavo med zadovoljstvom in partnerskim odnosom vplivajo tudi nekateri demografski in časovni dejavniki. DePaulova in Morrisova (2005, 68-69) navajata raziskavo, ki je pokazala, da so poročeni moški v primerjavi s samskimi bolj srečni, bolj zdravi, boljše zaslužijo in so manj nagnjeni k samomorom, nasprotno pa so poročene ženske v povprečju slabšega psihičnega in fizičnega zdravja tako v primerjavi s poročenimi moškimi kot tudi v primerjavi s samskimi ženskami.³⁵ Pomembna je tudi ugotovitev, da se občutno bolj srečne od samskih opisujejo predvsem mladoporočenci, medtem ko se z večanjem števila let zakona raven zadovoljstva med poročenimi in samskimi izenačuje. V raziskavi, ki je primerjala zadovoljstvo poročenih in vedno samskih žensk, je bilo denimo ugotovljeno, da so se poročene ženske za občutno srečnejše od samskih izrekale le v obdobju med 25 in 34 letom starosti (DePaulo in Morris 2005, 68 in 70).

Kljub temu po navedbah DePaulove in Morrisove (2005, 60) prevladuje prepričanje, da so življenja samskih ljudi bolj žalostna in manj vznemirljiva od življenja v paru; samski ljudje naj bi bili osamljeni in mnogokrat prikrajšani za zabavne plati življenja. Obenem pa naj bi bili samski tudi bolj neodvisni in naj bi imeli večji potencial za uspeh v poklicnem življenju in pri zadovoljevanju drugih življenjskih ciljev. Do navedenih izsledkov sta prišli na podlagi več eksperimentov, v katerem sta udeležence zaprosili, naj zapišejo lastnosti, ki jim najprej pridejo na misel ob samskih/poročenih ljudeh oziroma naj samskim in poročenim ljudem pripišejo določene, vnaprej naštete lastnosti. Udeleženci raziskav so poročene ljudi večinoma opisovali kot vesele, ljubeče, prijazne, skrbne, velikodušne, zveste, lojalne, zanesljive in pripravljene na kompromise, pa tudi odvisne.

Ko so sodelujoči v eksperimentih opisovali samske, so jim v večji meri pripisovali lastnosti kot so osamljenost, sramežljivost, nesrečnost, negotovost in neprilagodljivost. Menili so tudi, da so spogledljivi in da iščejo partnerja. Hkrati so jih v večji meri kot poročene opisali kot neodvisne, družabne, prijateljske in zabavne. Na podlagi vseh opravljenih raziskav sta DePaulova in Morrisova zaključili, da poročene ljudi v večji meri dojemamo kot bolj prilagojene (t.j. bolj vesele, bolj gotove vase, bolj ljubeče) in bolj socialno zrele (manj

³⁵ Ob tem sem se spomnila na dogodek, ko je prijatelj prvič videl mamu drugega prijatelja, ki je bila od sinovega petega leta starosti samohranilka. Osupnil je nad njeno lepoto in mladostnim videzom in pripomnil: »Se ji vidi, da je dolga leta živela sama in ni vsa izžeta«.

osamljene, manj sramežljive in z manj strahu pred zavrnitvijo) kot samske. Samskim ljudem po drugi strani v večji meri pripisujemo večjo egocentričnost in zavistnost ter večjo neodvisnost in osredotočenost na kariero od poročenih ljudi. Omenjeni avtorici navajata tudi raziskavo o spolnih praksah (Conley in Collins 2002), v kateri so udeleženci samskim ljudem ob identičnem opisu spolnega vedenja pripisovali večjo verjetnost za okuženost s spolno prenosljivimi boleznimi kot poročenim ter jih opisovali kot bolj promiskuitetne. Zanimivo je, da omenjene (večinoma negativne) lastnosti samskim ljudem pripisujejo tudi ljudje, ki sami sodijo v kategorijo samskih: v nekaterih raziskavah so samske ljudi poleg poročenih moških najbolj negativno ocenile samske ženske (DePaulo in Morris 2005, 61-62).

Samskim ne pomaga prav dosti, če se sami opišejo za srečne in zadovoljne z življenjem. Raziskave so pokazale, da prevladuje mnenje, da samski ljudje niso tako zadovoljni, kot trdijo, da so, med izraženo in dejansko srečo poročenih pa naj ne bi bilo neskladja. Nekoliko manj negativno v primerjavi z ostalimi so ocenjeni tisti samski, ki so na nek način izjemni (ki so dosegli izjemen uspeh v karieri oziroma velik materialni uspeh, so veliki altruisti...), a tudi pri slednjih je razkorak v prid poročenim še vedno prisoten (DePaulo in Morris 2005, 62-63).

Pri tem je potrebno opozoriti še na znan socialnopsihološki koncept 'samoizpolnjujočih se napovedi'.³⁶ Če okolica samske ljudi dojema kot nezrele, neprilagojene, čudne, asocialne in podobno, bi se v skladu z mehanizmom samoizpolnjujočih se napovedi samski začeli dejansko tako tudi počutiti in se v skladu s pričakovanji okolice tudi obnašati. Četudi so se kot samski počutili odlično, se bodo začeli počutiti drugačne, nepopolne, čudne, inferiorne in bodo zaradi tega začutili potrebo po partnerju, ki ga sicer dejansko ne potrebujejo. Začeli bodo iskati partnerja, ker to od njih pričakujejo drugi.

V prispevku, objavljenem v levičarskem ameriškem tedniku »The Nation«, se avtorica, osemindvajsetletna uspešna novinarka Hillary Frey, sprašuje, kako se je kar iznenada v njenih mislih pojavila poroka kot nek abstrakten cilj, ki ga mora doseči. O poroki nikoli ni kaj prida razmišljala in uživa v samskem življenju, a z vsakim dodatnim letom občuti pritisk – ne

³⁶ Samoizpolnjujoče se napovedi so pojav, ko se »žrtev diskriminacije začne obnašati v skladu s predsodki o njej, začne torej kazati znake, ki drugim dajejo opravičilo, da nadaljujejo diskriminacijo do nje« (Ule 1997, 194). V skladu s principom delovanja samouresničujočih se napovedi stigmatizirani šele s svojim vedenjem omogoča stigmatiziranje in s tem tudi kategoriziranje samega sebe kot stigmatiziranega posameznika. Tudi če posameznik ne sprejeme negativne samopodobe, ki je posledica stigme, in se skuša stigmatiziranega izogniti z utemeljenim zavračanjem pripisovanja, ponavadi doseže ravno nasprotno ter pri drugih le še utrdi prepričanje, da je njegova stigma umestna (Ule 1997, 187-188).

neposreden pritisk s strani družine in prijateljev, temveč pritisk s strani »celotnega sveta, ki ohranja mite poroke in družine in mladim, uspešnim ženskam kar naprej govori, da 'se nam biološka ura izteka', da 'je dobre moške praktično nemogoče najti' in da naj se bolje potrudimo, da ne bomo izgubile priložnosti za resnično srečo: mož, otroci, hiša in najpomembnejši dan našega življenja – poročni dan«. Takšna sporočila poleg obsežne svetovalne literature na to temo posreduje tudi sodobna popkultura in med njimi tudi najliberalnejše TV serije; celo najbolj neodvisne in samozavestne sodobne ženske, kot so junakinje serije 'Seks v mestu',³⁷ na koncu končajo v srečnem partnerskem razmerju. Avtorica zaključuje, da se je ne glede na to, kako uspešna, neodvisna, racionalna in samozavestna oseba si, vsem tem pritiskom, ki te obdajajo od vsepovsod praktično že od rojstva, izredno težko upreti. Še tako neodvisne in uspešne ženske občutijo nelagodje, sram in strah, ker jim še ni uspelo ustvariti družine – znaka odraslosti, uspeha in potrditve ženskosti, česar ne morejo doseči s še tako velikim uspehom na delovnem mestu (Frey 2004).

4.3. Diskriminacija samskih

Britanska sociologinja Diane Gittins poudarja, da je pojem družine ideološki in stereotipni konstrukt, ki se je oblikoval in se ohranja zato, da se lahko oblikujejo določene oblike družbenega nadzora. Institucije, zakonodaja in socialne ter družinske politike se oblikujejo glede na stereotipne predstave o družini, in sicer ne zato, ker je (jedrna) družina socialna norma organizacije zasebnega življenja, pač pa zato, da bi bila takšna norma (Rener in drugi 2006, 25).

Temelj današnje družinske politike v Sloveniji je *Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji* iz leta 1993. Čeprav omenjena resolucija izpostavlja pluralnost družinskih oblik in priznava raznolike družine kot subjekte družinske politike, se zavzema za enakost obeh spolov in za ustvarjanje takšnih razmer, ki bodo omogočale boljše usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti staršev, pa je zastavljena na način, ki implicitno še vedno

³⁷ Kultno ameriško serijo o uspešnih, bolj ali manj samskih ženskah, so omenjali številni viri, iz katerih sem črpala snov za svojo magistrsko nalogo. Omenilo jo je tudi več deklet, s katerimi se opravila pogovore, vključene v empirični del moje naloge, kar priča o njeni vplivnosti. Splošno sprejeto razumevanje sporočila omenjene serije po mojem mnenju ponazarja uvod v televizijsko oddajo Preverjeno na Pop TV na temo, ali Slovenke živijo 'Seks v mestu' (17. 6. 2008): »Sprashevali se bomo, kaj potrebuje sodobna ženska. Je to še vedno princ na belem konju ali pa kaj drugega? Poklic, s katerim je finančno neodvisna, nezavezujoča partnerstva, krog prijateljic«.

daje prednost enemu samemu družinskemu modelu, to je moderni jedrni družini (Rener in drugi 2006, 47).

V Ameriki samske ženske težje od poročenih dobijo privoljenje za umetno oploditev in posvojitvev (DePaulo in Morris 2005, 64), medtem ko je v Sloveniji večina prebivalstva na referendumu o oploditvi z biomedicinsko pomočjo³⁸ to možnost popolnoma zavrnila, predvsem z razlogom, da samske ženske niso primerne za materinstvo.³⁹ Ob tem je dr. Katja Boh, nekdanja zdravstvena ministrica, veleposlanica in profesorica sociologije družine, ki velja za pionirko v tej znanstveni panogi, v pogovoru za revijo Mladino (14. 5. 2001) v obdobju pred omenjenim referendumom opozorila na očitno diskriminacijo samskih žensk: »Zakaj bi sposobnost za materinstvo ugotavljali pri samskih ženskah, ko pa se ne ugotavlja pri poročenih?«.

V raziskavi, v kateri so bili udeleženci naprošeni, naj se postavijo v vlogo stanodajalca in med naštetimi možnostmi izberejo, komu bi najraje oddali stanovanje, je z veliko večino (80 odstotkov) zmagal poročni par, medtem ko se je za samsko žensko kot podnajemnico odločilo 20 odstotkov vprašanih, za samskega moškega pa le 10 odstotkov. Ob tem DePaulova in Morrisova (2005, 64-65) opozarjata, da se diskriminacije proti samskim sploh ne zavedamo. Če bi stanodajalec dal prednost podnajemniku belcu pred podnajemnikom črncem ali moškemu pred žensko ali bi raje imel podnajemnika normalne teže kot zelo debelega podnajemnika, bi večina ljudi v tem dejanju prepoznala predsodke in diskriminacijo. Če pa stanodajalec izbere poročen par pred samskim moškim ali žensko, v tem večina vidi normalno, racionalno odločitev. Poleg tega bi v sedanji družbi, ki navzven kar poka od politične korektnosti, težko našli študenta, ki bi v družboslovni raziskavi pripadnike katere izmed javno prepoznanih stigmatiziranih skupin označil z besedami »grdi, zlobni, asocialni, neprijetni, s slabo telesno higieno...«, kar so nekateri opisi samskih ljudi iz raziskave DePaulove in Morrisove.

³⁸ 17. junija 2001 je v Sloveniji potekal naknadni zakonodajni referendum o zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo, ki se ga je po podatkih Državne volilne komisije udeležilo 35,66 odstotka volilnih upravičencev. Za uveljavitev novele, ki bi omogočala oploditev z biomedicinsko pomočjo tudi samskim ženskam, je glasovalo 26,38 odstotka volivcev, proti pa 72,36 odstotka udeležencev volitev.

³⁹ Vir: Forum študentskega društva Megaron na temo Umetno oplojevanje samskih žensk (12. 5. 2001 -15. 10. 2002) in prispevki v Reviji Medijska preža na temo »Javni govor o referendumu« (pomlad 2001).

Še bolj politično nekorektno in nestrpno izražanje do samskih bi verjetno našli v razpravah na ulicah in za gostilniškimi pulti ter v sodobnih oblikah tovrstnih razprav, ki jih predstavljajo internetni forumi. V Sloveniji je bilo pred referendumom o noveli zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo na tovrstnih forumih napisanih mnogo težkih besed na račun samskih žensk, predvsem v stilu »če ženska ni sposobna najti moškega, je nekaj hudo narobe z njo« in da kot taka ni primerna in sposobna za vzgojo otroka. Prevladovalo je prepričanje, da ženske samohranilke avtomatsko predstavljajo socialni problem na plečih države in davkoplačevalcev, da lahko vsaka ženska najde očeta svojih otrok, če to le hoče, in da so samske ženske, ki si želijo oploditve z biomedicinsko pomočjo, sovražnice moških in lezbijke.⁴⁰

Bolj problematične in simptomatične od sovražnega izražanja bolj ali manj anonimnih posameznikov na internetnih forumih pa so bile v času pred omenjenim referendumom razprave o tej tematiki v slovenskem parlamentu. Majda Hrženjak, ki je naredila analizo magnetograma 7. izredne seje Državnega zbora Republike Slovenije in 5. izredne seje Odbora za zdravstvo, delo, družino, socialno politiko in invalide o zdravljenju neplodnosti z biomedicinsko pomočjo in dostopa do postopkov umetne oploditve, je prepričana, da je šlo pri nekaterih poslancih za »diskurz, ki diskriminatorno obravnava samsko žensko kot patološko, deviantno in problematično. Kot taka predstavlja potencialno grožnjo obstoječemu družbenemu redu in je zato družbeno nezaželena«. Poslanci so samske ženske pošiljali po psihiatrično pomoč (»...pri samskih ženskah, ki se odločijo, da bodo samske, te pa so najprej potrebne psihiatra, potem pa šele vsega ostalega«), jim očitali sovrašтво do moških in posledično nesposobnost vzgajanja (»Samska ženska, ki sovraži moške ali ki ne želi spolnih odnosov ali pa ima negativni odnos do moških, pač ne želi moškega, ima pravico do otroka. No, jaz se vprašam zdaj, ali so vse te ženske sposobne vzgojiti otroka, ki bo sprejemljiv v tej družbi, ki bo spoštoval enakopravnost spolov in tako naprej.«) in opozarjali, da je namen novele zakona o zdravljenju neplodnosti z biomedicinsko pomočjo »izničiti zdravo družino v naši družbi« (»Verjamem v družino. Iz tega ven izhaja, da družina predstavlja en napredek. Napredek in razvoj tej družbi. Toda le družina, ki je popolna.«).

Poti skozi življenje je več, toda ideologija poroke in družine ponuja tisto najbolj cenjeno, moralno neoporečno in dobro ter na ta način ponuja tudi merilo za ustvarjanje dobrega

⁴⁰ Vir: Forum študentskega društva Megaron na temo Umetno oplojevanje samskih žensk (12. 5. 2001 - 15. 10. 2002) in prispevki v Reviji Medijska preža na temo »Javni govor o referendumu« (pomlad 2001).

mnenja o sebi. Ljudje, ki sledijo poti dominantne kulture, uživajo odobravanje in spoštovanje okolice in so lahko zadovoljni s seboj. Ideologija poroke in družine je v svojem bistvu tudi zelo demokratična, saj predpostavlja, da lahko prav vsakdo najde tisto posebno osebo, ki mu bo zadovoljevala vse želje in prinesla srečo in smisel v življenje, če si tega le dovolj želi. V tej predpostavki se skriva tudi osebna odgovornost za neuspeh, ki je ena ključnih značilnosti stigme: če nisi našel pravega partnerja, se zanj pač očitno nisi dovolj potrudil. Takšna predpostavka je kot nalašč za industrijo lepote, ki samskim ženskam skozi medije sporoča: »shujšajte deset kilogramov, oblecite prava oblačila in uporabite pravo kozmetiko ter kupite prave revije s pravimi nasveti, pa boste našle princa svojih sanj«. Poleg finančnih imajo takšna sporočila lahko tudi negativne psihološke posledice. Raziskava, ki jo navajata DePaulova in Morrisova (2005, 80), je pokazala, da so ženske, ki močno verjamejo v 'zgodbo o princu na belem konju', manj ambiciozne pri študiju in kažejo manj zanimanja za zasedbo pomembnega delovnega mesta, visok osebni dohodek ali vodstveno funkcijo. Sicer pa, kakšno sporočilo mladim ženskam posreduje sodobna popkultura, če celo najbolj neodvisne in samozavestne sodobne ženske, kot so junakinje serije 'Seks v mestu', na koncu končajo v srečnem partnerskem razmerju?⁴¹ (DePaulo in Morris 2005, 71).

In tudi ko se sanje sprevržejo v moro, to ne zatrese temeljev ideologije intenzivnega iskanja pravega partnerja, saj ljudje ponavadi za neuspeh krivijo sebe – bili so pač premladi, premalo izkušeni, premalo so vlagali v odnos, prepozno so spoznali, da niso bili s pravo osebo in da bodo naslednjič izbrali boljše. Zato so ljudje zmedeni in prestrašeni, ko vidijo srečne samske ljudi, saj ti predstavljajo grožnjo stabilnosti in varnosti, ki jo predstavlja z ideologijo zakona in starševstva utrjena dominantna življenjska pot (DePaulo in Morris 2005, 77-78). Obenem pa stigmatizacija samskih služi kot priročno orodje tolažbe za nesrečno poročene, ki lahko zmanjšajo svojo stisko, ko se postavijo v superiorni položaj in si rečejo: »Kako hudo mora biti šele tistim brez partnerja in brez družine«. Kot opozarja Majda Hrženjak (2001), »življenje v paru ni nekaj dokazljivo naravnega, temveč je družbena konvencija. Zato družina tudi ni nekaj univerzalnega, ampak je medkulturna spremenljivka, saj se oblike sobivanja ljudi v prostoru in času spreminjajo. Demokratične družbe pa naj bi svojim pripadnikom in pripadnicam omogočale tudi individualne variacije«.

⁴¹ Prijateljica mi je povedala, kako je nekaj sošolk na (pedagoški) fakulteti bruhnilo v jok, ko jim je neka druga sošolka povedala, da se bo v kratkem poročila. Pripomnila sem, da so očitno res zelo povezana skupina, če jih je ta novica tako ganila. Prijateljica pa je dejala: »Saj niso jokale od sreče in ganjenosti, ampak zaradi zavisti«.

5. EMPIRIČNI DEL – ANALIZA OPRAVLJENIH INTERVJUJEV

Raziskovalci rodnosti ugotavljajo, da je odločitev za otroka danes rezultat spleta cele vrste okoliščin. Od čisto subjektivnih razlogov (ali najdemo primerne partnerja, kakšen je naš svetovni nazor in kako pomembno se nam zdi zadovoljevanje osebnih interesov), do družinskih razmer (ali še imamo starše, ali živijo v bližini, so upokojeni ali še delajo, so pripravljene skrbeti za vnuke), do okoliščin v zvezi stanovanjem in službo (imam delo ali ne, je za določen ali nedoločen čas ali samo po pogodbi, ali se moram zaradi dela seliti, potovati). Demografinja Milivoja Šircelj ocenjuje, da vzrok za kasnejše rojevanje deloma tiči v podaljševanju obdobja izobraževanja, saj je prva skrb mladih ekonomska in stanovanjska samostojnost, šele nato otrok (Intervju v reviji Mladina, št. 3, 18.1.2008). A kot so pokazale ankete, so mlajše generacije vseh izobrazbenih ravni začele rojstva prelagati v višjo starost, kar pomeni, da razlog za poznejše rojevanje ni samo podaljšano izobraževanje, temveč gre za splošno sprejet vzorec, po katerem je treba najprej uživati svobodo in se šele nato zavezati družini. Za sodobne prehode v institucije odraslega življenja je značilno, da ljudje vse bolj podaljšujejo čas vstopanja v zavezujoče odnose.

Kot poudarjajo avtorji s področja intimnosti, pa današnji partnerski odnosi niso 'naravno stanje', kot je bila nekoč zakonska zveza, katere trajnost je bila, razen v določenih izjemnih okoliščinah, samoumevna (Giddens 2000, 141–143). Kultura, ki vedno bolj temelji na svobodi in izbiri, podeljuje pravico do prekinitve slabih odnosov. Posamezniki in posameznice imajo danes večja pričakovanja do partnerjev in zato je tudi možnost, da so razočarani, velika. Po eni strani želijo ljudje obdržati jedrno družino v obliki ekskluzivnega para, hkrati pa živeti kar se da v skladu s svojimi osebnimi hotenji, pri čemer se nočejo odpovedovati svojim željam in ambicijam. Potreba, da ustrezamo tem pričakovanjem, pomeni danes nove izzive, za katere ni tradicij, na katere bi se lahko zanesli, niti znanih modelov vlog, ki bi jih lahko posnemali (Ule in Kuhar 2003, 51). Takšna nestabilna in nepredvidljiva zveza v sebi nosi potencialni izvor osamljenosti, kontinuiranih neuspehov pri ustvarjanju stabilnega razmerja, intimnih razočaranj, občutkov zmedenosti in opustitve iskanja ljubezni (Štulhofer 2004, 10, 16).

Temeljno vprašanje, na katerega želim odgovoriti v svoji magistrski nalogi, je, kolikšno vlogo med ostalimi dejavniki, ki vplivajo na odločitev za otroka, igra stabilno partnerstvo. Zanimalo

me je, ali so samske ženske, s katerimi sem opravila intervjuje, samske po svoji volji, ker jim tako ustreza, ker si morda partnerja in otrok v (tem trenutku) ne želijo, ker imajo druge interese ipd. ali pa so si že pripravljene ustvariti družino, pa jim to zaradi določenih razlogov ne uspe, pri čemer sem seveda želela tudi raziskati, kateri so ti razlogi. Preveriti sem želela, kakšno vlogo pri njihovi samskosti igrajo pojavi, povezani s podaljševanjem mladosti, ki zaznamuje sodobne prehode v odraslost, ter v kolikšni meri na dejstvo, da nimajo partnerja, vplivajo značilnosti sodobnih partnerskih zvez.

5.1. Uporabljena metodologija

Hipoteze sem preverjala s pomočjo kvalitativne metode poglobljenih polstrukturiranih intervjujev, s katero sem želela pridobiti globlji vpogled v tematiko samskosti in načrtovanja družine.

V obdobju od 21. maja 2008 do 20. junija 2008 sem izvedla 11 individualnih intervjujev in v oktobru 2008 dva individualna intervjuja s samskimi ženskami brez otrok v starosti od 27 do 34 let. Intervjuvankam sem zastavljala vprašanja s sledečih področij:

- občutenje samskega življenja: njegove prednosti in slabosti, družbeni pritiski na samske, pritisk biološke ure;
- partnerske zveze: kakšna so pričakovanja do partnerja, zakaj so trenutno brez partnerja, kakšno je njihovo razumevanje ljubezenskega odnosa, kaj je vplivalo na njihove predstave o partnerskem odnosu, primerjava med odnosi njihovih staršev in sedanjimi partnerskimi odnosi, kakšen je v skladu z njihovimi predstavami in pričakovanji primeren oče za njihove otroke;
- otroci: imajo željo po otrocih, kdaj in koliko bi jih rade imele, zakaj jih še nimajo, se bojijo, da jih nikoli ne bodo imele, bi jih imele tudi same, brez partnerja;
- splošno občutenje življenja: so zadovoljne, se počutijo samouresničene, izpolnjene, zakaj da/ne, imajo dovolj časa zase, občutijo eksistencialno varnost, občutijo pritiske trga delovne sile, potrošniške družbe, medijev, kakšni so načrti njihovih življenjskih biografij.

Vsi intervjuji so bili izvedeni osebno (*face-to-face* intervjuji) bodisi na domu intervjuvanke bodisi na mojem domu. V povprečju so trajali 45 minut in so se snemali. Po opravljenih intervjujih sem pripravila njihove dobesedne zapise, na podlagi katerih sem nato lahko izvedla njihovo analizo.

Vsem intervjuvankam sem postavila sledeča vprašanja:

- Koliko časa si samska in koliko časa je trajalo tvoje najdaljše partnersko razmerje?
- Zakaj si samska?
- Kako se počutiš kot samska?
- Kakšne so prednosti/slabosti samskega življenja?
- Občutiš zaradi svoje samskosti kakršnekoli pritiske, nelagodje, diskriminacijo?
- Zakaj je po tvojem mnenju danes toliko samskih ljudi?
- Kakšen bi bil zate ustrezen partner?
- Zakaj meniš, da ne najdeš primerne partnerja zase?
- Si že razmišljala o tem, da bi imela otroke?
- Bi imela otroka zdaj, v tem trenutku?
- Si lahko predstavljaš, da nikoli ne bi imela otrok?
- Bi imela otroka tudi brez partnerja?
- Kaj bi storila, če bi imela partnerja, ki si ne bi želel imeti otrok?
- Kakšno vlogo pri tvoji odločitvi za otroka igrajo materialni pogoji?
- Bi se glede na tvoje trenutno gmotno stanje odločila za otroka?
- Bi si želela takšno družino, kot je ta, iz katere izhajaš?
- Kako se trenutno počutiš v svoji koži?

V skladu z metodo polstrukturiranih intervjujev (Bryman 2004, 321) navedenih vprašanj nisem zastavljala po identičnem, natančno določenem zaporedju. Prilagajala sem se poteku pogovora s posamezno intervjuvanko in jim postavljala različna podvprašanja, zgoraj naštet vprašanja pa so predstavljala vodnik po intervjuju, s katerim sem si zagotovila, da sem vsem intervjuvankam postavila določeno število podobno formuliranih vprašanj, kar mi je omogočalo neposredno primerjavo in analizo odgovorov. Intervjuvankam sem postavila več podvprašanj v okviru področja, ki ga je posamezna intervjuvanka izpostavila za posebej pomembno oziroma se je izkazalo, da ima na njem veliko izkušenj. Z nekaterimi

intervjuvankami sem se pogovarjala tudi o temah, ki niso bila vnaprej predvidene, so se pa v določeni meri izkazale kot relevantne za mojo raziskavo. Kot pomemben vir informacij so se izkazali tudi pogovori o obravnavanih temah, ki so potekali ob ugasnjem diktafonu po formalno opravljenem intervjuju in so dodatno osvetlili stališča in vrednote intervjuvank do obravnavanih vprašanj ter tako pripomogli k pravilnejši interpretaciji posnetih in zapisanih izjav. Več intervjuvank izhaja iz mojih lastnih socialnih mrež, kar je pripomoglo k temu, da so bili pogovori sproščeni in tekoči ter da sem se lahko hitro osredotočila na bistvo raziskovalnega vprašanja, saj mi zaradi nekaterih že vnaprej znanih podatkov in ozadij ni bilo potrebno postavljati uvodnih vprašanj za pridobivanje osnovnih informacij.

Vzorčenje je skladno z metodo polstrukturiranih intervjujev potekalo po metodi 'snežne kepe' oziroma metodi vzorčenja preko socialnih mrež (Bryman 2004, 100, 101, 327, 334; Brečko 2005, 2-4, 9).

Metoda snežne kepe deluje po naslednjem principu: v prvem koraku izberemo začetne respondente, ki nas vodijo do ostalih članov populacije. Tako na začetku izberemo nekaj začetnih respondentov, ki posredujejo imena oziroma kontakte drugih posameznikov, ki so nato povabljeni k sodelovanju v raziskavi. Sama sem omenjeno metodo uporabila na način, da sem se za intervjuje najprej zaprosila sedem svojih samskih prijateljic, preko njih pa sem vstopila v kontakt še s štirimi intervjuvankami.

Metoda snežne kepe sodi med neslučajnostne vzorce, kar pomeni, da ne omogoča statističnega sklepanja. Slabost vzorčenja z metodo socialnih omrežij je tudi ta, da temelji na socialnih povezavah, kar lahko pomeni, da v vzorec ne bodo vključeni tisti posamezniki, ki nimajo močnih socialnih mrež oziroma imajo tesno zaprta socialna omrežja, posamezniki z močnimi socialnimi omrežji pa bodo v vzorec vključili več oseb, ki izhajajo iz ene socialne mreže, kar se lahko odraža v njihovih odgovorih. Vzorčenje s snežno kepo tudi ne omogoča neposredne ocene velikosti populacije, prav tako ne moremo neposredno ugotoviti reprezentativnosti vzorca.

Slabosti omenjene metode vzorčenja so pri moji raziskavi v največji meri prišle do izraza pri preučevanju vplivov referenčnih skupin na stališča intervjuvank do obravnavane tematike. Že sama uporabljena metodologija namreč v določeni meri predpostavlja, da se intervjuvanke

gibljejo v socialnem okolju samskih žensk. Po drugi strani pa je to za mojo raziskavo že sam po sebi zgovoren podatek.

5.2. Predstavitev vzorca

Povprečna starost sodelujočih žensk je 29,0 let. Vse ženske, s katerimi sem opravila intervjuje, imajo visoko izobrazbo; dve imata opravljen tudi magisterij, ena je v času študija pripravljala magistrsko nalogo in študirala še vzporeden dodiplomski študij, tri so vpisane na magistrski študij, ena izmed sodelujočih žensk pa je ob končani fakulteti vpisana še na nov dodiplomski študij. Vse intervjuvanke, razen ene, imajo tudi redno zaposlitev. Dve intervjuvani ženski sta v času opravljanja pogovorov živeli v gospodinjstvu staršev, ostale so živele same oziroma s prijateljicami. Vse intervjuvanke izhajajo iz mestnega okolja.

Izmed vseh intervjuvank štiri še nikoli niso bile v odnosu, ki bi ga lahko označile za partnersko zvezo. Šest jih je imelo eno daljše, resno partnersko razmerje, nato pa so vstopale le v kratkotrajne, nestabilne zveze. Tri intervjuvanke so imele več resnih partnerskih razmerij.

Za navedeno ciljno skupino sem se odločila, ker tako statistični podatki kot tudi izsledki raziskav kažejo, da povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka v zadnjih letih znaša okoli 28 let, da se mladi za oblikovanje družine odločajo v obdobju po zaključenem šolanju in vstopanju v prve zaposlitve in da kljub odlaganju rojstev v poznejša leta ženske še vedno največ otrok rodijo do 35. leta starosti. Gre za specifično demografsko skupino in lahko predvidevamo, da bi iz raziskave, v katero bi bile vključene ženske s srednješolsko izobrazbo in iz ruralnih okolij, pridobili drugačne izsledke. Za osredotočenje na ženski spol sem se ob omejitvah moje magistrske naloge odločila, ker so ženske zaradi bioloških danosti bolj izpostavljene pritiskom odločitev glede družinskega življenja kot moški in so tako bolj reprezentativne za preučevanje vplivov na odločitev za otroka. Zanimivo bi bilo opraviti tudi podobne pogovore z moškim v tej starostni skupini in primerjati stališča in vrednote obeh spolov ter preveriti, koliko so resnične predstave, ki jih imajo drug o drugem na tem področju.

5.3. Samsko življenje kot izbira

Na vprašanje, ali so se posamezne intervjuvanke odločile za samsko življenje ali gre za splet okoliščin, je zelo težko enoznačno odgovoriti. Po eni strani so na vprašanje »Zakaj si samska?« vse odgovorile približno na način: »Ker še nisem našla pravega partnerja zase.«, po drugi strani pa je iz njihovih odgovorov razvidno, da si pretirano ne prizadevajo za življenje s partnerjem oziroma partnerja načrtno ne iščejo. Pri tem jih je več izpostavilo, da se jim zdi neprimerno, da bi zahajale na zabave in v lokale z namenom, da bi tam našle partnerja, ter da si želijo resnega partnerja spoznati na drugačen način. Hkrati so praktično vse intervjuvanke ugotovile, »da se ne gibljejo v krogih, kjer bi lahko prišle v stik s potencialnimi partnerji«, za kar je po njihovih besedah v veliki meri kriv vstop v službeno življenje, ki ima za posledico določen ustaljen življenjski ritem, gibanje v nekem bolj ali manj zaprtem krogu ljudi ter pomanjkanje časa in energije za druženje in druge dejavnosti.

ANDREJA (29): V naših letih je problem, da ti način življenja ne dopušča spoznavanja novih ljudi. V študentskih časih si imel toliko različnih aktivnosti, na katerih si spoznaval ljudi, pa seveda na fakulteti, pa študentska dela. Zdaj pa, ko te služba toliko okupira, pa nimaš toliko možnosti, da bi koga spoznal, in giblješ se v nekem zaprtem krogu ljudi. Z leti to postaja vedno večji problem. Po eni strani se ti veča težnja, da bi nekoga spoznal, hkrati pa narašča frustracija, ker tega ne moreš.

Odgovori intervjuvank so popolnoma skladni z ugotovitvami avstralske kvalitativne raziskave o naraščajoči samskosti med mladimi iz leta 2004 (Qu in Soriano), v kateri so intervjuvanci kot pomemben razlog za svojo samskost navajali pomanjkanje časa in prostora za spoznavanje novih ljudi, pri čemer so eksplicitno poudarili, da nočnih klubov ne smatrajo za primerno okolje, v katerem bi spoznali svojega dolgoletnega partnerja.

Le štiri intervjuvanke so eksplicitno izrazile nelagodje in nezadovoljstvo zaradi samskega življenja, preostalim devetim pa samsko življenje trenutno bolj ali manj ustreza oziroma jim ne predstavlja neke frustracije. Sedem intervjuvank je izrazilo prepričanje, da ima samsko življenje zanje trenutno več prednosti kot slabosti, pri čemer so kot glavne prednosti izpostavile svobodo, veliko časa zase oziroma za stvari, ki se jim rade posvečajo, ter dejstvo, da se ne potrebujejo nikomur prilagajati.

ANDREJA (29): Pri dveh prijateljicah, ki sta v partnerstvu in imata otroke, vidim, da ju to omejuje. Pridejo konflikti in ko pridejo otroci, je še bolj naporno. Pri teh ženskah ugotavljam, da sploh nimata več tiste vitalnosti, ki sta jo nekoč imeli, ampak sta čisto preobremenjeni. In ko to gledam, si rečem: »Hej Andreja, pa tebi gre super!«. Saj ne mislim, da bi bila na dolgi rok samska in nisem pristaš samskosti za vedno, ampak trenutno, ko njiju poslušam, si res ne želim imeti česa podobnega, sem raje samska. Ker če začneš enkrat takole sam sebe izgubljeni, v takem partnerstvu, potem se pa res lahko čisto poveziš. In kar naenkrat si tista zafrustrirana ženska s kuhalnico v roki in navijalkami v laseh. Tega pa nočem.

Dve intervjuvanki sta podvomili, ali sta se sploh sposobni prilagoditi življenju v paru.

TINA (34 let): Jaz vem, da sem verjetno razvajena pa egoistična in si zdaj težko predstavljam življenje na nek čisto drugačen način. No, seveda se nekako prilagodiš partnerju, verjetno. Samo dvomim, no. Včasih je bilo pač tako pričakovano dejstvo. Si pač naredil šolo, karkoli, si šel v službo, si imel otroka. To je družba od tebe pričakovala. Zdaj se mi pa zdi, da v bistvu ni več tega, nekega pričakovanja. Da v bistvu si lahko čisto sam izbiraš način življenja. Verjetno mi sedanji način življenja ustreza, drugače ne bi tako živela. Jaz mislim, da mi. Ko včasih razmišljam, zakaj sem samska, se vprašam, ali je res samo to, ali sem res samo tako lena, da se mi ne da nekaj na odnosu delati, pa nekaj se prilagajati, pa res samo to absolutno svobodo hočem, ko res lahko počneš, kar hočeš, ali so še kakšni drugi razlogi. Verjetno še nisem kakšnega takšnega srečala, ki bi me čisto obrnil, tudi to.

EVA (28 let): Dostikrat dvomim, da bi se bila sposobna odpovedati svobodi za ceno varnosti. Po svoje mi je samsko življenje tako pisano na kožo, da lahko rečem, da 80 odstotkov časa uživam v njem, v 20 odstotkih pa razmišljam, da bi bilo dobro koga imeti. Čeprav se v zadnjem času teh dvajset odstotkov povečuje. Enostavno sem človek, ki mi ni problem načrtovati dopusta sami, ki tudi zadnje čase živim sama in nekako sem malo deformirana od tega. Bi rekla, da ima samsko življenje več prednosti kot slabosti. Vsi smo hedonisti in v samskosti lahko to bolje doživiš. To je ta dilema, kot pri državi: svoboda ali varnost. Ali je več enega in manj drugega in obratno. In zdaj je meni svoboda bolj visoko na prioriteten listi in mi je hudo to, ravno v partnerski zvezi, če imam občutek, da se moram odpovedovati stvarim, ki bi jih jaz počela, pa da je zame nekaj določeno, ker sem v vezi. Recimo, da ne morem iti v tujino študirat, če se to jutri spomnim in hočem to uresničiti.

Odgovori intervjuvank potrjujejo izsledke raziskave rodnostnega vedenja Slovencev, ki je potekala v letih 1993 do 1996, in ugotovitve raziskave Mladi, družina starševstvo iz leta 2003, ki sta pokazali, da dovršen del mlade generacije, ki vstopa v rodno obdobje, odlaga vstopanje v kakršnokoli partnersko zvezo. Temu še posebej pritrjuje ugotovitev, da štiri izmed intervjuvank še nikoli v življenju niso bile v odnosu, ki bi ga lahko označile za partnersko zvezo, pri čemer tri izmed njih partnerstva ne pogrešajo.

Raziskava rodnostnega vedenja Slovencev je pokazala, da med mladimi ne popušča samo interes za poroko, temveč da se pri vsaki mlajši starostni kohorti izrazito zmanjšujejo deleži tistih, ki so imeli oziroma imajo osebno izkušnjo živeti s partnerjem v zvezi kakršnegakoli statusa. Primerjava med starostnima skupinama žensk, rojenih v letih 1971-1975, in ženskami, rojenimi v letih 1966 – 1970, je pokazala, da je med mlajšimi ženskami pri dopoljenih 24 letih prvič v kakršnokoli partnersko vezo vstopilo 48,7 odstotka anketirank, v starejši starostni skupini pa je imelo pri teh letih izkušnjo s partnersko vezo že 83,8 odstotka anketirank. Za mojo raziskavo je ob tem še posebej relevantno, da so raziskovalci na osnovi navedenih podatkov izrazili pričakovanje, »da bo ta pojav v prihodnjih letih negativno vplival na nivo rodnosti pri nas« (Kožuh Novak in drugi 1998, 32, 35, 94, 100, 102).

Tudi izsledki raziskave Mladi, družina starševstvo iz leta 2003 so pokazali, da mnogi mladi začasno odlagajo aktivno spolno življenje. Kot enega izmed razlogov za to Mirjana Ule in Metka Kuhar (2003, 108–109) navajata ugotovitev, da so mladi prezaposleni s svojim lastnim življenjem (izobraževanjem, delom). Daljša se obdobje izobraževanja; vedno več mladih se odloča diplomski pa tudi podiplomski študij. Oblikovanje lastne družine se prestavlja na poznejša leta, prednost pa imajo izobraževanje, kariera, prosti čas in osebni razvoj (Rener in drugi 2006, 65-66). James Côté (2000, 31) govori o pojavu »psihološke odraslosti«. Prepričan je, da je v ključnih pogledih odraslost danes v večji meri psihološko stanje posameznika in ne toliko družbeni status.

Večine intervjuvank sicer ne bi mogla opredeliti kot 'prezaposlenih s svojim življenjem', iz njihovih odgovorov pa je moč sklepati, da njihov čas zaposlujejo mnoge dejavnosti - od službenih obveznosti in študija do aktivnega preživljanja prostega časa, potovanj, druženja s prijatelji. Pri tem izstopata dve anketiranki, pri katerih je dejansko videti, da zaradi svojih dejavnosti nimata časa za posvečanje zasebnemu življenju: ena poleg službe študira na dodiplomskem in podiplomskem študiju in pravi, da so te obveznosti krivec, da v njeno

zasebnost ne vstopajo potencialni partnerji, druga pa se intenzivno posveča športni aktivnosti, ki ji posveča vso svojo pozornost, čas in sredstva. Po drugi strani pa je ena anketiranka izpostavila, da ima preveč časa, ki bi ga z največjim veseljem zapolnila s skrbjo za otroka.

ŠPELA (27 let): Tiste stvari, ki sem si jih ta trenutek zadala, ki me zaposlujejo oziroma ki zasedajo večji del tega prostega časa, izven službe, so bile izbrane čisto po moji osebni volji oziroma sem si jih izbrala sama, me nihče ni silil v njih. In to je pravzaprav hierarhija, ki sem si jo dala. Po moji sem si te cilje malo previsoko postavila. Oziroma te želje, ki jih imam, kar se tiče izobrazbe oziroma teh znanj, ki bi jih lahko kasneje poklicno uporabila, sem si jih nakopičila za več kot sedem let posrednješolske izobrazbe. In to je tisto, po mojem mnenju, precejšnji krivec za to, da zasebnosti ne posvečam druženju s sebi enakimi oziroma z ljudmi svoje starosti.

VIDA (30 let): Imam ogromno časa zase. Preveč. Saj mogoče je to tudi razlog, ker imam toliko časa zase, se potem imam tudi čas sama sebi smilit in preveč razmišljati sama o sebi. Če bi imela dva otroka, pa tega časa ne bi imela.

5.4. Primernega partnerja ni lahko najti

Bolj kot pretirana zaposlenost pa po moji oceni na samskost intervjuvank vpliva drug vzrok, ki ga za odlaganje vstopanja v partnerske zveze navajata Mirjana Ule in Metka Kuhar (2003, 108–109): da imajo mladi danes zelo visoke standarde v svojih predstavah o partnerju. Slednje je ugotovila tudi avstralska raziskava o samskosti (Qu in Soriano 2004), iz katere je razvidno, da so mladi zelo selektivni pri izbiri partnerja in da njihova izbira temelji na dokaj natančno izdelanih kriterijih 'kompatibilnosti', ki vključujejo skupne interese, vrednote, življenjske cilje, usmeritve v prihodnosti ter občutek, da sta s partnerjem 'na isti valovni dolžini'.

Iz odgovorov intervjuvank je razvidno, da imajo že dokaj natančno izoblikovano predstavo o tem, kaj si želijo od partnerja. Predvsem zavračajo zveze, ki bi služile zgolj temu, da bi zadostile formi partnerstva, »da bi bile z nekom samo zato, da so v zvezi«. Kot poudarjajo, ne želijo izgubljati časa z nekom, s katerim razmerje ni perspektivno na dolgi rok. Pomembno jim je, da ima partner izdelano vizijo glede svoje življenjske biografije, da se samoaktualizira

in hkrati dopušča, da tudi partnerica sledi svojim ciljem in temu namenja svoj čas. V okviru partnerstva jim veliko pomeni, da imata s partnerjem skupne interese, da lahko skupaj preživljata prosti čas, da najdeta skupne teme za pogovor. Nekatere so kot pomemben dejavnik pri izbiri partnerja navajale izobrazbo, ki naj bo vsaj na primerljivi ravni z njihovo, druge pa so bolj kot samo izobrazbo poudarjale, da si želijo partnerja, ki pošteno in pridno dela in služi svoj denar. Od partnerja pričakujejo, da je materialno preskrbljen, pri čemer pa ne gre za to, da bi njim izboljšal materialno kvaliteto življenja, temveč za to, da jim partner ne bo v finančno breme in bodo lahko obdržale svoj dosedanji življenjski stil, hkrati pa jim bo v pomoč, da bosta skupaj v materialnem smislu lažje ustvarila družino. Slednje kaže na to, da za dekleta v tem smislu tradicionalna delitev vlog na moškega hranitelja družine in žensko skrbnico doma ne igra popolnoma nikakršne vloge, temveč celo nasprotno, predvidevajo, da so moški lahko finančno manj uspešni od njih. Finančno neodvisnost žensk sicer kažejo tudi druge raziskave s področja partnerstev, v katerih anketiranci materialne preskrbljenosti bodisi sploh niso omenjali kot relevantnega kriterija pri izbiri partnerja (Qu in Soriano 2004) bodisi pri tem kriteriju ni zaznati nikakršne razlike med moškimi in ženskami (Whitty 2008).

EVA (28 let): Da je osebnostno dorasel, da je osnovno materialno preskrbljen. To zdaj ne pomeni, da mora imeti hišo in avto in ne vem kaj, ampak, da je sposoben zaslužiti znesek, da se sam preživi, da ni še te odgovornosti na meni. Dobro, če je trenutno v taki situaciji, naj bo, ampak, če ne dela v smeri, da se bo stanje izboljšalo, potem je to zame en indic, da bo imel tudi vnaprej na tem področju težave in to je zame potem zavestno ali pa podzavestno znak, da to zame ni. Da ima izdelano vizijo, kaj bi rad počel v življenju.

VIDA (30 let): Zelo mi je pomembno, da se imam s tem človekom kaj pogovarjati, zelo mi je pomembno, da ni zapečkar, da bi šel z mano potovat, da bi se ukvarjal s športom. Spet pa to ni glavno. Iščem človeka, seveda, ki bi bil resen, ki bi si želel biti z mano ne za šalo, ker navsezadnje jaz pri tej starosti tudi že iščem nekoga, s katerim bi si ustvarila neko resno vezo in ja, seveda, družino.

LILI (28 let): Človek, ki ve, da je treba za življenje zaslužiti, ki si je pripravljen ustvariti družino oziroma skupno življenje z nekom, da je pripravljen tudi nekaj investirati v to.

KRISTINA (28 let): Nekdo, ki dela neke svoje stvari, te spoštuje in te podpira tudi na tvoji poti.

KATJA (31 let): Da je neodvisen od staršev, kar je že redkost v tem času. Da je zadovoljen s tem, kar počne v življenju.

TINA (34 let): Pričakujem partnerja z nekimi podobnimi nazori mojim, z nekim takim življenjskim stilom, kot ga imam jaz. Da potuje ali da se s čim ukvarja, da ga vsaj podobne stvari zanimajo. Čeprav verjetno to tudi ni merilo. Verjetno, če srečaš nekoga, te itak zadene. Ampak mislim, da so neki podobni interesi pomembni. Pomembno je, da je to človek, s katerim lahko komuniciram. Pa neka čustvena zrelost. To mi je bolj pomembno, da ima moški pri teh letih čustveno zrelost, da ni nekdo, ki se ves čas nekaj išče, ki ni stabilen. Da že ve, kje je, vsaj približno.

MIJA (29 let): Kar je v tem trenutku še pomembno, je to, da bi moral razumeti, da imam jaz službo, ki ji posvečam velik del svojega časa. Ne bi mogla biti z nekom, ki bi pričakoval, da bom jaz vsak dan ob štirih doma in potem čakala, da se on pojavi.

Odgovori intervjuvank glede primerne partnerja že nakazujejo na tesno povezavo med partnerstvom in odločitvijo za otroka: sodelujoče ženske iščejo predvsem odgovorne, samostojne in zrele partnerje, ki so pripravljeni na resno zvezo, torej na to, da si z njimi v neki ne tako oddaljeni prihodnosti ustvarijo družino.

Intervjuvanke se zavedajo, da so njihova pričakovanja glede potencialnih partnerjev visoka oziroma vsekakor drugačna, kot so bila, ko so bile mlajše.

LILI (28 let): Pri preveč puncah, ki jih jaz poznam, se pojavlja isti vzorec. Da čim imajo malo bolj razčiščene stvari v glavi, če so šle iz ene zveze, kjer so spoznale, da to ni to, zdaj zelo težko najdejo primerne partnerja. Kar pomeni, da očitno z njimi ni nič narobe, če so bile na primer sedem let v eni vezi, ampak enostavno vidijo, da je mogoče treba kriterije malo spremeniti. Da enostavno ni dovolj samo to, da je. Če je z enim tipom nehala, s katerim je bila šest, sedem let, ne bo zdaj vzela spet prvega, ki bo prišel mimo. Ker na tak način sta se spoznala s tem fantom, s katerim je nehala, roko na srce. Če pa hoče imeti višje kriterije, potem pa je zdaj tukaj, kjer je, je samska. In se trudi, ampak ni.

MIJA (29 let): Vse punce, ki so samske in jih jaz poznam, so samostojne in odločne, na nek način uspešne punce. Uspešne po teh nekih splošnih kriterijih, da imajo izobrazbo, službo, krog prijatelje. Hočem reči, da niso zdaj to, čemur bi se reklo 'zgube'. Toliko samskih je zato, ker dejansko nismo pripravljeni na sklepanje kompromisov samo zato, da bi se poročili.

KRISTINA (28 let): To pride s starostjo, da si bolj selektiven. Ker nismo več stare 18 let. Da to pride nekako s tem, ko se ti oblikuješ kot oseba, ko se bolje spoznaš. Ker starejši ko si, bolj se poznaš, bolj veš kaj hočeš in zaradi tega postaneš drugače selektiven.

BRIGITA (28 let): Če pomislim za nazaj, ko sem bila stara 17 let, ko sem imela prvega resnega fanta. Takrat sem imela čisto druge prioritete pri fantu. Ne morem zdaj primerjati moje ključne točke pri fantu pri 17 ali pa pri 27 letih. Je res, da postaneš vse bolj zahteven. Žal ne gre isto.

ANDREJA (29): Z leti postajaš bolj skeptičen, bolj nezaupljiv, na kar seveda vplivajo tudi tvoje pretekle izkušnje. S 17 leti greš v zvezo čisto odprt, ko pa daš z leti določene stvari skozi, si pa bolj previden, da ne bi bil prizadet, podzavestno pa tudi zato, da ne izgubljaš časa. Ker pri 35. nimaš časa skakati iz zveze v zvezo, takrat že težiš k stabilnosti, družini. Pa tudi dosti bolj izdelana oseba si. Pri 35. bolj veš, kaj želiš, kot pri 20. Zato je po eni strani bolje, da zvezo začneš pri 20., ker imata partnerja, če sta iste starosti, zelo dobre možnosti, da se ujameta med sabo, ker se oblikujeta skupaj. Pri 35. letih imaš dve oblikovani osebi, ki striktno vesta, kaj želita in česa nočeta. Kar pomeni, da moraš vložiti toliko več energije, da se prilagodiš.

Izpostavljanje zrelosti, odgovornosti in materialne preskrbljenosti potencialnih partnerjev lahko razumemo kot posledico opažanj intervjuvank, da njihovi moški vrstniki 'kasneje odrastejo' v smislu končanega šolanja in ustalitve v redni službi. Slednje dokazujejo tudi izsledki raziskave o rodnosti Slovencev. Primerjava med ženskami, rojenimi v letih 1971-1975, in moškimi, rojenimi v tem obdobju, je namreč pokazala, da je med ženskami pri dopolnjenih 24 letih prvič v kakršnokoli partnersko zvezo vstopilo 48,7 odstotka anketirank, pri moških v tej starosti pa več kot pol manj - 22,3 odstotka. Raziskava je prav tako pokazala, da z rojstvom prvega otroka veliko močnejše odlagajo mlajši moški kot njihove vrstnice. Raziskovalci so ugotovili, da se razlike med moškimi in ženskami na tem področju povečujejo, tako z vidika starosti ob rojstvu prvega otroka kakor tudi deleža tistih, ki do 30.

leta starosti še nimajo otrok. Pri 29 letih je imelo prvega otroka 82 odstotkov žensk, rojenih v letih 1966 – 1970 in le 64 odstotkov njihovih vrstnikov. Pri 24 letih je prvega otroka imelo 37,8 odstotka žensk, rojenih v letih 1971 – 1975 in le 9,6 odstotka moških te starostne skupine (Kožuh Novak in drugi 1998, 85, 100, 102, 108, 110).

Dve intervjuvanki sta sicer izpostavili svoja opažanja, da si moški bolj kot ženske želijo družinskega življenja oziroma da bi se težje sprijaznili s samskim življenjem.

TAMARA (29 let): Večji delež moških se vidi kot očete in družinske partnerje, kot to velja za ženske. Oni po moje bolj čutijo ta pritisk. Ne vem zakaj, samo tak občutek imam med tistimi, ki jih jaz poznam. Seveda vsi odlašajo, pa ne bi še zdaj, pa pri 35... Ampak na dolgi rok bi se pa oni težje sprijaznili s samskostjo kot ženske. Zakaj, pa ne bi zdaj znala čisto točno povedati. Ampak tako se mi zdi, da smo ženske mogoče malo bolj razumske v tem smislu, da bi si nekako našle ene razloge in da bi mogoče manj kompromisov sprejemale na tem, pa si našle zadovoljstvo tudi same s sabo, medtem ko moški pa mogoče ne. Bi raje spustili kriterije, da bi našli mater svojih otrok in potomstvo in ne bi toliko na sebe gledali, da bi bili oni čisto zadovoljni.

MIJA (29 let): Vsaj fantje, ki sem jih jaz spoznala, so bili dosti bolj tradicionalni od mene. Zaradi tega se verjetno to tudi ni obneslo. Ker jaz pa takrat še zdaleč nisem bila pripravljena na to, da bi se z nekom poročila in imela otroke in imela družino in živela skupaj. In tako imam res občutek, da so fantje, in še posebej ti fantje, ki so zdaj v moji starosti, da si dosti bolj želijo imeti stabilno zvezo in gnezdece in otroke. Dobro, ne vem, to mogoče govorim bolj na osnovi tistih, ki sem jih spoznala na internetu. Tisti so bili vsi taki, to je dejstvo.

Ocenjujem, da njuni opažanja nista v nasprotju z navedenimi statističnimi podatki in ju lahko pojasnimo v kontekstu moških in ženskih stališč do tradicionalnih delitev vlog med spoloma. Kot je že leta 1976 v raziskavi o povezavi med vlogama spolov in rodnostjo ugotavljal John Scanzoni, so glede družinskega življenja moški kot dominantna skupina, ki si želi ohraniti status quo, v povprečju precej bolj tradicionalno usmerjeni kot ženske. Sklepamo lahko, da so sodobni moški glede družinskega življenja bolj tradicionalni od žensk, t.j., da jim je bolj blizu ideal tradicionalne jedrne družine in klasična vloga moškega hranitelja v njej, po drugi strani pa so na vstop v družinsko življenje kasneje pripravljene. Eden izmed razlogov za kasnejšo

željo po formiranju družine je verjetno tudi pritisk biološke ure, ki na moške pač nima (tolikšnega) vpliva kot na ženske.

Da intervjuvankam tradicionalna delitev vlog v družini ni blizu, je bilo iz njihovih odgovorov jasno razvidno. Zavzemajo se za enakopraven odnos s partnerjem in enakopravno delitev vlog in nalog v družini ter poudarjajo, da si nikakor ne predstavljajo, da bi pustile službo in doma gospodinjile. Če bi že ostale doma zaradi otrok, bi se ukvarjale s prostovoljnim delom, počele kaj kreativnega, se ukvarjale z nečim, s čimer bi si lahko zapolnile čas in se izrazile. Ne glede na to jih je več dejalo, da bi bile zadovoljne, če bi imele takšno zvezo, kot jo imajo njihovi starši, pri čemer pa so poudarile, da bi si želele bolj enakopravne delitve vlog in na naloge, kakršne imajo v gospodinjstvu njihove mame, ne bi pristale.

Omenjena ugotovitev je identična ugotovitvam raziskave 'Mladi, družina, starševstvo' (Ule in Kuhar 2003, 114), pa tudi sicer izsledki empiričnih raziskav mladine v Sloveniji od leta 1993 dalje kažejo, da pri urejenem partnerskem in družinskem življenju, ki ju mladi postavljajo na vrh svojih prioriteten lestvic, ne gre za tradicionalni tip družine s hierarhično razporeditvijo spolnih in starostnih vlog, dela in moči (Rener in drugi 2006, 101, 102). Avtorice raziskave 'Mladi, družina, starševstvo' (Ule in Kuhar 2003, 115) sta ugotovili, da se večini mladih moških zdi samoumevno, da so tudi oni pristojni za gospodinjstva opravila in ukvarjanje z otroki, med udeleženkami in udeleženci raziskave pa sta nekajkrat zaznali tudi trenja, ki jih prinaša naraščajoča enakopravnost med spoloma. Kot poudarjata Ulrich Beck in Elisabeth Beck-Gernsheim (2006, 30-32), sodobni moški avtonomnemu odločanju žensk pripisujejo velik pomen. Zaželena je samostojna ženska, ki ve, kaj hoče in ki svoje zadeve (in hkrati tudi vse zadeve ostalih družinskih članov) ureja na zanesljiv in odgovoren način, s čimer razbremenjuje svojega moža. Emancipacija žensk pa postane za moške problematična, ko pričnejo samostojne ženske tudi od njih nekaj zahtevati oziroma se zavzemati za svoje interese, ki so lahko v nasprotju z interesi moških. Slednje je izpostavilo tudi nekaj intervjuvank, ki so poudarile, da imajo tudi moški danes višje kriterije in od partneric pričakujejo oboje: močno, samostojno, uspešno žensko s svojo kariero in gospodinja v eni osebi.

EVA (28 let): Tudi moški imajo danes višje kriterije. Njihova ženska mora biti lepa, urejena, da jo s ponosom pokaže prijateljem, pa uspešna v službi, hkrati mora biti pa tudi gospodinja,

ki lepo skrbi za dom. Češ, kaj ti bo neka vsa urejena karieristka, če pa še jajca na oko ne zna speči.

ANDREJA (29): Od ženske se še vedno pričakuje, da bo in uspešna v karieri in hkrati, da bo super partnerka in seksi in še mati. In to so neke zahteve, ki jih zelo težko kombiniraš ali pa zadovoljuješ dovolj dobro v skladu s svojimi standardi. In to ustvarja neke pritiske in frustracije, ki slej kot prej bruhnejo ven tudi v družini.

KRISTINA (28 let): Mogoče se je malo spremenila tudi vloga moškega, mogoče tudi prek vseh teh filmov in vseh teh nadaljevanj, kot je Seks v mestu.. Moški vidijo like močnih žensk in zdaj pač mislijo, da uspešne, močne ženske pač hočejo biti take. To se potem povratno vrne na njihove punce. To potem tudi na nas leti. Jaz mislim, da ženske še zmeraj potrebujejo neko varnost in da moški bolj pričakujejo, da so ženske zdaj bolj samostojne, mogoče bolj moškimi podobne kot osebe. Kot nekemu stereotipu. Bliže neki moškosti na kontinuumu družbene ženskosti in moškosti. Hkrati pa, da zelo ženstveno izgledajo. Pa ne, da niso ženske samostojne, ampak da bodo manj ranljive. Ker je zdaj tak čas.

Giddens (2000, 152-153) ugotavlja, da so se ženske uprle temu, da so omejene na domače okolje, ki jih je omejevalo pri osebnostnem razvoju, in so se osvobodile, moški pa so danes še vedno ujeti v vlogo hranitelja družine. Potreba moških, da bi 'se vedli kot moški', ima globoke korenine in večinoma tudi ženske pričakujejo tako vedenje, toda ta potreba prinaša s seboj močne pritiske. Giddensu pritrjujejo tudi intervjuvanke, med katerimi jih je več izpostavilo, da v svojem partnerskem odnosu pričakujejo enakopravnost, obenem pa si želijo tudi močnega in odločnega moškega, ki ve, kaj hoče.

EVA (28 let): Zdi se mi, da mora ženska moškega 'na gor gledat', da mora biti on uspešnejši od nje oziroma jo vsaj v nekaterih stvareh prekašati. V službi nam je fino, da smo na položajih, ki so bolj zahtevni, morda celo vodstveni, ampak v domači sferi pa... Jaz ne bi rada imela copate. Hočem, da je mož tisti, ki vodi zadeve, da je pravi moški. Saj je prav, da je občutljiv, pa da malo po kuhinji pospravi, ampak nočem, da je tak kot ženska ali pa da je situacija »tako bo, kakor boš ti rekla«.

TINA (34 let): Meni se zdi pri fantu neka čustvena stabilnost pomembna. Všeč mi je, da je moški v zvezi malo bolj čustveno močan, kot pa jaz. Hočem odločnega človeka ob sebi.

Potrebuješ enega takega bolj 'dedca', čisto po domače rečeno. Se mi zdi, da se samski fantje, vsaj tisti, s katerimi se jaz družim, iščejo in se kar ne najdejo. Pa dostikrat naletim na takšne, ki so neodločni pa šibki. In taki me tudi ne privlačijo.

ŽIVA (30 let): Jaz potrebujem takšnega moškega, da bo rekel, zdaj gremo pa tja ... Nočem nekoga, da bom morala jaz vedno pobudo dajati. Ne bi hotela enega neodločnega, da ga bom jaz tam ... Da zna reči »Glej Živa, zdaj pa tako, nehaj, to je to«. Tako mora biti, da zna to. Da je pravi moški.

Ulrich Beck in Elisabeth Beck–Gernsheim (2006, 32) sta leta 1990, ko je prvič izšlo njuno klasično delo 'Popolnoma normalni kaos ljubezni', sicer zapisala, da je stari kliše »trdnega možakarja« prišel iz mode. Danes, dvajset let kasneje, pa bi na podlagi odgovorov intervjuvank lahko zaključila, da 'spet prihaja v modo', opremljen s pomembnim dodatkom - enakopravnostjo, ki za sodobne ženske postaja samoumevna tako na delovnem mestu kot v partnerskem in družinskem življenju.

Težnjo intervjuvank po 'močnih moških' lahko sicer interpretiramo tudi v kontekstu prej omenjenih ugotovitev, da moški kasneje 'odrasejo', v smislu, da so kasneje pripravljeni na resno partnerstvo in ustvarjanje družine; njihovo nestabilnost in nedefiniranost njihove življenjske biografije pa ženske občutijo kot odbijajočo negotovost in neodločnost.

Na podlagi odgovorov intervjuvank lahko sklepam, da se nahajamo v obdobju, ko se vloge med spoloma redefinirajo in ne moški ne ženske niso popolnoma prepričani, kakšen položaj naj zasedejo v odnosu. Njihova pričakovanja drug do drugega se lahko izkažejo za nasprotujoča in vseobsegajoča ter posledično za nerealna.

ŠPELA (27 let): Ta zunanji pritisk oziroma splošni pritisk feminizma, osamosvajanja žensk, moške pravzaprav toliko splaši v teh zasebnih odnosih, da res ne vedo, kje smejo prevzeti vlogo in kje ne. Oziroma, kaj mu boš izpodrinila ti oziroma, če on ne bo prevzel tistih vlog, ki tradicionalno pripadajo ženski, kako boš reagirala na to. Res, delujejo mi zmedeni v tem kontekstu. Zato, ker so. Ker smo nekako zrušile te stare vzorce. Ker je pa zmeden on, si potem zmeden tudi ti, ker ne veš, ali v bistvu dela korak nazaj ali se boji, ali se s tem, ko opraviš eno funkcijo, ki tradicionalno ni pripadala tebi, ustraši in se umika, ali se strinja s tem.

ANDREJA (29): Moški so danes zmedeni zato, ker ima družba do njih dvojna pričakovanja. Po eni strani mora biti 'mačo', kar je verjetno še dediščina naših staršev. No, odvisno od družine. Druga slika, ki jo imamo, pa je, da je nežen, romantičen, občutljiv, pozoren, pa hkrati ne copata, ker to ne gre, da bo za tabo capljaj, ker takega potem ne ceniš. In tukaj notri nihati je po moje njim katastrofa. Tudi ženske smo zmedene, ker nimamo med tem: nočemo copate, nočemo mačista, hočeš nekaj vmes. Definitivno to niso časi, v katerih bi bile te vloge jasne in bi se vedelo, kaj se pričakuje od moškega in kaj od ženske in da bi se znotraj tega ravnalo. Polje svobode je tako široko, da mede. Kaj je bolje, ne vem. Sebe si nikakor ne predstavljam v tistih časih, ko bi mi nekdo zapovedoval, kaj moram delati. To kar je pa zdaj, ko je vse dovoljeno, mi pa tudi ni všeč. Bi bilo včasih bolje, da bi tip udaril po mizi in rekel: »Dovolj je!«. Zdaj se pa ves čas nekaj usklajujemo in ne pridemo nikamor.

Sodobne mlade ženske so »ujete v protislovna pričakovanja: po eni strani so 'svobodne', da počnejo, kar želijo, po drugi strani pa so še vedno omejene s številnimi ovirami«. Naraščajoča stopnja kvalifikacij med ženskami je pripeljala do nove vrste samospoštovanja in samozavesti, vendar po drugi strani narašča negotovost predstave 'kaj je prava ženska'. Ideologije spolnih vlog so še vedno prisotne, hkrati pa so tudi same ženske pogosto žrtve lastnih konvencionalnih ideologij romantične ljubezni in poroke (Ule in Kuhar 2003, 65, 67).

5.5. Intuitivna romantična ljubezenska zveza na racionalen način

Sklepali bi lahko, da je danes lažje najti partnerja kot nekdanj, saj brez raznoraznih omejitev, ki so nekdanj veljale pri izbiri partnerja, izbiramo med bistveno večjim in širšim naborom potencialnih partnerjev. A kot opozarja Bulcroft (2000, 77–78), večja možnost izbora prinaša s seboj tudi večjo negotovost in tveganje, ravno in predvsem zato, ker izbor ne temelji na zunanjih kriterijih, temveč na individualnem okusu in preferencah. Sedaj so naši potencialni partnerji lahko tudi popolni tujci, ki se od nas razlikujejo po razrednih, etničnih, izobrazbenih, verskih in drugih značilnostih in o katerih nimamo nikakršnih predhodnih informacij. Na ta način se je povečalo tveganje za napačno odločitev in tudi za zavrnitev, podaljšal pa se je tudi čas za ugotavljanje, ali je to za nas primeren partner. Če spoznavanje ni zelo dolgo, pa posledično zahteva bolj intenzivno samorazkrivanje in čustveno zблиževanje s potencialnim partnerjem, ki se morda na koncu izkaže za neprimernega.

Da bi zmanjšali tveganje, ki spremlja sodobno iskanje primerne partnerja, se posamezniki v vedno večji meri obračajo na racionalizirano tehnično pomoč, pri čemer med mladimi prevladujejo predvsem različne oblike navezovanja stikov preko interneta. Na internetu se predstavimo v obliki omejenega števila dimenzij in partnerja izbiramo na podlagi ekonomskih, demografskih in fizičnih značilnosti, obenem pa poudarjamo iracionalne ideale romantične ljubezni, ki nimajo nikakršne zveze z družbenim položajem posameznika. Če se naše kategorije in kategorije potencialnega partnerja ujemajo, smo našli primerne kandidata, nam sporočajo tovrstne internetne klepetalnice in posredovalnice, pri čemer pa ne postrežejo z nikakršnimi trdnimi dokazi, da ta metoda dejansko učinkuje, razen morda z zagotavljanjem, da je toliko in toliko uporabnikov preko te posredovalnice našlo sedanjega zakonskega partnerja (Bulcroft 2000, 77–78).

Iskanje partnerjev preko interneta postaja tudi v Sloveniji vedno bolj razširjen način spoznavanja partnerjev, internet pa s tem postaja vse bolj pomemben partnerski trg. Naraščajoča popularnost iskanja partnerjev prek interneta ima številna socialna ozadja: preobrazba intimnosti, spremembe v delovni sferi (manj prostega časa, podaljševanje časa, preživetega na delovnem mestu), procesi individualizacije in zahteve reflektivnega projekta sebstva, globalizacija itn. Če ima internet po eni strani številne prednosti in velja za učinkovit medij za iskanje intimnih partnerjev, rezultati raziskav kažejo, da sproža tudi številna tveganja, vprašanja osebnega zaupanja in prevare, zavrnitve in izgube (Kuhar in Švab 2007). Raziskave kažejo, da številni posamezniki v svojih profilih na internetu kažejo drugačni (boljši), kot so v resnici oziroma so pri razkrivanju sebe selektivni (Gibbs, Ellison in Heino 2006; Whitty 2008).

Izkušnje iskanja partnerja preko interneta ima pet intervjuvank in za vse, z izjemo ene, se je ta način vzpostavljanja intimnih odnosov izkazal za neustreznega. Dve intervjuvanki imata le enkratno tovrstno izkušnjo, ki sta jo doživeli kot izjemno negativno in je ne nameravata ponoviti. Drugi dve intervjuvanki sta se partnerstvom preko interneta posvečali dalj časa, a sta ugotovili, da na tak način ne moreta najti partnerja. Ob tem ena ugotavlja, da partnerja pravzaprav niti ni iskala, ampak se je internetnih zmenkov lotila iz golega dolgčasa, nameni druge intervjuvanke pa so bili iskreni in meni, da ji partnerja preko interneta ni uspelo najti zato, ker si je tega preveč želela.

MIJA (29 let): To sem sicer že poskusila, samo v bistvu je tako, da mi bo prej vseč nekdo, ki ga bom videla. Meni je zelo pomemben prvi vtis. Tisti prvi vtis v živo. Saj sem se dobila s temi nekaj fanti iz interneta, samo v živo mi nobeden že na prvi kontakt ni bil vseč. Čeprav se mi je zdelo tam na internetu, da lahko ugotovim, ali se dobro razumemo, da imamo skupne lastnosti in interese. Ampak potem v končni fazi ni šlo. Itak se mi zdi, da sem se tega interneta lotila samo iz golega dolgčasa.

Osem intervjuvank z internetom nima izkušenj, saj predvidevajo, da to zanje ni primeren način spoznavanja potencialnih partnerjev. Ob tem dopuščajo možnost, da je to za nekatere popolnoma ustrezna opcija, pri čemer poznajo tudi primere, ko so si ljudje na tak način našli življenjskega partnerja. Izmed njih si le ena želi preskusiti to možnost in izraža močno upanje, da ji bo na ta način vendarle uspelo najti partnerja.

Pri tem vprašanju izstopa intervjuvanka, ki je v zadnjem obdobju prav vse partnerje spoznala prek interneta, kar je zanjo, kot pravi, najenostavnejši način spoznavanja potencialnih partnerjev. Na ta način je vzpostavila tako več krajših priložnostnih zvez, ki so temeljile predvsem na spolnosti, kot tudi dve daljši razmerji.

EVA (28 let): V tem času, ko smo vsi nekaj zaposleni, pa do šestih v službi, pa se ti potem ne da ven, pa v bistvu sploh ne veš, kam bi lahko šel, da bi spoznal nekoga, mislim, da je to ena izmed opcij. Zase lahko rečem, da preko interneta lažje naredim selekcijo, kot bi jo v živo. Vidiš, ali je nekdo sposoben napisati pet normalnih stavkov, ali ima razčiščeno pri sebi. To mogoče ravno ne, ampak, da bi tako dobro spoznala nekoga v realnem življenju, bi morala kar dosti časa preživeti z njim in mogoče mi ne bi bilo ravno fino. To pa je bolj udoben način. Ko vidiš, da to ni to, pa če je želja z njegove strani, lahko elegantno narediš obvoz. Prej sicer niti nisem spoznavala toliko ljudi, šele ko se mi je to polje odprlo. V bistvu mi je bilo po eni strani zelo fino, tudi tisti zmenki, ki so bili totalno neuspešni, ko sem samo gledala na uro, kdaj bom šla domov. Uriš se v socialni interakciji.

Vprašanje je, koliko so lahko uspešna razmerja, ki izvirajo iz omenjenega paradoksa intuitivne romantične ljubezenske zveze, h kateri pristopamo na racionalno dovršen način, saj je sodobno razumevanje ljubezni po definiciji ravno antiteza racionalnosti. Vsekakor za tem stoji tudi tržni interes ponudnikov tovrstnih storitev, ki ljudi prepričujejo, da je mogoče najti popolnega partnerja, čemur bo sledila popolna poroka in popolni medeni tedni. Sodobna

družba je zbrisala in spojila tradicionalne komponente romantične ljubezni s sodobnimi standardi racionalnosti, pri čemer je intenzivirala pomen romantične ljubezni kot osnove za poroko. Na ta način se je po mnenju Bulcrofta (2000, 79–87) povečalo tveganje in negotovost intimnih odnosov v sodobni družbi.

Intervjuvanke so po eni strani navajale obsežen seznam želja v povezavi s svojim potencialnim partnerjem in poudarjale, da gre pri izboru partnerja »pri teh letih že za racionalno odločitev«, po drugi strani pa so mnoge poudarile, da je za partnerski odnos bistvena kemija, energija med partnerjema, občutek, da te je ob tem človeku 'zadelo'. Ob tem se mi zdi simptomatično, da so tri intervjuvanke uporabile frazo »da *preveč* racionalno gledajo na partnerja«. Ocenjujem, da na občutek o pretirani racionalnosti vpliva v medijih močno prisoten mit o ljubezni na prvi pogled, ki sporoča, da naj bi se, ko gre za pravo ljubezen, tega zavedali v trenutku, ko bi osebo spoznali. Kot poudarja Bulcroft (2000, 77), sodobne ljubezenske zveze že v osnovi vsebujejo problematična protislovja. Popularne revije pogosto povzdigujejo strastno in seksualno plat zakona, obenem pa opozarjajo, da zakon zahteva trdo delo in predanost. Partnerstvo naj bi torej temeljilo na dveh različnih temeljih: bilo naj bi spontano in nepredvidljivo, hkrati pa se od partnerjev zahteva 'delo na razmerju'.

Vpliva medijev na dojetje partnerskega odnosa se v določeni meri zavedajo tudi intervjuvanke.

VIDA (30 let): Mediji imajo zelo, zelo, zelo velik vpliv na nas. Vsi ti filmi, vsa ta romantika, ki se spleta, pa vsa ta vzgoja ... Ker mi smo vseeno bili vzgojeni v tej romantični viziji princa na belem konju, ki mora biti tak pa tak pa tak. In nismo bili vzgojeni od svojih staršev, ampak ravno od teh televizijskih serij, teh filmov, romantičnih komedij in tako naprej. In seveda, vsak rad pogleda tak film in se zjoka in verjame, da se bo njemu tudi to zgodilo. Vseeno je tak 'happy end', vseeno je ena taka pravljica. Ona je debela in taka in taka, on je pa popoln 'odvetnik ne vem kakšen' in jo vseeno vzljubi in ljubi takšno, kot je. In potem pomisliš »Joj, kdaj bo nekdo mene maral takšno, kot sem?«. Je manipulacija. Tudi v revijah je manipulacija. Tam je vse tako srečno in zaljubljeno in seks gor in seks dol in sanjske poroke in srečni očka. In kar me še zelo moti pri teh revijah, je to, da zelo poudarjajo zunanji videz, če hočeš osvojiti moškega. In to potem človeka malo zaboli, ko ne sledi tem standardom.

ANDREJA (29): Obsedeni smo s filmskimi slikami. Na zelo subtilni ravni, ampak to je prisotno. Vsak bi doživel te ljubezenske zgodbe, ki jih vidimo v filmih. Kaj se je tri leta po koncu filma zgodilo s tistim zaljubljenim parom, seveda ne vemo, ampak si mislimo, da je trajalo večno. To je zelo močan signal, ki ga prejemaš od vsepovsod, tudi v oglasih. Ta popolna navezanost in usklajenost ... Ker zelo redki so filmi, ki kažejo, kako se partnerja po zaljubljenem začetku 'tepeta' med sabo. Predvsem kažejo to, da spoznaš nekoga in se zaljubiš in nato ti zunanje prepreke onemogočajo, da bi bila skupaj, ampak te prepreke prebrodiš in končaš v objemu. Je samo film, ampak to se ti useda. To so miti večne in srečne ljubezni in vsi težimo k njihovi uresničitvi v realnem življenju. In potem je tu spet ta komponenta individualnosti: če se to ne uresniči, bom pa jaz že po svoje, sem pa raje sam, samouresničen skozi te svoje dejavnosti. Zakaj bi se podrejal za nekaj, kar sploh ni tako idealno, kot bi moralo biti glede na filme?

Poleg medijev po mnenju nekaterih intervjuvank na dinamiko sodobnih partnerskih zvez vplivajo tudi določene druge postmoderne družbene okoliščine.

EVA (28 let): Vzgajali so nas, da bomo vedno dobili samo najboljše. Mi smo generacija, ki ji ni bilo treba kaj dosti pretrpeti, kot so naši starši in stari starši, ki so občutili tudi pomanjkanje, fizično in drugačno. Mi smo imeli vsega dovolj in vedno imeli občutek, to tudi pri sebi vidim, da bodo zmeraj vsi dobri z nami, prijazni, da bo vse v redu... Pa ni zmeraj tako. In ko v partnerski zvezi ne gre vse dobro, ne smeš kar reči, tukaj si me razočaral, tukaj si me skritiziral, tako ne bo šlo več naprej, gremo narazen, ampak nekako iti čez to.

KATJA (31 let): Dinamika odnosov v današnjem času se zelo hitro spreminja. In to opazujem tudi pri prijateljstvih in mislim, da to ni nič slabega, da je to samo dinamika, da je to samo nek trend. Pač to pomeni, da ni nič nenavadnega, če nekdo začne z nekom, pa potem hitro neha, pa potem spet ... Ne govorim zdaj o menjavi partnerjev, ampak zdi se mi, da je ta dinamika hitrejša in hitrejša. To bi lahko bila težava pri vzpostavljanju oziroma ohranjanju partnerskih zvez, čeprav po eni strani se mi zdi to čisto nekaj naravnega. Sploh ne dojemam tega kot težavo, v bistvu. Mogoče je to povezano tudi s tem, da smo ljudje individualisti, da nismo zadovoljni samo z nečim. Da pač stremimo k nečemu več.

ANDREJA (29): To, da je veliko samskih, je rezultat časa, v katerem živimo. Živimo v individualističnem času. Kolektivnega duha ni. Tukaj sem jaz in moja samouresničitev in to je center sveta. Če moraš karkoli žrtvovati, je to tvoj osebni poraz.

TINA (34 let): Smo razvajeni. Naši starši so se bolj trudili, pa so več ali manj vsi ostali skupaj. Mi smo pa tako razvajeni, da ko nekaj ne teče dobro, kar pustiš. Taka potrošniška družba smo nastali tudi kar se tiče odnosov. Ko ti nekaj ne ustreza, namesto, da bi se nekaj trudil, nekaj popravljaj stvari, kar pustiš. Tako kot dežnik. Ne boš zdaj popravil dežnika, ampak boš šel novega kupit. Ko je vse na dosegu roke.

V postmodernejši družbi so v ospredje stopile vrednote individualne avtonomije, kvalitete življenja, raznolikosti, individualne izbire življenjskih stilov in samouresničenja. Generacije, ki so odraščale v razviti industrijski družbi po 2. svetovni vojni, za razliko od predhodnih generacij niso občutile pomanjkanja osnovnih življenjskih dobrin in strahu za svoje preživetje, zato je osrednjo težnjo po ekonomski in fizični varnosti nadomestila težnja po kvalitetnem. Postmoderna družba je prinesla povečano občutljivost na dejavnike, ki vplivajo na kvaliteto življenja in zahtevnejše standarde za (uspešno) delovanje v družbi (Ingelhart 1997, 32-37).

5.6. Želja po otrocih pride s (pravim) partnerjem

Intervjuvanke lahko glede želje po otrocih razvrstimo v tri skupine: šest si jih otroka močno želi in bi ga imele tudi zdaj takoj; ena intervjuvanka se v prihodnosti vidi z otrokom, a trenutno te želje ne čuti, šest pa si jih trenutno predstavlja tudi življenje brez otroka. Izmed slednjih so tri dejale, da bi otrok zanje v tem trenutku lahko pomenil breme, vse ostale intervjuvanke pa so izrazile prepričanje, da se z rojstvom otroka človeku prioritete spremenijo in da se jim zavoljo otroka ne bi bilo težko odpovedati svojim aktivnostim in prilagoditi življenje.

Med sedmimi intervjuvankami, ki trenutno ne čutijo želje po otroku, ni bilo zaznati odklanjanja družinskega življenja oziroma zavestnih odločitev za življenjski stil brez otrok; v večji meri je bilo zaznati (trenutno) pomanjkanje interesa za materinstvo. Stališča intervjuvank lahko interpretiram kot skladna z ugotovitvami Alenke Švab (2001, 104), da

materinstvo danes ni več ekskluzivna ženska identiteta in prioriteta v ženskem življenjskem poteku, pri čemer pa ne gre toliko za to, da se ženske ne odločajo več za materinstvo, temveč predvsem za 'časovno fleksibilizacijo možnosti' odločanja za materinstvo, ki se največkrat realizira kot odlašanje odločitve za materinstvo na poznejša leta v življenjskem poteku.

Mirjana Ule in Metka Kuhar (2003, 72, 115) sta v kvalitativni raziskavi *Mladi, družina starševstvo* predvsem med bolj izobraženimi mladimi ženskami zaznali trend odločanja za samsko starševstvo. Intervjuvanke v moji raziskavi možnosti, da bi imele otroka same, brez partnerja, večinoma niso naklonjene. Devet izmed trinajstih intervjuvank to opcijo zase kategorično zavrača, čeprav na načelni ravni bolj ali manj podpirajo ženske, ki se za kaj takega odločijo. Pri tem jim je bližje posvojitvev oziroma umetna oploditev, nasprotujejo pa možnostim, ko ženska namenoma zanosi z nekom, ki ni njen partner, in ve, da to tudi nikoli ne bo. Če bi nenamerno zanosile, bi se sicer večinoma odločile otroka obdržati, čeprav jim samohranilstvo ni blizu. Slednje velja tudi za intervjuvanki, ki na deklarativni ravni sicer možnost svojega samskega materinstva jemljeta v obzir v smislu »če bi si otroka res močno želela, bi ga imela«, vendar o tej možnosti sedaj nikakor ne razmišljata, saj trenutno niti nimata nikakršne želje po otrocih in si življenje mirno predstavljata tudi brez njih.

Pri tem vprašanju izstopata dve intervjuvanki, ki sta odločeni, da bosta otroke imeli, s partnerjem ali brez, in sta prepričani, da bi jih bili sami tudi sposobni imeti. Pri tem obe poudarjata, da bi se za to možnost odločili le v skrajnem primeru, to je, da jima ob preteku biološke ure ne bo uspelo najti partnerja, očeta za svoje otroke. Obe bi bili najbolj srečni, če bi našli primerne partnerja, s katerim bi skupaj vzgajali otroke, in obe upata, da jima bo to v doglednem času (času biološke ure) tudi uspelo. Njuni stališči sta skladni z ugotovitvami raziskav, da se za samsko starševstvo brez partnerske zveze odločajo zlasti ženske v poznih tridesetih (Ule in Kuhar 2003, 72).

Kot je na osnovi svoje analize predpostavljala Majda Černič Istenič (1994, 94, 118), se odločitve o rojstvu otrok oblikujejo zlasti v interakciji med partnerjema, ki drug drugemu oblikujeta norme, stališča in prioritete, ki zadevajo otroke. Intervjuvanke v moji raziskavi s partnerstvom tesno povezujejo že samo željo po otroku, kar je bistvena ugotovitev za moje raziskovalno vprašanje. O tem lahko sklepam predvsem iz izjav intervjuvank, ki trenutno ne čutijo nikakršne želje po otroku in pravijo, da brez partnerja ob sebi o otroku ne razmišljajo, si ga ne predstavljajo ter ne občutijo nikakršne želje po potomstvu, obenem pa menijo, da bi se

jim ob partnerju lahko ta želja bolj ali manj hitro pojavila. Kot so pojasnjevale, je temu tako, ker je »otrok logično nadaljevanje zveze, faza v partnerstvu«, ker se začne ob partnerju »hormonalno, biološko pojavljati želja po otroku«, ker »partnerja z otrokom zgradita polnejšo družino«, ker »bi rada imela otroka z nekom, s katerim je vse v redu in imam občutek, da je družinski človek«. Le ena izmed šestih intervjuvank, ki trenutno ne čutijo želje po otroku, ni posebej izpostavila, da bi se ji ob partnerju ta želja prebudila, poudarila pa je, da si otroka predstavlja samo s partnerjem.

EVA (28 let): Problem pri meni je, da si ne želim otrok samih po sebi. Tako kot nekatere ženske, ki pravijo, da čutijo željo po otrocih, imele bi jih takoj, kako so luštni... Jaz tega nimam. Najprej je po moje pomembno, kakšno je partnerstvo. Da se pa pogovarjaš o otrocih, moraš pa biti skupaj vsaj leto pa pol, dve leti. Na eni točki verjetno pride do tega, da se začneš spraševati, kako bova zastavila; bova skupaj, ne bova skupaj? In potem so po moje otroci tudi logično tisto, na kar pomisliš. Ko enkrat skupaj živiš, ko si nekako urediš skupne zadeve. Otrok je faza, ki sledi partnerstvu. Kakor, ko si kupiš stanovanje, potem si želiš pa še opremo.

KRISTINA (28 let): Jaz zaenkrat ne čutim nobenega pritiska biološke ure. Načeloma vem, da je to neka normalna stvar in krasna stvar, če imaš otroke. Jaz pa sama osebno v tem trenutku nimam želje po otrocih. Ne razmišljam v tej smeri, tega tudi ne čutim. Mogoče, če bi imela partnerja, bi pa hitro začela v tej smeri razmišljati. Ker je to naravno. Instinktivno bi mogoče začela potem hitro v tej smeri razmišljati. Ne da se meni mudi ali pa, da jaz iščem partnerja zaradi tega. Ampak mislim, da hormonalno, biološko bi se pa sigurno začela potem pojavljati želja, da bi imela otroka. Zdaj v glavi ne vidim slike otrok. Mogoče, če bi bila z moškim par mescev, bi se pa že začela o otroku pogovarjati. Bi prišlo, ne vem. Ljudje se spreminjajo. Ker dejansko, ko si ti z nekom v stabilni vezi in se ujemata in bi bila oba v približno v isti točki v življenju, lahko, da bi se začela že čez eno leto o otroku pogovarjati. Jaz v tej točki ne razmišljam o tem.

TAMARA (29 let): Zdaj otrok ne bi imela. Se ne vidim v tej vlogi. Po moje zato, ker pač nimam resnega partnerja. In tudi, če bi jutri spoznala nekoga, si predstavljam, da si še najmanj dve, tri leta ne bi želela otrok. Ker bi rada prej bila v zvezi samo z njim. Da bi bila midva. Da bi videla, če to funkcionira in bi se potem odločala za otroka. Se pravi, čisto razumsko in zavestno z nekom, za katerega bi sklepala, da bo tudi dober oče in da bi si z njim

ustvarila družino. Da bi pa bila v zvezi na dolgi rok z nekom, za katerega bi vedela, da on ne more imeti otrok, to si pa ne predstavljam. Se mi zdi logično nadaljevanje, da imaš otroke, če si z nekom. Če živiš z nekom. Če se poročiš ali pa če si v taki resni zvezi. Tako da, če bi bila z nekom, si predstavljam otroke, če pa ne, si pa tudi predstavljam, da jih nimam.

Intervjuvanke sem tudi spraševala, kako bi se počutile v razmerju s partnerjem, ki si ne bi želel otrok. Le dve intervjuvanki sta dejali, da ju to ne bi motilo; eno bi to prav gotovo motilo, a bi se partnerjevemu odklanjanju otrok »verjetno prilagodila, če bi ga res imela tako rada in on mene«; ena intervjuvanka pa v trenutni fazi, ko si ne želi otrok, ne ve, ali bi jo partnerjevo nasprotovanje potomstvu motilo ali ne, a če bi si želela otrok, ne bi ostala s partnerjem, s katerim se v tej želji nikakor ne bi ujela. Zanimivo je, da tudi intervjuvanki, ki sta dejali, da bi imeli otroke tudi brez partnerja, nista kategorično zavrnili možnosti obstoja zveze s partnerjem, ki si otrok ne bi želel; izrazili sta upanje, da o jima o taki odločitvi ne bo treba razmišljati. Iz njunega odgovora sklepam, da si želita predvsem ljubečega partnerja in stabilno partnerstvo, ki bo osnova za rojstvo in vzgojo otrok, ne pa, da bi bil njun primaren cilj otrok in bi si želeli predvsem nekoga, ki jima bo 'pomagal narediti otroke'.

Odgovori intervjuvank v moji raziskavi so izrecno potrdili ugotovitev raziskave 'Mladi, družina, starševstvo' (Ule in Kuhar 2003, 104), da je osnova za rojevanje otrok varen in ljubeč partnerski odnos.

5.7. Časa za družino je še dovolj

Kot piše Alenka Švab (2001, 104), je danes čas odločanja za materinstvo težko določljiv. Za sodobno 'odloženo materinstvo' je značilna nedefinitivnost odločitev oziroma pestrost izbire, saj je družbena regulacija v tem segmentu določanja pravil v postmodernosti postala zelo ohlapna.

V tem kontekstu ocenjujem, da dve intervjuvanki v svoji pripravljenosti na samsko starševstvo od drugih intervjuvank odstopata predvsem zato, ker ostale za razliko od njiju še niso vstopile v fazo, ko bi dejansko začele razmišljati o otrocih oziroma so prepričane, da je za ustvarjanje družine še dovolj časa.

Omenjeni intervjuvanki sta izmed vseh deklet izrazili tudi največje nezadovoljstvo s samskim življenjem. Ena izmed njih na delovnem mestu občuti velik pritisk svojega kolektiva, v katerem imajo praktično vse sodelavke že družino in se med njimi počuti kot črna ovca, »tarča ogledovanja in sumničavih pogledov in vprašanj, kaj je narobe s to punco, da je še vedno samska«. Druga sicer pravi, da ne občuti konkretnega zunanjega pritiska, temveč meni, da si pritisk ustvarja predvsem sama, edina od vseh pa je izrazila občutek, da se zaradi samskosti pri svojih 28 letih čuti stigmatizirano. Ostale intervjuvanke so namreč izrazile pričakovanje, da se bodo pritiski družbe zaradi njihove samskosti pojavili šele kasneje, pri čemer so mejnike začetka pritiskov postavljale v različna starostna obdobja. Največ jih je omenilo 35. in 40. leto, kar je po njihovem prepričanju tudi čas, ko se ženskam začne iztekati biološka ura. Zanimivo je, da so nekatere intervjuvanke izrazile predvsem zaskrbljenost, kako se bodo s svojo samskostjo soočale v visoki starosti, medtem ko jih bližajoči 30. oziroma 40. rojstni dan ne skrbi.

Kot sta v svojih raziskavah o samskosti odkrili Bella DePaulo in Wendy Morris (2005, 70), samskosti postane stigmatizirana šele takrat, ko dosežemo starost, pri kateri se pričakuje, da smo v stabilni partnerski zvezi in da imamo otroke. V njunih raziskavah so anketiranci bolj negativno označevali samske pri 40 letih kot pa samske pri 25 letih, pri čemer so bili posebej strogi do žensk, ki so ob starosti 40 let samske.

Danes se sicer večina raziskovalcev strinja, da je zaporedje življenjskih obdobij, ki smo ga še pred nekaj desetletij imeli za naraven potek stvari, prej idealizacija kot realnost. Nekoč so si življenjska obdobja sledila po zaporedju: izvorna družina, poroka, rojstvo otrok. Govorilo se je o tipičnih, normalnih ali normativnih življenjskih potekih, ki so sloneli na kulturnih in družbenih normah oziroma modelih. A kot poudarjata Mirjana Ule in Metka Kuhar (2003, 20), »dokler ugotavljamo precejšnje ujemanje med ljudmi po časovnem poteku in statusnih prehodih, dokler ljudje sledijo tem družbenim pričakovanjem, to na družbeni ravni deluje kot norma, čeprav ni sankcij za nespoštovanje pravil prehoda«. Prehodi so namreč vedno tvegani (povezani so s tveganji pravih odločitev in izbir odločitve o izbiri šolanja, zaposlitve, partnerja), s seboj prinašajo osebne prelomnice in drame. Vstop v šolo ali prvo službo, življenje s partnerjem, rojstvo otroka pomenijo vstop posameznika v subjektivno popolnoma nov socialni svet, zapuščenje izvorne družine, konec šolanja, ločitev, upokojitev pa pomenijo zapuščenje poznanega socialnega sveta z njegovimi zadovoljstvi in omejitvami, pravili in rutinami, ki jih poznamo in obvladamo (Ule, Kuhar 2003, 18).

Intervjuvanke v moji raziskavi se gibljejo bodisi med pretežno samskimi ljudmi bodisi med osebami, ki njihovega samskega statusa pretirano ne problematizirajo. Nekatere intervjuvanke so sicer poročale o tem, da se sodelavci ukvarjajo z njihovim samskim statusom, vendar tega z izjemo ene, že omenjene intervjuvanke, ne jemljejo kot pritisk. Nobena od intervjuvank ne čuti nikakršnega pritiska s strani prijateljev in prijateljic, saj so tudi ti večinoma samski. Nekoliko izstopa le ena intervjuvanka, katere prijatelji in prijateljice so večinoma vsi vezani, a kot pravi, jo enakovredno sprejmejo v družbo in z njimi hodi tudi na počitnice.

Dve intervjuvanki sta sicer izrazili obžalovanje, da z veliko ljudmi, s katerimi se je nekoč veliko družila, danes preživi bistveno manj časa, kar je po njem mnenju posledica dejstva, da so ti ljudje v partnerstvu oziroma imajo družino. Pojav, ko samski ljudje izgubljajo stik s svojimi poročenimi prijatelji, je v skladu z opažanji DePaulove in Morrisove (2005, 63) precej pogost. Ko vezani ljudje poglobljajo svoj odnos, vedno več časa preživijo drug z drugim in se tudi v večji meri družijo z ljudmi, ki so blizu obema partnerjema, znanci in prijatelji le enega izmed partnerjev pa postopoma izgubljajo na pomenu. Poleg tega se pari pogosteje družijo z drugimi pari in tako vse manj časa preživijo s samskimi prijatelji, po drugi strani pa tudi samski manjkrat k druženju povabijo svoje prijatelje, ki so vezani.

ANDREJA (29): Dejstvo je, da takoj ko si vezan, vsako srečanje s prijateljem pomeni usklajevanje. Včasih pa pride situacija, ko se ti ne da usklajevati, ko bi preprosto poklical prijatelja in šel ven. In takrat, ko primem telefon, pomislim, kdo bi imel čas. In med kandidati so seveda samski prijatelji. Za vezane pomislim: »Joj, ne bom ju motila, verjetno kaj počneta skupaj...«.

Zanimiva je ugotovitev, da intervjuvanke v zvezi s svojim samskim življenjem večinoma ne občutijo pritiska s strani staršev. O vprašanih glede partnerstva in družine s strani staršev so poročale le tri intervjuvanke, pri čemer pa je nelagodje v zvezi s tem izrazila le ena izmed njih. Slednje v kontekstu sodobnih pojavov podaljševanja otroštva, odgovornega starševstva in LAT faze, t.j. vmesne faze med družinsko odvisnostjo in od starševske družine popolnoma neodvisnim življenjem (po nekaterih ocenah v Sloveniji sedaj tako živi okoli 43 odstotkov mladih v starosti od 25 do 35 let) niti ni presenetljivo.

Pod vplivom omenjenih pojavov in tekmovalne kapitalistične družbe želijo starši svojim otrokom najprej in predvsem zagotoviti eksistencialno varnost, kakor jo razumemo v sodobni družbi: želijo, da otroci pridobijo čim boljše izobrazbo (katere pridobivanje ponavadi tudi najdlje traja), da dobijo ustrezno zaposlitev in se v njej uveljavijo ter da imajo zagotovljen primeren prostor bivanja. Šele, ko je ta primaren cilj staršev izpolnjen, se začnejo spraševati, ali in kdaj si bodo njihovi otroci ustvarili družino. Globoko v sebi imajo starši vedno željo, da bi vzpostavili idealno razmerje s svojimi otroki in zadovoljili vse njihove potrebe (Ule in Kuhar 2003, 107). Tako kot intervjuvanke so tudi njihovi starši sprejeli predstavo o tem, da se starostna meja, pri kateri se pričakuje, da si mlad človek ustvari družino, pomika navzgor. Mirjana Ule in Metka Kuhar (2003, 105, 106) govorita o »podaljšanem sožitju staršev in otrok« in ugotavljata, da je zaradi demokratizacije odnosov med njimi manj konfliktov. Kot pišeta omenjeni avtorici (ibidem), imajo otroci z vidika staršev obilo časa, da si ustvarijo družino; po mnenju staršev morajo otroci počakati, da se ekonomsko osamosvojijo in dosežejo osebno zrelost.

Druga plat sožitja med starši in otroci pa je ta, da mlade skrbi za starše in jih nočejo prizadeti. (Ule in Kuhar 2003, 107). V tem kontekstu sta simptomatični izjavi dveh intervjuvank, ki se jima zdi zelo pomembno, kaj bodo na njun izbor partnerja dejali starši.

BRIGITA (28 let): Odvisno je, kakšen odnos imaš s starši, ampak tudi to zna biti problem. Tudi v mojem primeru je bilo tako. Ker so mi vse omogočili in dali in jih nočem razočarati v tem pogledu, da bi pa zdaj pripeljala nekoga, da jim ne bi bilo prav. Se mi ne zdi pošteno. In tudi, če bi bila ta oseba meni všeč, mi potem že zaradi tega ne bi bilo čisto super, ker je vez med mano in starši tako močna.

VIDA (30 let): Ko pogledam nazaj, priznam, da so imeli moji starši dostikrat vpliv, nezavedni, na to, da ko sem nekoga spoznala, pa sem ga začela racionalno analizirati, sem zmeraj razmišljala, na nek način, kaj bodo pa moji starši rekli, ali se bodo strinjali z mojo izbiro ali ne.

Iz odgovorov deklet je tudi razvidno, da na zavedni ravni ne občutijo vpliva množičnih medijev kot pritiska na samske, temveč prej obratno. Nekatera dekleta so izpostavila, da so mediji pripomogli k temu, da je družba bolj naklonjena samskim.

TAMARA (29 let): Mogoče mediji vplivajo na našo percepcijo tega, da samskost ni nekaj takega ali pa da ni več sramota. V tem smislu vplivajo mediji v pozitivni luči. Kot so te nadaljevanke, kot je Seks v mestu. Pa Spice Girls so že v devetdesetih razglašale 'Girl's power'. Se pravi, da mora biti ženska zadovoljna sama s sabo oziroma, da je prav, da je najprej zadovoljna sama s sabo, da potem tudi v odnosu z drugimi kaj da. V tem smislu so mediji pripomogli in družba je mogoče zaradi tega malo bolj naklonjena samskim ženskam. Ali pa ženskam na sploh najprej, pa tudi samskim potem.

ŠPELA (27 let): Mediji vplivajo prek vzorcev. Če bi se zdaj množično pojavljali filmi z istospolnimi partnerji, bi se nam ta vzorec verjetno precej bolj usedel oziroma nam ne bi bil tako tuj oziroma tako odvrčajoč za večino. Ampak ti hollywoodski filmi še vedno bazirajo na klasični ameriški predstavi, zelo krščansko pogojeni. V tej ameriški produkciji pa je dosti močan vzorec zelo samostojne ženske.

Kot ugotavljajo intervjuvanke, je danes mnogo stvari narejenih po meri samskih in vezani ljudje samskim morda kdaj zavidajo samski status in prednosti, ki jih ta prinaša.

TAMARA (29 let): Človek danes ni stigmatiziran zaradi tega, ker je samski. Mogoče, da ravno nasprotno. Kakšni pari, ki mogoče niso tako srečni, ali pa ljudje, ki mogoče ne znajo biti sami ali pa nikoli niso bili, so včasih celo ljubosumni in bi mogoče kdaj želeli biti samski. Ali pa zavidajo tem ljudem več časa, da več doživijo, več potujejo po svetu, da zapravljajo več denarja za stvari, ki si jih sami mogoče ne morejo privoščiti, ker morajo odplačevati kakšne kredite ali pa šolati otroke ali pa kaj takega.

EVA (28 let): Danes je samsko življenje dosti enostavno, v tem smislu, da je veliko stvari, ki jih samski lahko počnejo, da ni nič čudnega, če pri 27, 30 letih še živiš pri družini ali pa s prijateljico, nisi stara devica, kot so bile ženske pred petdesetimi leti, ko je bilo za njih potem življenje končano. Veliko stvari je narejenih po meri samskih, če hočemo ali pa nočemo tega videti. Na primer absolventski izleti, ljudje gredo po petkrat na absolventski izlet, ker jim je to zabavno.

Zaključim lahko, da večina intervjuvank ne problematizira svojega samskega statusa, ker za to preprosto nimajo nikakršnega razloga. Njihovo samskost sprejemajo njihova družina in prijatelji, na delovnem mestu zaradi samskega statusa ne občutijo večjih pritiskov, samsko

življenje spodbujajo tudi mediji. Družijo se z ljudmi, ki imajo podoben življenjski stil, opazujejo vrstnike in starejše od sebe, ki so samski in »jim nič ne manjka«, temveč živijo zanimiva življenja.

ŠPELA (27 let): Gibljem se v takih krogih, kjer so ljudje socialno zelo podobni meni oziroma dosti prijateljic imam samskih. Saj verjetno se s tem namenom tudi združujemo oziroma povezujemo med sabo. Če bi živela samska pri 27 nekje na podeželju, recimo v takem zelo tradicionalnem okolju, kjer ženske zanosijo prvič do 25. leta, potemtakem bi po vsej verjetnosti občutila en družben pritisk. Že zato, ker ne bi imela nikogar podobnega okoli sebe.

KATJA (31 let): Imam v bistvu take prijateljice, ki smo nekako v podobni situaciji. In v tudi skupaj počnemo stvari, delimo prosti čas, tako da sploh ne čutim nobenih pritiskov.

TINA (34 let): Imam prijateljice, ki so bolj kot ne samske oziroma tudi tiste, ki imajo partnerje, nekako niso tako močno vezane na partnerstvo, da ne bi nekega prijateljstva ali pa drugega življenja še lahko zraven živele. Po moje me zaradi tega tudi ne frustrira to dejstvo, da nimam partnerja. Če imaš nek življenjski stil, se verjetno giblješ v takem okolju, kjer so podobni ljudje. Zaenkrat imam dovolj družbe. Zdaj grem lahko mimo mojega priljubljenega lokala kadar hočem, pa je vedno kdo od mojih tam. Pa prisedem, pa kar zabijamo cele dneve.

MIJA (29 let): Meni se zdi glavna prednost tega, da imaš nekoga, točno to, da so tam neke osebe, ki ti nekaj pomenijo, ki te razumejo in s katerimi preživljaš svoj čas. Ampak dejstvo pa je, da če imaš ti okrog sebe druge ljudi, brate, sestre, mamo, prijatelje, pa pač ne pogrēšaš nujno te ene same osebe.

VIDA (30 let): Dobro se počutim z mojimi prijateljicami, čeprav moram priznati, da jih je velika večina samskih. Ker imajo nek svoj način življenja, ki so si ga ustvarile in vsaj na videz, na zunaj, dajejo vtis, da se zaradi tega ne sekirajo. In njihova družba me na nek način tolaži.

Tako lahko pritrdim ugotovitvam Majde Černič Istenič (1994, 94, 125), da se možnosti pojasnjevanja razlik v rodnostnem obnašanju posameznikov razširjajo z odkrivanjem karakteristik skupin, ki jim posamezniki pripadajo. Kot navaja omenjena avtorica, na odločitve posameznika v zvezi s starševstvom s svojimi vrednotami in stališči lahko vplivajo

t. i. referenčne skupine, med katere lahko štejemo družino, delovno okolje, prijatelje in sosesko. Intervjuvank v moji raziskavi njihove referenčne skupine ne spodbujajo k rojstvu otroka, prej nasprotno. Skupna generacijska izkušnja prehoda, ki si jo intervjuvanke delijo z mnogimi svojimi prijatelji in prijateljicami, sodelavci, sostanovalkami, jim daje občutek varnosti in drug drugemu si stojijo v strani v smislu 'vsi smo v istem čolnu'. Neobičajni in časovno neustrezni prehodi pa povzročajo negotovost in nejasnost zaradi pomanjkanja primerljive izkušnje (Ule, Kuhar 2003, 14).

Zaradi vsega navedenega imajo vse intervjuvanke občutek, da je za ustvarjanje družine še dovolj časa in večina jih verjame, da si lahko same izberejo, v kateri starosti bodo imele otroke.

JASNA (27): Če bi imela partnerja in neke kolikor toliko urejene življenjske razmere, si lahko predstavljam, da bi zdaj imela otroka. Ampak mislim, da se zavestno v tem trenutku ne bi odločila zanj. Nisem še toliko stara, da bi me karkoli preganjalo, in mislim, da še imam čas.

VIDA (30): Zdaj pa res ne vem, ali si otroka tako zelo želim, ker mislim, da moram, ker čutim nek pritisk, da zdaj pa res moram, ker je skoraj že zadnji čas. Čeprav v resnici še ni zadnji čas, navsezadnje imam še kar nekaj časa, ker ženske danes itak rojevajo po štiridesetem.

Vsem, vključno z intervjuvankama, ki že sedaj intenzivno razmišljata o otrocih, se rojevanje do 35. leta starosti sploh ne zdi vprašljivo, čeprav podatki kažejo, da se od konca tridesetih let naprej verjetnost spočetja z vsakim letom zmanjša za 5 – 10 odstotkov, materam, starejšim od 40 let, pa se danes rodi le 2 odstotka otrok (Ule in Kuhar 2003, 115).

Zato časa za ustvarjanje družine verjetno ni več toliko, kot si mislijo. Ocenjujem, da se bo pri intervjuvankah, ki zaenkrat notranjega pritiska samskosti in tiktakanja biološke ure še ne čutijo, ta začel pojavljati v nekaj letih. Pri enih se bo to zgodilo prej, pri drugih kasneje, kdaj se bo to zgodilo, pa ni toliko odvisno od dosežene konkretne starosti, temveč predvsem od sprememb v njihovem referenčnem okolju: ko bo začelo v njihovem referenčnem okolju prevladovati vedenje v skladu z normo partnerstva in družine in bo samski status postal očitna manjšina.

ANDREJA (29): Z leti si čedalje več ljudi okoli tebe ustvarja družine, ne samo partnerstev, ampak imajo tudi že otroke. In ko ti to gledaš, bolj opaziš ta svoj manko: »Jaz pa tega nimam«. Pri 20., ko je polovica tvojih prijateljev tudi samskih, nimaš tega občutka, da izstopaš. Potem se ti pa začne ta občutek krepiti, pri ženskah pa naredi svoje tudi biološka ura. In začneš se počutiti drugačen, ker glede na povprečje čedalje bolj izstopaš, čeprav si ti dejansko ves čas isti.

5.8. Vpliv materialnih pogojev na odločitev za otroka

Glede na to, da v svoji magistrski nalogi preučujem, kolikšno vlogo v primerjavi z drugimi dejavniki rodnosti igra partnersko življenje kot subjektivni dejavnik, sem sodelujoče ženske v intervjujih povprašala tudi o tem, koliko se jim pri odločitvi za otroka zdijo pomembni materialni pogoji, s čimer sem imela v mislih predvsem zadovoljivo zaposlitev in socialno varnost ter zadovoljivo mesto bivanja. Pri tem sta le dve intervjuvanki izrazili prepričanje, da bi neustrezna materialna situacija ob ostalih izpolnjenih pogojih vplivala na odločitev proti otroku.

ŠPELA (27 let): Materialni pogoji se mi pri odločitvi za otroka zdijo zelo pomembni. Jaz ta trenutek materialno nisem sposobna imeti otroka. Odvisno od tega, koliko bi bil partner sposoben to prenesti. Ker jaz res nisem. Najbolj pomembno se mi zdi, da imaš primerno mesto bivanja. To ne govorim o garsonjerah, mogoče v času dojenčka, potem pa rabi otrok svoj prostor, ko odrasča. Kar je v današnjih pogojih, gledano z naše perspektive oziroma naših mesečnih dohodkov, če si posameznik, če greš sam v takšno investicijo kot je nakup stanovanja, praktično nemogoče oziroma se zakreditiraš skoraj do upokojitve. To se mi zdi ključno, potem pa bi dala jaz poudarek tudi izobrazbi. Da mu materialno, finančno lahko zagotovim primerno izobrazbo. Materialna situacija bi bila ovira. Tudi, če bi se s partnerjem zelo dobro razumela oziroma bi ga imela res kot idealnega očeta svojih otrok, bi, če skupaj ne bi bila materialno dovolj sposobna, naredila blokado. To pa priznam.

JASNA (27): Mislim, da se v svoji trenutni materialni situaciji ne bi odločila za otroka. Že zaradi čisto osnovnih, stanovanjskih potreb. Vse skupaj me frustrira: ali živeti pri starših ali v nekem podnajemniškem stanovanju... Na začetku bi rada imela vsaj en tisti svoj kotiček, da bi lahko rekla, da je moj. Ni treba, da je ne vem kaj. Samo štiri stene, za katere res lahko rečeš,

da so tvoje. To bi jaz postavila kot tisti osnovni materialni nivo, na podlagi katerega lahko potem rečeš: »Ja, lahko si privoščim otroka«.

Vse ostale intervjuvanke so bile bolj ali manj istega mnenja, da imajo sicer materialni pogoji pomembno vlogo, predvsem kar se tiče primernege mesta bivanja in pa možnosti nuditi otroku primerno izobrazbo, da pa niso odločilnega pomena. Če bi si otroka sedaj resnično želele, bi ga imele, ne glede na svojo trenutno materialno situacijo, vsekakor pa bi otroka obdržale, če bi sedaj imele partnerja in bi zanosile nenačrtovano. Za materialno pomoč bi se obrnile tudi na starše, a le v primeru, če res ne bi zmogle same. Štiri intervjuvanke so eksplicitno poudarile, da bi se glede na svoje trenutno gmotno stanje brez težav odločile za otroka, četudi nimajo lastnega stanovanja.

Omenjena stališča intervjuvank so skladna z ugotovitvami raziskav, ki so bile na tem področju izvedene v zadnjih letih. Že raziskava Majde Černič Istenič iz leta 1994 je pokazala, da motivacijske karakteristike posameznika močnejše določajo končno število otrok kot pa njegove socialno–ekonomske karakteristike. Razlike v teži prvih in drugih karakteristik v omenjeni raziskavi sicer niso bile velike, predvsem kar se tiče vpliva primernih stanovanjskih razmer, ki so jih najbolj izpostavile tudi intervjuvanke v moji raziskavi. Kvalitativna raziskava o strategijah pri odločanju za starševstvo med mladimi v Sloveniji (Ule in Kuhar 2003) pa je jasno pokazala, da so subjektivni dejavniki odločanja za starševstvo (želja po otroku, psihična pripravljenost na odgovorno starševstvo in stabilno razmerje s partnerjem oz. partnerko) pri anketiranih študentih v prioritetenem smislu umeščeni pred objektivnimi dejavniki, kot so zagotovljena služba, zagotovljena socialna varnost in primerno stanovanje.

Med objektivnimi dejavniki sta v raziskavi Mirjane Ule in Metke Kuhar (2003) navedeni tudi možnost uskladitve dela, kariere in družinskega življenja ter možnost varstva otroka. Tudi na tem področju so intervjuvanke potrdile ugotovitve omenjene raziskave, saj usklajevanja delovnih in družinskih obveznosti niso pretirano problematizirale. Šest intervjuvank od dvanajstih redno zaposlenih (ena intervjuvanka opravlja honorarno delo od doma) je izrazilo prepričanje, da jih služba pri družinskem življenju ne bi ovirala oziroma, da bi si lahko delo primerno prilagodile. Eno intervjuvanko je nekoliko zaskrbelo usklajevanje izmenskega dela in otroškega varstva, sicer pa v službi ne občuti časovnih pritiskov oziroma kakršnihkoli obremenitev. Dve intervjuvanki občutita službo kot obremenjujočo in menita, da bilo usklajevanje družinskega življenja in službe težavno, sta pa odločeni, da zamenjata službo

oziroma se odločita za delo za polovični delovni čas, če bi bilo zaradi otrok to potrebno. Nekoliko več pesimizma so glede usklajevanja službenih in družinskih obveznosti izrazile le tri intervjuvanke, pri čemer je ena pomislila tudi na posledice daljše odsotnosti z delovnega mesta zaradi porodniškega dopusta.

BRIGITA (28 let): Podjetje, v katerem delam, je zelo socialno, v smislu, da ti omogoča izhode, ko jih rabiš, da ni nič neodložljivo, organizira tečaje za otroke zaposlenih in podobno. Je kar naklonjeno družinam. Ni tako, da če imaš družino, da si ne vem koliko prikrajšan. Niti najmanj, kvečjemu obratno.

TAMARA (29 let): Delam v državni upravi in se mi zdi, da se da prilagoditi in bi se lahko tudi zmenila. Mi imamo tudi projektno delo, kar pomeni, da bi tisti, ki bi izrazil željo, tudi lahko delal na kakšnem projektu, ki mu vzame manj časa ali pa bi bil dopoldne. Tudi stres zaradi službe po moje ne bi vplival, ker mislim, da bi potem drugače jemala stvari. Ker zdaj ravno zato, ker nimam družine ali pa otrok, si mogoče kakšne stvari v službi jemljem bolj k srcu, se bolj sekiram. In mislim, da si takrat ne bi. Vsaj ko vidim sodelavke, ki imajo otroke, mogoče celo lažje v službi delajo, po eni strani. Ker vedo, da jim služba ni vse. In so srečne potem popoldne, mi pa mogoče bolj razmišljamo o službi, tudi, ko pridemo domov. Tako da ne vidim v tem ovire.

Tamarina ugotovitev je skladna z izsledki raziskave Monice Kirkpatrick Johnson (2005) o vplivu partnerstva in starševstva na vrednote na delovnem mestu. Kot je pokazala omenjena raziskava, je partnerstvo povezano z manjšim interesom za vsebino delovnih nalog in službene izzive in z večjim interesom za zunanje rezultate dela, kot je plača. Kot pojasnjuje avtorica, se pri poročenih ljudeh zadovoljstvo, ki ga prinaša uspeh na delovnem mestu, po prioriteti postavi za zadovoljstvo, ki ga prinaša partnerstvo.

Odgovore intervjuvank v zvezi z možnostmi uskladitve dela, kariere in družinskega življenja lahko po eni strani interpretiramo kot uspeh Resolucije o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji iz leta 1993, ki je na področju zaposlovanja izpostavila predvsem kvalitetnejše usklajevanje poklicnih in družinskih obveznosti (reorganizacija delovnega časa, zakonske prilagoditve na področju oblik zaposlitve, ugodnejša ureditev porodniškega dopusta in dopusta za nego bolnega otroka z jamstvom enakovredne zaposlitve po vrnitvi, zagotavljanje varstva otroka, enakomernejša porazdelitev za otroke med materjo in

očetom, med starši, podjetji in družbo), po drugi strani pa lahko sklepamo, da ti ukrepi ne prispevajo k povečanju rodnosti.

Kot je na podlagi ugotovitev svoje raziskave predlagala Majda Černič Istenič (1994, 136), bi za dvig rodnosti v Sloveniji v prvi vrsti veljalo vpeljati ukrepe, namenjene lažjemu usklajevanju med starševsko in poklicno vlogo (možnost izbire različnega delovnega časa, pestrejše oblike formalnega varstva za najmlajše otroke). Poleg tega bi morali mediji tudi opozarjati prebivalstvo na probleme, s katerimi se soočajo 'ostarele družbe'. Tako kot so pomagali uveljavljati in širiti ekološko zavest, bi morali delovati tudi pri uveljavljanju in širitvi 'demografske zavesti'. Na osnovi stališč intervjuvank lahko sklepamo, da štirinajst let po objavi raziskave Majde Černič Istenič njeni predlogi za dvig rodnosti niso (več) relevantni, saj intervjuvanke usklajevanja delovnih in družinskih obveznosti niso izpostavile kot posebej problematičnega oziroma kot bistvenega pri odločanju za otroka. Še manj relevanten pa je po moji oceni za intervjuvanke predlog o širitvi 'demografske zavesti', saj je bilo iz njihovih odgovorov razvidno, da je otrok subjektivni projekt njihovih življenjskih biografij in da niso pod pretiranim pritiskom okolice, še najmanj pa pod pritiskom države in problemom 'ostarele družbe'.

EVA (28 let): Meni je čisto vseeno za rodnost in za državo, če hočejo nove vojake in to.

MIJA (29 let): Jaz kljub vsemu vidim poroko in partnersko zvezo kot neko v nekem daljšem zgodovinskem obdobju splošno sprejeto družbeno zahtevo. Pač pričakovanje. To je nekje splošno sprejeto: zdaj si pa toliko star, zdaj se pa poroči, imej otroke, da bo življenje na Zemlji šlo naprej, ali kaj. Punce, vsaj te, ki jih jaz poznam, pa niso pripravljene kar z nekom ustvariti te družine samo zato, da bodo temu ustrezale.

V raziskavi o odnosu javnosti do dela Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, ki jo je leta 2006 naročilo omenjeno ministrstvo, se sicer več kot 80 odstotkov anketirancev strinja, da morala vlada »za ohranjanje naroda in njegove identitete sprejeti ukrepe, ki bodo naklonjeni večjemu številu otrok«, skoraj 90 odstotkov pa se jih je strinjalo s trditvijo, »da so ovire za dvig rodnosti tudi predsodki delodajalcev do zaposlovanja mladih žensk«. Ocenjujem, da se na deklarativni ravni večini ljudi ni težko strinjati s takšnimi trditvami, vendar to ne more biti dokaz, da bi ukrepi države resnično pripomogli k večjemu številu rojstev. Med ukrepi, ki bi najbolj vplivali na odločitev za otroka, so anketiranci v največji

meri izpostavili rešen stanovanjski problem (61 odstotkov anketirancev) in zaposlitev za nedoločen čas (51 odstotkov), s čimer se skladajo tudi odgovori intervjuvank v moji raziskavi.

Odgovori intervjuvank glede usklajevanja službenih obveznosti in družinskega življenja so presenetljivi v kontekstu tveganosti postmodernih življenjskih potekov, ki jih zaznamujejo globoka nasprotja med zahtevami družine oziroma intimnega partnerstva na eni in zahtevami trga dela na drugi strani (Fursman 2002; Ule in Kuhar 2003; Štulhofer 2004; Beck in Beck-Gernsheim 2006; Šircelj 2006). Ideal življenjskega sloga, prilagojenega sodobnemu trgu delovne sile, se kaže v podobi popolnoma mobilnega posameznika ali posameznice, ki se ne ozira na svoje socialne zveze, ne na kakršnekoli druge pogoje svojega bivanja in svoje identitete ter se prilagaja diktatom fleksibilne storilnosti. Postaja delovna sila, ki se zaveda pritiskov konkurence in je zato vselej in povsod urejena, dosegljiva, zanesljiva in nenehno na razpolago ponudbam in ponudnikom s trga delovne sile (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 14).

Po drugi strani pa je Lindy Fursman (2002) v svoji raziskavi ugotovila, da ženske, ki se v sodobnem kapitalističnem svetu znajdejo v primežu dveh nasprotujočih si kulturnih norm - biti dobra mati in biti dobra delavka - sčasoma bodisi prevzamejo enojno identiteto matere ali dvojno identiteto matere in delavke, nikoli pa ne umanjka identiteta matere. Kar nekaj žensk sicer dolgo tava v frustrirajočem vmesnem polju, v katerem se borijo z nasprotujočima idealoma matere in delavke, a v končni fazi bodisi v popolnosti prevzamejo identiteto matere in identiteto delavke potisnejo v stran bodisi svoja pričakovanja do obeh vlog prilagodijo na način, da lahko ustrezno opravljajo tako vlogo matere kot delavke. Takšno stališče so zavzele tudi tiste intervjuvanke, ki so sicer izpostavile napore na delovnem mestu, ki ne dopuščajo kvalitetnega družinskega življenja, obenem pa so poudarile, da bi svoje delo prilagodile družinskim obveznostim in izkoristile možnosti, ki jih ponujajo zakonske prilagoditve na področju oblik zaposlitve, oziroma bi bile pripravljene zamenjati službo, če ne bi šlo drugače.

LILI (28 let): Mislim, da so službe narejene za samske ljudi. Po eni strani delodajalci iščejo samske ljudi, ker vedo, da jih lahko ožamejo do konca. Ker nimajo družine, nimajo h komu iti domov. Po drugi strani pa vedo, ali pa tudi ne, da to tudi ni nobeno življenje. Gre za začaran krog. Padeš notri in potem ni pomoči. In potem, hočeš nočeš, da ne prideš domov v prazno stanovanje ob pol petih, potem si pa v službi. Potem se po možnosti še navadiš na dober dohodek in ga nočeš spustiti, da boš kar razjahal in šel delat na en osemurni delovnik nekam. Jaz poznam zelo malo ljudi, ki gredo iz neke take 12-ur-na-dan-službe z zelo dobro plačo

potem sedeti v javno upravo. Ja, če dobijo otroke. Sami od sebe pa ne. Če bi imela otroke, bi brez težav vzela tudi manj obremenjujočo službo ali pa za štiri ure službo, ni problema.

MIJA (29 let): Čisto sama ne bi zmogla. Nujno bi moral biti zato še partner zraven, ki bi delno tukaj sodeloval. Pa ne vem, verjetno bi morala biti še kakšna varuška, ne samo vrtec. Ker iz vrtca moraš otroka ob petih pobrati, to pa ... Vse je v bistvu stvar odločitve. Če bi se jaz sedaj odločila, da se bom organizirala na ta način, da bom šla ob petih po otroka v vrtec, načeloma bi se dalo. Zato ker moja služba je dovolj fleksibilna, da si jaz lahko po svoje oblikujem, ali bom delala v službi ali bom delala doma, bom šla ob petih v vrtec, šla domov, dala otroka spat pa zvečer še delala. Si pa predstavljam, da če bi imela to isto službo, kot zdaj, pa partnerja, pa otroka, da bi morala imeti še kakšno gospodinjsko pomočnico ali pa kaj takega. Zaradi tega, ker vidim, da moje sodelavke, ki pa imajo otroke, so dejansko čisto preobremenjene za moje pojme. Ker v bistvu je njihovo življenje samo služba, potem tisti čas, ki si ga ukradejo za svoje otroke, in to je to. Bi bila pripravljena tudi na te variante, kot je polovični delovni čas. Meni se zdi, da če bi se jaz enkrat odločila za imeti dva otroke, bi bila potem pripravljena zamenjati službo.

KATJA (31 let): Jaz mislim, da bi bila pod pritiski, kar se tiče usklajevanja službe in družinskega življenja. Tukaj bi pa bila. Dandanes je služba tista, ki ti vzame največ dneva. Osem ur v celem dnevu je zelo veliko, se mi zdi, sploh če jih ne preživiš s partnerjem in s svojimi otroki, če jih imaš. Po drugi strani pa teh osem ur nikoli več ni osem ur, ampak moramo zmeraj nekaj podaljševati, pa potovanja ... Vsaj tako je v moji službi. Ne vem, kako bi se zdaj počutila, če bi imela partnerja, ampak dejstvo pa je, da ko sem bila v partnerstvu, me služba ni omejevala.

ANDREJA (29): Na enem izmed razgovorov za službo so me vprašali, kakšni so moji družinski načrti, pa vemo, da se to po zakonu ne sme. Govorjenje naše države o družinam prijaznem okolju se mi zdi eno veliko blefiranje, ker tega v praksi ni. Zdaj, ko delam v državni upravi, ne bi imela težav, če bi se zaradi otroka odločila za štiriurni delovnik, jasno pa mi je, da v mojih prejšnjih službah to ne bi šlo. Porodniško bi mi še tolerirali, čeprav ne bi skakali od veselja, da bi delala manj ur, to pa ne. A to zame ne bi bila ovira: če bi si želela imeti otroka, bi ga imela, tega si ne bi dovolila vzeti zaradi kariere. Kariera je nekaj zelo minljivega, starševstvo, partnerstvo, prijateljstvo pa ostane.

Odgovori intervjuvank v tem pogledu torej bolj potrjujejo ugotovitve empiričnih raziskav, ki kažejo močno izražene prodružinske aspiracije mladih v primerjavi z drugimi področji življenja; v raziskavi Mladina 2000 je 90,5 odstotka anketiranih izjavilo, da je zanje družinsko življenje pomembna oziroma zelo pomembna vrednota. Pri tem je zanimiva izjava intervjuvanke, ki trenutno sploh ne razmišlja o oblikovanju družine, a je kljub temu izrazila mnenje, da človeka lahko izpolni samo družinsko življenje.

EVA (28 let): Ravno danes sem se pogovarjala s prijateljico, da te lahko izpolni samo osebno življenje. Da v službi, kakorkoli si uspešen, tudi če si top menedžer ali direktor, direktorica ... tam je vedno nekaj odprto. Družina je pa en tak vrtiček, ki ga imaš in ga ti obdeluješ. Ali pa partnerska zveza, tudi če je brez otrok, pa ni družina.

Močne prodružinske aspiracije mladih so v velikem nasprotju z dejanskimi demografskimi kazalci in nizko stopnjo rodnosti v Sloveniji (Ule in Kuhar 2003, 97, 100) in tudi sama ocenjujem, da stališča intervjuvank ne izražajo njuno dejanskega stanja. Očitnejše neskladje med stališči in delovanjem sem sicer zaznala le pri eni intervjuvanki, ki poleg zahtevne službe piše magisterij in še študira na dodiplomskem študiju. Ob tem ocenjuje, da ni dobro, da so njene študijske in delovne obveznosti presegle zasebnost, saj meni, da si na ta način, ko so zasebnost krči na minimum, znižuje kvaliteto življenja. Prepričana je, da bi lahko uskladila službeno in zasebno življenje in da se ji za otroke in družino ne bi bilo težko ničemur odpovedati, po drugi strani pa na vprašanje, kje se vidi čez pet let, odgovarja, da je njena velika želja, da bi po vseh opravljenih študijskih obveznostih odšla delat v tujino. Iz njenih odgovorov je tako moč sklepati, da v srednjeročnem načrtu njene življenjske biografije ni otrok in družine, njen trenutni življenjski stil pa pritrjuje Štulhoferjevi tezi (2004, 10, 12), da delovno mesto nekaterim postaja zamenjava za družino, profesionalni izzivi pa nadomestek za emocionalno življenje. Rezultat je profesionalizacija življenja, proces, v katerem službeni izzivi in profesionalna identiteta postajajo vse bolj (emocionalno) pomemben del samoprojekta.

Na deklarativni ravni odgovori intervjuvank potrjujejo mojo hipotezo, da objektivni dejavniki, kot so gmotno stanje, primerno stanovanje, socialna varnost in možnost usklajevanja dela in družinskega življenja ne igrajo bistvene vloge pri odločitvi za otroka.

6. SKLEP

Opravljeni intervjuji s trinajstimi samskimi ženskami so v veliki meri potrdili moja predvidevanja v zvezi s sodobnim vstopanjem v družinsko življenje. Poenostavljeno bi lahko analizo intervjujev povzela z ugotovitvami, da si intervjuvanke želijo ustvariti družino, vendar se jim pri tem ne mudi, saj so prepričane, da imajo za to še dovolj časa, poleg tega pa jim samsko življenje bolj ali manj ustreza, saj v njem vidijo številne prednosti. Kot samske ne občutijo večjih družbenih pritiskov, samski so tudi številni njihovi prijatelji in prijateljice, ki imajo podoben življenjski stil. Predpogoj odločitve za otroka je za intervjuvanke stabilno, resno partnerstvo. Za samsko materinstvo se ne bi odločile oziroma bi bila lahko to za nekatere kvečjemu skrajna rešitev, če jim do izteka biološke ure ne bi uspelo najti ustreznega partnerja. Partnerja bi načeloma v tem trenutku rade imele, saj so kot osnovni razlog za svojo samskost navajale, »da še niso našle primerne partnerje zase«, dejansko pa jih večina te potrebe trenutno nima, o tem niti ne razmišlja pretirano. Pri iskanju partnerja niso aktivne, kar velja tudi za intervjuvanki, ki sta izrazili močno željo po partnerju. Aktivneje išče partnerja le ena intervjuvanka, pri čemer se poslužuje navezovanja stikov preko interneta, kar je že poskusilo tudi nekaj drugih intervjuvank, a so ugotovile, da to zanje ni ustrezen način iskanja partnerja. Intervjuvanke v zvezi s potencialnimi partnerji postavljajo številne, lahko tudi nasprotujoče si kriterije in ugotavljajo, da imajo pri sedanji starosti drugačna pričakovanja do partnerja, kot so jih imele v mlajših letih. Gmotno stanje pri odločitvi za otroka zanje ne igra odločilne vloge, čeprav se jim v povezavi z ustvarjanjem družine zdita pomembna primerno mesto bivanja in zmožnost otroku nuditi dobro izobrazbo. Usklajevanje službenih in družinskih obveznosti jih večinoma ne skrbi.

Izjave intervjuvank v prvi vrsti potrjujejo ugotovitve raziskovalcev življenjskih potekov, da se mladost podaljšuje. Intervjuvanke so kot prvi starostni mejnik prehoda v odraslost navajale 30. leto, večina pa jih omenjala 35., pa tudi 40. leto, vsekakor pa so ne glede na svojo starost vse menile, da imajo še dovolj časa za ustvarjanje družine. Pri tem gre v veliki meri za občutek 'sedenja v istem čolnu', saj intervjuvanke v svoji neposredni okolici vidijo veliko oseb, podobnih sebi, in ne čutijo, da bi s svojo samskostjo izstopale. Večinoma tudi s strani širše družbe ne občutijo nikakršnih pritiskov v zvezi s svojo samskostjo, zato je ne problematizirajo in pri večini dejstvo, da so samske, trenutno ne igra pomembnejše vloge v

njihovem življenju. Tudi same se zavedajo, da jim bo glede tega čez nekaj let verjetno težje, predvsem, če bo prišlo do tega, da se bo vedno več njihovih prijateljev začelo posvečati družinskemu življenju, one pa bodo ostale samske. Obenem pričakujejo, da bodo kasneje tudi družbeni pritiski večji. Ti bi nanje verjetno tudi precej vplivali, saj pri večini intervjuvank ni bilo zaznati, da bi samsko življenje sprejemale kot življenjski stil, za katerega se posameznik prostovoljno odloči, temveč bolj kot 'usodo', ki doleti nekatere posameznike, med katerimi same ne bi rade pristale. A trenutno jim samsko življenje dokaj ustreza, zato se večina intervjuvank ne obremenjuje, kako bo s tem v prihodnje, saj se jim zdi čas, ko se bo potrebno soočiti s tovrstnimi vprašanji, še precej oddaljen. Le dve intervjuvanki, ena izmed njiju predvsem zaradi doživljanja močnih pritiskov na delovnem mestu v povezavi s svojo samskostjo, sta eksplicitno dejali, da samsko življenje že sedaj dojemata kot obremenilno in nezaželeno. To sta tudi intervjuvanki, ki sta izrazili močno željo po otrocih ter edini dejali, da razmišljata tudi o samskem starševstvu, če do izteka biološke ure ne bosta našli primerne partnerja. Ocenjujem, da omenjenih intervjuvank od ostalih ne loči toliko dejanska želja po otrocih, temveč bolj dejstvo, da sta o vprašanih ustvarjanja družine bolj intenzivno razmišljali kot ostalih trinajst intervjuvank. Ko bo samskost zanje postala tema, ki ji bodo namenjale večjo pozornost, bo morda tudi katera izmed ostalih intervjuvank doživljala in razmišljala podobno kot onidve, vključno z idejo o samskem starševstvu, čeprav jih je večina sedaj to možnost kategorično zavrnila.

Pri nobeni izmed intervjuvank, morda le pri eni, namreč nisem dobila občutka, da bi želele ostati samske oziroma da si ne želijo otrok, pri čemer pa je za moje raziskovalno vprašanje bistvena ugotovitev, da otroke in partnerstvo tesno povezujejo. Intervjuvanke, ki so dejale, da trenutno nimajo želje po otroku in da si predstavljajo tudi življenje brez potomstva, so namreč poudarile, da bi se jim ob partnerju verjetno pojavila tudi želja po otroku oziroma da je otrok logično nadaljevanje partnerstva. Intervjuvanke, z izjemo dveh, tudi ne bi želele ostati s partnerjem, ki otrok ne bi želel imeti. Moje ugotovitve so izrecno potrdile hipotezo o tesni povezavi med partnerstvom in odločitvijo za otroka, vendar, zanimivo, v obratni smeri, kot sem sama predvidevala. Sama sem imela bolj v mislih samsko žensko, ki začuti željo po ustvarjanju družine, zato si želi najti primerne partnerja, pri čemer pa jo lahko spremljajo težave, značilne za sodobno vstopanje v partnerske odnose in njihovo dinamiko. Ta vzorec se je v moji raziskavi pravzaprav izrazili le pri dveh, že omenjenih intervjuvankah, medtem ko je iz odgovorov večine ostalih intervjuvank mogoče sklepati, da bi najprej vstopile v partnerski odnos in šele nato začele razmišljati o otroku. To je sicer logično in razumljivo razmišljanje,

ki pa s stališča nizke rodnosti ni ravno spodbudno, če pomislimo, da sodelujoče intervjuvanke trenutno sploh niso izrazile večje potrebe po partnerstvu. Sicer predvidevam, da bo do te potrebe prišlo kasneje, če/ko samsko življenje zanje zaradi zoževanja kroga vrstnikov s podobnim življenjskim stilom ne bo več tako prijetno, kot je sedaj.

Ne glede na to, da intervjuvanke partnerjev ne iščejo, pa imajo dokaj izdelano predstavo, kaj pričakujejo od partnerja. Bistvena ugotovitev, ki zopet potrjuje hipotezo o tesni povezavi partnerstva in odločitve za otroka, je, da si večina želi nekoga resnega za dolgoročno zvezo, ki si je z njimi pripravljen ustvariti družino. Na podlagi te ugotovitve lahko zopet sklepamo, da intervjuvanke imajo družinske aspiracije, za katere pa zaenkrat večinoma še ne čutijo potrebe, da bi jih uresničile. Pri partnerju jim je pomembno, da goji podoben življenjski slog kot one in da ju družijo določeni skupni interesi, hkrati pa si želijo, da ima partner tudi svoje interese ter jim dopušča, da se ukvarjajo s svojimi priljubljenimi dejavnostmi. To na nek način lahko razumemo kot navezanost na samski stil življenja, še bolj pa so to navezanost izrazile tiste intervjuvanke, ki so ob partnerstvu eksplicitno pomislile tudi na izgubo svobode in neodvisnosti ter na zahteve po prilagajanju, kar je v njih zbudilo nelagodje. V partnerskem odnosu si intervjuvanke želijo enakopravnosti in nasprotujejo tradicionalni delitvi vlog med spoloma, obenem pa si želijo močnih in odločnih moških, ki bodo v odnosu prevzemali pobudo. Nekatero ob tem ugotavljajo, da zna biti za moške to begajoče. Intervjuvanke se zavedajo, da imajo glede partnerjev številne kriterije, v zvezi s katerimi ne nameravajo popuščati, obenem pa poudarjajo, da je pri partnerstvu zelo pomembna, če ne celo ključna, 'kemija' med partnerjema, občutek, da jih je ob partnerju 'zadelo'. Slednje razumem kot potrditev moje hipoteze o vplivu mitov romantične ljubezni, čeprav so intervjuvanke večinoma zatrjevale, da mediji s tovrstnimi sporočili, ki jih je po njihovem opazovanju sicer res ogromno, nanje osebno nimajo večjega vpliva. Mojo domnevo, da temu vendarle ni čisto tako, so utrdile izjave treh intervjuvank, da na partnerja gledajo preveč racionalno, kar kaže na to, da je v njih kljub vsemu prisotna predstava, da pri pravem partnerju ni potrebno, da izpolnjuje neke racionalne kriterije, saj s pomočjo ljubezni enostavno začutiš, da je pravi.

Objektivni, materialni dejavniki po besedah intervjuvank pri odločitvi za otroka igrajo precej manjšo vlogo. Le dve izmed njih sta namreč dejali, da bi bil gmotni položaj, predvsem neprimerno stanovanje, zagotovo ovira pri odločitvi za otroka, četudi bi bili sicer zanj izpolnjeni vsi ostali kriteriji, le tri intervjuvanke pa so menile, da bi lahko imele težave pri usklajevanju družinskih in službenih obveznosti. Glede na sodobne zahteve trga delovne sile

se mi ti odgovori zdijo nekoliko presenetljivi. Spodbudno je, če je temu resnično tako in če intervjuvanke govorijo na podlagi izkušenj svojih sodelavk, še posebej zato, ker sta dve izmed omenjenih pesimističnih intervjuvank zaposleni v podružnicah tujih podjetij.

Tako lahko z gotovostjo potrdim tudi hipotezo, da imajo subjektivni dejavniki rodnosti danes pomembnejšo vlogo od objektivnih. Na trenutna občutenja intervjuvank do oblikovanja družine namreč po moji oceni v osnovi vplivajo dejavniki, povezani s podaljševanjem mladosti, uveljavljanjem vrednot osebnega uspeha, zadovoljevanjem osebnih ambicij in z osvobajanjem od tradicionalnih družinskih norm, v povezavi s tem pa odlaganje vstopa v resno oziroma kakršnokoli partnersko razmerje, ki je, kot so jasno pokazali odgovori sodelujočih žensk, pri večini bistveno že za sam razmislek in željo po otroku.

Lahko zaključim, da so podatki, pridobljeni na osnovi opravljenih pogovorov, potrdili vse tri hipoteze, pri čemer pa so odgovori intervjuvank v marsičem presenetili. Glede na to, da je bila povprečna starost sodelujočih žensk 29,3 leta in da povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka znaša okoli 28 let, sem pričakovala bolj izdelane družinske aspiracije in tudi večji občutek nelagodja zaradi samskega življenja. Zdi se mi spodbudno, da v Sloveniji oziroma vsaj v okoljih, v katerih se gibljejo intervjuvanke, vplivi tradicionalnih družinskih norm niso tako izraziti, čeprav se o tem iz opravljenih pogovorov ne da enoznačno sklepati. Pričakovati je, da se bodo tovrstni pritiski pokazali kasneje, ko bodo intervjuvanke prestopile dvigajoči se prag pričakovanega vstopa v družinsko življenje.

Iz vzorca trinajstih samskih žensk ne moremo sklepati o splošnem trendu, a z vidika črnogledih napovedi o posledicah nizke rodnosti je na podlagi ugotovitev moje magistrske naloge lahko zanimiva napoved, da bo večina sodelujočih žensk, če ne kar vse, prvega otroka rodila krepko po 30. letu starosti. Poleg dejstva, da pri svojih 27. ali več letih nimajo partnerja in ga tudi aktivno ne iščejo, me na to napeljuje tudi njihovo prepričanje, da imajo za oblikovanje družine še dovolj časa. Vprašanje je, ali je to prepričanje realno.

7. LITERATURA

- Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Bawin-Legros, Bernadette. 2004. Intimacy and the New Sentimental Order. *Current Sociology* 52 (2): 241-250.
- Beck, Ulrich in Beck–Gernsheim, Elisabeth. 2006. *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bergner, Raymond. 2000. Love and Barriers to Love: An Analysis for Psychotherapists and Others. *American Journal of Psychotherapy* 54 (1): 1 – 17.
- Bertoncej Popit, Vesna. 2007. Boljše demografske podobe ne bo brez več rojstev. *Delo FT*, (24. september).
- Brečko, Barbara Neža. 2005. Istospolno usmerjeni: metodologija raziskovanja skritih populacij. *Družboslovne razprave XXI* (49/50): 107-118.
- Bryman, Alan. 2004. *Social Research Methods (Second Edition)*. New York: Oxford University Press.
- Bulcroft, Richard, Bulcroft Kris, Bradley, Karen in Simpson, Carl. 2000. The Management and Production of Risk in Romantic Relationships: A Postmodern Paradox. *Journal of Family History* 25 (1): 63 – 92.
- Burwood, Les. 1999. How Can We Assess Whether It Is Rational to Fall in Love? *Journal of Social Philosophy* 30 (2): 223 – 235.
- Choi, P., Henshaw, C., Baker, S. in Tree, J. 2005. Supermum, superwife, supereverything: performing femininity in the transition of motherhood. *Journal of Reproductive and Infant Psychology* 23 (2): 167 – 180.

- Côté, James E. 2000. *Arrested Adulthood: The Changing Nature of Maturity and Identity*. New York and London: New York University Press.
- Černič Istenič, Majda. 1994. *Rodnost v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- De Angelis, Barbara. 2006. *Si ti pravi zame? Kako odkriti pravega in se izogniti napačnim*. Ljubljana: Karantanija.
- DePaulo, Bella M. in Morris, Wendy L. 2005. Singles in Society and in Science. *Psychological Inquiry* 16: 57 – 83.
- Državna volilna komisija. 2001. *Naknadni zakonodajni referendum o zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo, ki je bil 17. junija 2001*. Dostopno prek: <http://www.dvk.gov.si/referendum/ref-obmp/index.htm> (5. november 2007).
- *Forum študentskega društva Megaron na temo Umetno oplojevanje samskih žensk (12. 5. 2001 - 15. 10. 2002)*. Dostopno prek: <http://www.network54.com/Forum/117075/thread/989681902/umetno+oplojevanje+samskih+zensk> (5. november 2007).
- Frey, Hillary. 2004. The Rules of Attraction: Why Ms. Independent still wants to get hitched. *The Nation*, (5. julij).
- Fursman, Lindy. 2002. *Ideologies of Motherhood and Experiences of Work: Pregnant Women in Management and Professional Careers*. Berkeley: Center for Working Families, University of California, Working Paper 34. Dostopno prek: <http://wfnetwork.bc.edu/berkeley/papers/34.pdf> (10. november 2007).

- Gibbs, Jennifer L., Ellison, Nicole B. in Rebecca, Heino D. 2006. Self Presentation in Online Personals: The Role of Anticipated Future Interaction, Self-Disclosure and Perceived Success in Internet Dating. *Communication Research* 33 (2): 152-177.
- Giddens, Anthony. 1991/2006. *Modernity and Self-Identity: self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.
- Giddens, Anthony. 2000. *Preobrazba intimnosti: spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Gittins, Diane. 1993. *The Family in Question*. London: MacMillan.
- Greeff, Abraham P., Malherbe, Hildegard L. 2001. Intimacy and Marital Satisfaction in Spouses. *Journal of Sex and Marital Therapy* 27: 247 – 257.
- Gross, Neil. 2005. The Detraditionalization of Intimacy Reconsidered. *Sociological Theory* 23(3): 286 – 311.
- Hendrix, Harville. 1999. *Najina ljubezen: od romantične ljubezni do zrelega partnerstva*. Ljubljana: Orbis.
- Hrženjak, Majda. 2001. Legitimiziranje neenakosti: Interpretacija magnetograma 7. izredne seje Državnega zbora Republike Slovenije in 5. izredne seje Odbora za zdravstvo, delo, družino, socialno politiko in invalide o zdravljenju neplodnosti z biomedicinsko pomočjo in dostopa do postopkov umetne oploditve. *Revija Medijska preža* (maj). Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/11/referendum/> (25. oktober 2001).
- Inglehart, Ronald. 1997. *Modernization and postmodernization: cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton (New Jersey), Chichester: Princeton University Press.

- Johnston, Deirdre D. in Swanson, Debra H. 2003. Invisible mothers: a content analysis of motherhood ideologies and myths in magazines. *Sex Roles: A Journal of Research* 49 (1/2): 21 – 33.
- Kirkpatrick Johnson, Monica. 2005. Family roles and work values: Processes of selection and change. *Journal of Marriage and Family* 67 (2): 352-369.
- Kožuh Novak, Mateja in drugi. 1998. *Rodnostno vedenje Slovencev: nacionalno poročilo*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.
- Kuhar, Roman in Švab, Alenka. 2007. *Iskanje partnerjev preko interneta v Sloveniji: nekaj empiričnih ugotovitev*. Univerza v Ljubljani.
- Kurtz, Stanley. 2005. Demographics and the Culture War. *Policy Review* (February and March): 33 – 46.
- Marn, Urša. 2008. Intervju z demografinjo Milivojo Šircelj. *Mladina* 30, (18. januar).
- Matos, Urša. 2001. Materinstvo je pravica. *Mladina* 19, (14. maj). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/tednik/200119/clanek/boh/index.print.html-12> (31. oktober 2007).
- Mekina, Borut. 2007. Župan mora biti tudi glavni psihiater: Michael Häupl, dunajski župan in drugi človek Avstrije. *Mladina* 45, (9. november).
- Merljak, Sonja. 2007. Rodnost na Slovenskem: Pacientu bi predpisali zdravilo, preden bi opravili analizo krvi. *Sobotna priloga Dela*, (6. oktober).
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. 1993. *Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/resolucija_druzina.pdf.

- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. 2006. *Odnos javnosti do dela Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve*. Ljubljana: Ninamedia.
- Qu, Lixia, Weston, Ruth in Kilmartin, Christine. 2000. Effects of changing personal relationships on decisions about having children. *Family Matters* 57 (2): 14 -19.
- Qu, Lixia in Soriano, Grace. 2004. Forming couple relationships: Adolescents' aspirations and young adults actualities. *Family Matters* 68: 43-49.
- POP TV. 2008. *Preverjeno, prispevek: 'Ali slovenske ženske živijo 'Seks v mestu'?*. Ljubljana, 17. junij.
- POP TV. 2008. *Trenja: Zakonske zveze v Sloveniji*. Ljubljana, 5. junij.
- Rener, Tanja in drugi. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales.
- Repovž, Mija in Dodevska, Majda. 2007. Ženske smo navajene usklajevati: pogovor z ministrico za delo, družino in socialne zadeve Marjeto Cotman. *Sobotna priloga Dela*, (28. april).
- Rougemont, Denis de. 1999. *Ljubezen in Zahod*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Salecl, Renata. 2007. Želja po otroku. *Le Monde diplomatique* 21, (junij) .
- Scanzoni, John. 1976. Gender Roles and the Process of Fertility Control. *Journal of Marriage and the Family*, (november): 677 – 691.
- Statistični urad Republike Slovenije. 2002. *Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002*. Dostopno prek: http://www.stat.si/Popis2002/si/kaj_je_popis.html (5. november 2007).

- Statistični urad Republike Slovenije. 2004. *Rojstva*. Dostopno prek: www.stat.si/doc/pub/rr816-2004/P-4/W04-01-02-SI.doc (15. avgust 2008).
- Statistični urad Republike Slovenije. 2007. *Aktivno prebivalstvo, Slovenija, oktober 2007*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1344 (25. december 2007).
- Statistični urad Republike Slovenije. 2008. *Živorojeni otroci, Slovenija 2007*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1718 (15. avgust 2008).
- Šircelj, Milivoja. 2006. *Rodnost v Sloveniji od 18. do 21. stoletja*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Štulhofer, Aleksandar. 2004. Kraj intimnosti? Suvremenost, globalizacija i ljubavne veze. *Časopis Sociologija* 46 (1): 1-18.
- Švab, Alenka. 2000. Poti in stranpoti novih očetovskih identitet: nekaj misli o sociološki interpretaciji novega ('postmoderne') očeta. *Teorija in praksa* 37 (2): 248–263.
- Švab, Alenka. 2001. *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- TV Slovenija, 1. program. 2008. *Polnočni klub: Moški – ženske*. Ljubljana, 25. julij.
- Ule, Mirjana. 1993. *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Ule, Mirjana. 1997. *Temelji socialne psihologije, 2. dopolnjena izdaja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

- Ule, Mirjana in Kuhar, Metka. 2003. *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za socialno psihologijo.
- Whitty, Monica T. 2008. Revealing the 'real' me, searching the 'actual' you: Presentation of self on an internet dating site. *Computers in Human Behavior* 24 (4): 1707-1723.